

T U R U L

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXIV

TARTALOM

1. Értekezések

REISZ T. CSABA: Az állami anyakönyvek kutatásának jogi keretei	1
GYÖNGYÖSSY MÁRTON: „Egy vér folyik ereinkben” Ki volt II. Mehmed szultán édesanyja?	14
ALBERT ZOLTÁN MÁTÉ: Az úgynevezett Kossuth-címer használata szokásjog alapján 1946–1949 között.	20

2. Kisebbs cikkek

DOMOKOS GYÖRGY: Izabella királyné levelei a Modenai Állami Levéltárban	25
GYÖNGYÖSSY MÁRTON: Újlag a Szapolyaiak címerhasználatához. Viszontválasz Neumann Tibornak	28
HORVÁTH JÓZSEF – KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA: Vízjeltörténeti érdekesség Misztótfalusi Kis Miklós levelén	30

3. Könyvismertetés

Notare und Notarssignete vom Mittelalter bis zum Jahr 1600 aus den Beständen der Staatlichen Archive Bayerns. (ism. DIERA DIÁNA)	32
A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). (Közreadja: Neumann Tibor) (ism. SZEBELÉDI ZSOLT)	34
Archivum Familiae Motešický. Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešickovcov (ed. Miloš Marek) (ism. CSIBA BALÁZS).	35
HORVÁTH RICHÁRD–NEUMANN TIBOR: Ecsedi Bátori István. Egy katonabáró életpályája 1458–1493. (ism. KANÁSZ VIKTOR)	36

4. Hírek

Beszámoló a XVII. Szlovák Levéltári Napokról (ism. OSVÁTH ZSOLT–ZSIDI VILMOS)	38
Nemzetközi címertani és pecsétani konferenciák (ism. SZEKERES ATTILA ISTVÁN)	40

TURUL

LXXXVII. évfolyam

2014. 1. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

Heliox Film Kft.

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum
Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

REISZ T. CSABA

Az állami anyakönyvek kutatásának jogi keretei

„Az anyakönyveknek végeredményben nincs gazdájuk, – ez nem tartható fenn tovább!”

Borsa Iván

Aktuális kérdések (1951.04.05–07. levéltárvezetői konferencia 2. napirendi pont)

Az elfogadását követő majdnem öt év múlva, 2014. július 1-jén lép hatályba a 2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról, amely jelentős jogszabályi változást hoz a levéltárakban őrzött állami anyakönyvek kutathatóságát illetően is. Ez adja az apropót a családtörténeti adatok egyik legfontosabb forrásanyagának kutathatóságára vonatkozó eddigi jogi szabályozás áttekintésére és az új törvény egyes előírásaiból adódó gondolatok rögzítésére.¹ Szükséges ugyanakkor előrebocsátani, hogy előadásomat nem mint jogalkotó, jogszabály-előkészítő vagy valamely levéltári intézmény képviselője, hanem csak mint a téma iránt érdeklődő, a jogállamiság létjogosultságában és szükségességében töretlenül bízó levéltáros készítettem el – esetleges hiányosságaim ebből adódhatnak.²

2008 őszén egy reprográfiai eszközöket forgalmazó cég egyik új berendezésének (mikrofilm-szkennerének) teljesítőképességét kívántuk tesztelni, akkor még nem kedvező eredménnyel. A tesztelés megismétlésére 2009 első felében került sor, és hogy a teljesítmény jobban értékelhető és esetleg pilotból nagy projektté alakítható legyen, 2009 júniusában konferenciát szerveztem „Anyakönyvek a kutatásban és a közigazgatásban” címmel.³ A rendezvényen elhangzott jogi előadás⁴ addigi felfogásom teljes újragondolására készített, és azóta – ugyan csak szűkös időkeretben, inkább csak

kampányszerűen – kutatom a kérdés hiteles jogi történetét, állapotát és a szükséges teendőket. Sajnos ebben a problémafeltárásban a leginkább érintett megyei levéltári vezetők nem támogattak. Az új anyakönyvi törvény kapcsán kialakuló intézményi és kutatói pánik kezelése érdekében Budapest Főváros Levéltárába összehívott értekezlet 2010. június 1-jén egyhangúlag, csak ellenemben úgy foglalt állást, hogy a korábbi gyakorlatnak megfelelően folytatják az anyakönyvi kutatások engedélyezését és nem veszik figyelembe az én álláspontomat.⁵ Később két levéltár – talán az én gondolatmenetem alapján is – újraolvasta a jogi szabályozást és azonnal megtiltotta az anyakönyvek használatát, az anyakönyvi törvény hatálybelépéséig, majd más levéltárakban is korlátozták az anyakönyvek kutatását.⁶

Ma tehát nincsen egységes kutatási gyakorlat a megyei levéltárakban, ezért nem tartom hiábavalónak a probléma felszínen tartását. Meghaladja erőmet, hogy jó megoldást kínáljak, de talán sikerül eljutnunk a közös akarattig, hogy azt megkeresni akarjuk, és értelmes szakmai párbeszéd induljon végre.

Friss felmérésünk – szándékom és javaslatom ellenére – nincsen arról, hogy a levéltárakban folytatott kutatások hány százaléka személy- vagy családtörténeti célú. Tapasztalataink alapján nem tévedünk, ha kijelentjük, hogy az aktív felhasználók jelentős, meghatározó része ebből a célból keresi fel intézményeinket, és kutatásaik középpontjában a felekezeti és az állami anyakönyvek állnak. Ha a „szolgáltató” levéltár koncepcióját és feladatait úgy értelmezzük (egyébként helyesen), hogy a tényleges igényeknek megfelelő, minőségi szolgáltatásokat kell nyújtanunk, akkor arra kell törekednünk, hogy a kutatni kívánt iratanyag hozzáférése minél szélesebben

¹ A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára által 2013. szeptember 26–27-én megrendezett „20. Szabolcs-Szatmár-beregi Nemzetközi Levéltári Napok. Matrikula-kutatás határon innen és túl” konferencián elhangzott előadásom szerkesztett és kiegészített változata.

² A levéltárügy jogi aspektusainak vizsgálataihoz a motivációt az alapértéknek tekintett elvek adják, érvényesülésükkor megvalósulna a demokratikusan működő jogállam az ennek biztosítékát jelentő transzparenciával, amelynek egyik letéteményese és működésében példaadó intézménye a levéltár, amely „mellesleg” a legfontosabb emlékezetintézmény is.

³ http://www.mnl.gov.hu/rendezvenyek/anyakonyvek_a_kutatasban_es_a_kozigazgatásban.html (2013. szeptember 25.)

⁴ http://www.mnl.gov.hu/letoltes.php?d_id=465 (Szabó Krisztián osztályvezető előadása)

⁵ Ennek – a szaktárca értelmezésével egybeeső – tartalmi lényege az, hogy az akkor hatályos jogi szabályozás egyáltalán nem engedi meg az anyakönyvi másodpéldányok levéltárban történő kutatását (tehát az tilos). Álláspontom szerint éppen az új (2010. évi I.) anyakönyvi törvény engedné meg végre a kutatást, igaz, az eredeti szövegezés szerint nagyon szigorú időhatárok között. Ezért nem a törvény hatálybalépését kell megakadályozni, hanem a tartalmi részt kell megfelelően módosítani.

⁶ Dr. Hermann István, a Veszprém Megyei Levéltár igazgatója részletes tájékoztatást is összeállított a kutatás jogi kereteiről; ő volt az egyetlen, aki szóveszerű javaslatot is készített 2011 decemberében az anyakönyvi törvény módosításához. Vö. <http://www.veml.hu/leveltar/id-228.html>

biztosítsuk. Ez vonatkozik a hozzáférés egyáltaláni biztosítására, valamint tér- és időbeli kereteinek bővítésére (védelmi idők csökkentése, távoli elérésű szolgáltatások, felhasználóbarát nyitvatartási idő), továbbá arra, hogy a szakmai (összlevéltári) és intézményi szinten egyaránt átlátható, érthető és egységes feltételrendszerben tevékenykedhessenek a kutatók. Talán nem is gondolnánk, hogy ez utóbbi elvárás is a jogbiztonság szerves része, teljesítésének mértéke pedig az intézmények presztízsét növelik, sajnálatos esetben azonban csökkenthetik is.

Minderre tekintettel nem mindegy, hogy a levéltári anyag kutatók számára biztosítását milyen jogi környezetben végezzük. Mit tehetünk és mit nem? Mi a felelősségünk? Mik a feladataink? Milyen végzetes hibákat ne kövessünk el? Hogyan tudjuk a kutatói igényeket a jogszabályok előírásait figyelembe véve és betartva maximálisan kiszolgálni? Feladata-e a levéltáraknak jelezni a jogalkotók számára azokat az akadályokat, amelyek a kutatásokat, a kutatási igényeket értelmetlenül korlátozzák? Olyan kérdések ezek, amelyek meghaladják az egyes levéltári dolgozók szakmai felkészítésének kereteit és lehetőségeit, és amelyek még az intézményvezetők elbizonytalanodását is eredményezhetik. Ha pedig ezt tapasztaljuk, feladatunk csak az lehet, hogy a hiányos ismereteket pótoljuk, a tudásbéli divergenciákat továbbképzéssel megszüntessük, a jogi anomáliák kijavítására pedig hívjuk fel az illetékesek (jogalkotók) figyelmét.

1. A jogi keretek

Az állami anyakönyvekre vonatkozó jogi keretek alapjait eredetileg törvényben (1894. évi XXXIII. törvénycikk az anyakönyvekről) szabályozták, ez a polgári Magyarország anyakönyvezési gyakorlatát végigkísérte a kezdetektől 1952-ig.⁷ Azóta az anyakönyvekről (1952:19. tvr.) és a házasságkötési eljárásról (1963:33. tvr.), továbbá a névviselésről (1982:17. tvr.) három, tartalmilag bővülő, hatályában egymást váltó törvényerejű rendelet született, legutóbbi még ma is hatályos, ezeket szokták anyakönyvi törvényként nevezni és rövidíteni (At.). Előbb egy, utóbb két évtized kellett az újraszabályozáshoz, majd három évtizednek kellett elteltelnie, hogy – a „rendszerátalakítást”⁸ követően 20 évvel – ismét a jogalkotási csúcson, törvény formájában szabályozzák a kérdést (2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról). Ez utóbbi történetének külön fejezetet szentelek alább.

A törvényi szintű előírások végrehajtását különféle szereplők normaalkotási tevékenysége szabályozta. A polgári

korban következetesen és kizárólag a belügyminiszter adott ki rendeleteket az anyakönyvi ügyintézés egyes részleteinek – pl. a másodpéldányok vezetésének vagy kezelésének – szabályozására (pl. 80.000/1906. BM). A világháborút követő – kommunista, szocialista – időszakban megfigyelhető a jogalkotói szintek egyre lejjebbre kerülése, illetve az alkalmazott jogszabályok széles skálája. Végrehajtási jogszabályként az anyakönyvek vezetéséről és a házasságkötési eljárásról előbb belügyminiszteri utasítások (2/1952. BM = Au.; 10/1955. /TK 42./ BM), majd kormányrendelet (38/1963. /XII. 25./) készült, utóbbit tartották és nevezték anyakönyvi rendeletnek (Ar.). Ezt a ma is hatályos tvr. (At.) helyezte hatályon kívül. Legújabbban a névviselés szabályait is tartalmazó belügyminiszteri rendelet (6/2003. /III.7./) tartalmazza a végrehajtás részletes szabályait.

A hierarchia más fokán is születtek további normák, így például a kormány elnöke (6/1963. /TK 82./ KE) utasításban, a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke rendelkezésben (2/1982. /VIII. 14./) alkotott részletszabályokat.

A levéltár anyakönyvekkel kapcsolatos feladatainak részletes szabályozását már az 1952. évi BM-utasítás (Au.) a közoktatásügyi miniszter hatáskörébe utalta, aki a belügyminiszterrel egyetértésben, utasítás formájában rendelkezhetett a teendőkről.⁹ Erre azonban egészen 1968-ig, vagyis 16 évig nem került sor. A levéltáros szakma akkori szervezeti-szakismereti állapotát tükrözi, hogy a hiányzó miniszteri utasítást 1953-tól előbb a Levéltárak Országos Központja (pl. 1/1956. LOK), majd annak jogutódja, a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya (pl. 1/1961. MM LO) saját hatáskörben kibocsátott utasítással szabályozta, míg végül a 133/1968. (MK 12.) MM utasítás kiadásával megvalósult a miniszteri szintű szabályozás.¹⁰

Megjegyzendő, hogy a szabályozás ilyen sokszintű létezése már önmagában is a jogbiztonságot veszélyezteti, ezért is elengedhetetlen, hogy jó kodifikációs gyakorlat segítse a jogalkalmazókat, kutatókat és levéltárakat egyaránt.

2. Levéltári anyag

Az anyakönyvi másodpéldányok kutathatóságával kapcsolatosan az argumentációban esetenként az is felmerül, hogy azok nem is minősülnek levéltári anyagnak, így nem vonatkozik rájuk a levéltári anyagra megállapított időhatár, amely elteltével az iratok kutathatóvá válnának. A szabályozás kezdetén ez valóban így lehetett, később aztán megtalálták az

⁷ Nincs konkrét adat arra, hogy Borsa Iván 1951. évi, a cikk elején idézett kifakadása mennyiben segítette elő az új szabályozást 1952-ben, szeretnénk hinni, hogy a szakma sürgetését (is) meghallotta a jogalkotó. A polgári korban a vármegyei levéltárnak mint a helyi közigazgatás irattárának voltak feladatai az anyakönyvi másodpéldányokkal kapcsolatosan, de azok magánszemélyek általi kutatása fel sem merülhetett, így arra vonatkozó szabályozás sem született. Jelen dolgozat éppen ezért csak az 1945 utáni időszak jogi kereteivel foglalkozik.

⁸ A kifejezést szándékosan használom így, mert abban sincs konszenzus, hogy rendszerváltás, -változás vagy -változtatás történt.

⁹ Au. 186. § (4) bekezdés: „A levéltárnak az anyakönyvekkel kapcsolatos feladatait a közoktatásügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben külön utasításban szabályozza.”

¹⁰ A téma megérdemelné, hogy szakmatörténeti és igazgatási okokból egyaránt az egyházi és az állami anyakönyvi ügyek teljes jogtörténeti feldolgozása (forrásgyűjteménnyel) elkészüljön. Erre irányuló kezdeményezésem ez ideig nem talált meghallgatásra. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a Budapest Főváros Levéltára által megalkotott, létrehozott és fenntartott Magyar Levéltári Portálon elérhető Levéltári Korpusz az anyakönyvi ügyekre vonatkozó tematikus gyűjteményt is magában foglal (<http://www.archivportal.arcanum.hu/korpusz>). Ezt kellene kiegészíteni (nem sok kell hozzá), majd a feldolgozást elkészíteni, és egy problémával megint kevesebb lenne.

anyakönyvek rendszertani helyét, bár az is azt jelzi, hogy az anyakönyvek sajátos, a többitől eltérő státuszú, különleges igazgatási dokumentumok. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy az anyakönyvi dokumentumokból az első példányok és a bejegyzések alapjául szolgáló iratok soha nem kerülnek be a levéltárakba, pedig ez utóbbiak forrásértéke is kimagasló, egyértelműen maradandó értékű.¹¹

Az anyakönyvi törvények, törvényerejű rendeletek az illetékes közlevéltár (állami levéltár, megyei levéltár) és a külképviseletek vonatkozásában az Országos Levéltár illetékességét határozzák meg.

A levéltári nyilvántartások 1955. évi egységesítésekor az iratgyarapodási naplóba nem kellett feljegyezni a beérkező anyakönyvi másodpéldányokat, azokat közvetlenül az anyakönyvi nyilvántartó lapon kellett nyilvántartásba venni.¹² Az állami levéltári fond fondjegyzékének elkészítésekor mindazt az iratanyagot fel kellett venni, amelyet 1958. január 1-jén az állami levéltárak őriztek, kivéve ez alól az 1895 utáni állami anyakönyveket.¹³

1962-ben a „fonszerkesztési alapelvek” az 1950-ig keletkezett anyakönyveket a törvényhatóság feladatkörébe tartozó kezelési teendők miatt annak provenienciájába tartozóként javasolta feltüntetni, de tényleges felsorolásukat egy önálló, XXXIV. szám alatti, az állami levéltár nevével jelzett és más levéltári gyűjtemény nyilvántartására is szolgáló fűcsoportban írja elő. (XXXIII. *Megőrzésre ill. kezelésre az állami levéltárba utalt iratok*).¹⁴

2002-ben a Levéltári Kollégiumnak a területi általános és a települési önkormányzati levéltárak új fond(jegyzék-) szerkezetéhez készített 2. számú ajánlása a XXXIII. fűcsoportba sorolandónak javasolta „Külön intézkedéssel levéltárba utalt iratok” cím alatt az állami anyakönyvi másodpéldányok, a választások, a népszavazások, a népi kezdeményezések iratait.

Megjegyzendő, hogy ezek a dokumentumok a levéltári szakmai munka szabályozása keretében készültek, nem normatív utasítások, és nem egyértelmű, hogy az anyakönyvek levéltári anyagba sorolása – majd ezt követően annak jogi sorsában osztozásának felfogása – a jogalkotó tudomásával és jóváhagyásával találkozott, találkozna-e?

¹¹ A szakmának fel kell végre vetnie, hogy erre az egyértelműen maradandó értékű köziratra (és iratképzőire) miért nem érvényesíthető a levéltárárt iratok levéltárba adási kötelezettsége; kértek és kaptak-e felmentést az illetékestől a kötelezettség alól, és ezzel együtt biztosítják-e az iratok kutathatóságát a törvényben meghatározott módon? Ha a törvény alóli kivétel nem tudja igazolni, akkor bizony jogsértést követnek el az anyakönyvet vezető szervek.

¹² 13-07-10/1955. LOK (1955. június 21.) Levéltári nyilvántartások egységesítése. Utasítás az állami levéltárakban vezetendő nyilvántartásokról. (Kötelező vezetni: 1955. július 1-jétől).

¹³ *Vörös Károly*: A magyar állami levéltári fond fondjegyzékének elkészítése. Benne: 124538/1958 LOK sz. rendelet. *Levéltári Híradó*, 8 (1958) 1–2. sz. 107–120. „A fondjegyzékbe felveendő mindaz az iratanyag, melyet az állami levéltárak 1958. január 1-én őriztek. Kivételt csupán az 1895 utáni állami anyakönyvi másodpéldányok képeznek, melyeket nem kell felvenni a fondjegyzékbe.” Idézett hely: 108.

¹⁴ A területi állami levéltárak fondjegyzékei 1. rész. Bevezetés. (Szerkesztési alapelvek) [szerk. Wellmann Imre et al.] (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke, 3.) MM LO, Bp., 1962. A XXXIV. szám elírás lehet.

3. Betekintési jog

A jogszabályok az anyakönyvi adatok megismerhetőségét, megtekintését a lehető legnagyobb szigorúsággal igyekeztek korlátozni, bár az idő múlásával a korlátozás enyhülése vagy legalábbis relativizálódása tapasztalható.

1952-ben csak a felügyeleti szervek és az általuk kiadott engedéllyel rendelkezők tekinthették meg az anyakönyvi bejegyzéseket. Engedélyt csak hivatalos eljáráshoz, meghatalmazással rendelkezők, magát azonosító személy kaphatott (Au. 27. §). Az anyakönyvvezetőknél található anyakönyvek vonatkozásában ez a szigorúság ma is fennáll, a betekintéshez jogalapigazolás és célhoz kötöttség szükséges (At. 6. § /1/ bekezdés).

A betekintők köre 1955-re kibővült, persze csak a hatalom helyi képviselőivel, így jogosultságot szerzett „az illetékes tanács végrehajtóbizottsága elnöke, elnöke helyettese, titkára és igazgatási osztályvezetője”.¹⁵

A nagyobb tömegű anyakönyvi bejegyzés kijegyzését csak az elsőfokú anyakönyvi felügyelő előzetes engedélyével lehetett végezni. A levéltárakban őrzött másodpéldányok bejegyzéseinek megtekintését a másodfokú anyakönyvi felügyelő vagy a belügyminiszter engedélyéhez kötötték.¹⁶ 1955-ben a belügyminiszter mint engedélyező kikerült a jogszabályból, 1956-ban azonban visszakerült oda.¹⁷

A levéltár vezetője 1964-től kapott szerepet az anyakönyvi kutatásokban, ez időtől fogva ő engedélyezte a levéltárban őrzött anyakönyvi példányokba betekintést, de ennek lényegét nem szabályozták.¹⁸ A kérdés úgy tehető fel, hogy vajon a levéltárvezető a levéltárban őrzött anyakönyvekkel kapcsolatos betekintést ugyanúgy engedélyezhette-e, mint az anyakönyvvezető a nála őrzött példányok esetében, vagyis a szükséges engedélyek és célhoz kötöttség meglétének követelménye fennállt, vagy ettől eltérő, megengedőbb engedély adására is jogosult volt-e? 1968-ban már pontosabban is körülírták a levéltári adatmegismerés jellegét: az anyakönyvek másodpéldányaival kapcsolatos levéltári feladatokról szóló 133/1968. (MK 12.) MM utasítás 9. § (2) bekezdése külön is nevesítette a történeti vagy egyéb tudományos célból egyes vagy tömeges anyakönyvi bejegyzések kutatását, amelyre a levéltár igazgatója vagy annak megbízottja adhatott engedélyt.¹⁹ Itt tehát a (történet)tudományos kutatást végzők – és nem mások – számára adott engedélyezés jogosultsága mutatható ki.

¹⁵ 10/1955. (T.K. 42.) BM utasítás az anyakönyvek vezetéséről és a házasságkötési eljárásról. (1955. július 15.) 27. § (1) bekezdés. Érdekes volna annak vizsgálata, hogy hány ilyen engedélyezési eset történt.

¹⁶ Au. 27. § (3) és (4) bekezdés.

¹⁷ 10/1955. (T.K. 42.) BM utasítás, 27. § (3) bekezdés, 1/1956. (TK 55.) LOK utasítás, 9. § (1) bekezdés.

¹⁸ 6/1963. (TK 82.) kormány elnökének utasítása az anyakönyvek vezetéséről és a házasságkötési eljárásról (hatályba lépett 1964. január 1-jén). 10. § (3) bekezdés: „Nagyobb mennyiségű anyakönyvi bejegyzés és irat megtekintését a felügyeletet gyakorló igazgatási osztály vezetője, az állami levéltárak őrzetében levő másodpéldányokban foglaltak megtekintését pedig a levéltár vezetője engedélyezheti.”

¹⁹ „(2) Történeti, vagy egyéb tudományos célból egyes, vagy tömeges anyakönyvi bejegyzések kutatására csak a levéltár igazgatója (tartós távolléte esetén megbízottja) adhat engedélyt.”

1975-ben az egyik evangélikus püspök megtiltotta a külföldi kutatók számára az egyházi anyakönyvek használatát, ezt követően rövid ideig az állami levéltárakban őrzött, 1867 után keletkezett egyházi anyakönyvek kutatásában is korlátozások születtek, amelyeket csak lassan oldottak fel – talán maga az idő múlása tette csak. Az ügyről Varga János, a Levéltári Igazgatóság vezetője Geller Sándort, a Belügyminisztérium Titkárságának vezetőjét is tájékoztatta, többek között azt írva: „Mint ismeretes, az állami anyakönyvek levéltárakban őrzött másodpéldányai állambiztonsági okokból kutatási korlátozás alá esnek. Levéltáraink azonban azokról az egyházi anyakönyvekről keletkezett másolatokból is sokat őriznek, amelyek az állami anyakönyvvezetés bevezetése előtt keletkeztek, sőt a Magyar Országos Levéltárban, amely annak idején ezeket a mormonok (USA) számára filmre vette, mikrofilmen valamennyi, az országban bárhol létező egyházi anyakönyv mikrofilmje megtalálható. Ezt az anyagot tudományos (demográfiai, társadalomtörténeti, genealógiai stb.) értéke miatt sokan kutatják, feldolgozása valóban tudományos érdek.”²⁰

A kutatások laicizálódásának lehetőségét erősítette 1982-ben az új szabályozás, amikor a kutatás céljának minősítésére tekintet nélkül a levéltár vezetője engedélyezte a kutatást.²¹ Ezt 1989-ben ismét szigorodó jogi szabályozás követte (ld. alább).

2003-ban új végrehajtási rendeletet adott ki a belügyminiszter (6/2003. /III.7./), amely a korábbiakhoz hasonlóan úgy rendelkezett, hogy a levéltárban őrzött anyakönyvi másodpéldány megtekintését a levéltár vezetője engedélyezi (13. § /2/ bek.). Ez azonban 2009. július 1-jével megszűnt, vagyis a levéltár vezetője ez időtől fogva nem jogosult ilyen engedélyt adni.²²

4. Történeti kutatások

A történeti kutatások esetében a szabályozás kedvezőbb helyzetet teremtett a levéltárakban őrzött anyakönyvi másodpéldányoknál. Az anyakönyvvezetőnél található dokumentáció kutathatóságára jogszerű lehetőség nincsen. Ez azért jelenthet problémát, mert az anyakönyvekhez készülő egyes

²⁰ L. a Magyar Levéltári Portálon (www.leveltariportal.hu) a Levéltári Korpuszban. 38846/1975 XII. LIG, Egyházi anyakönyvek reprodukcióinak kutatása. 1975. 12. 28. A témához l. még egy másik cikkemet: Kutatási szabadság és annak korlátai a magyarországi levéltárakban (1945-től napjainkig), megjelenik a szlovéniai *Atlanti* 24 (2014) évfolyamában ez év őszén, angol nyelven.

²¹ A Minisztertanács Tanácsi Hivatala elnökének 2/1982. (VIII. 14.) MT TH számú rendelkezése az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről. „14. § (2) A levéltár őrzetében levő másodpéldány megtekintését a levéltár vezetője engedélyezi.”

²² A 14/2009. (VI. 3.) IRM rendelet 48. § b) pontja hatályon kívül helyezte a 13. §-t és az azt megelőző alcímet. Hatályos: 2009. július 1-jétől. 2013. március 1-jétől már mást szabályoznak itt „Külföldi okiratok” cím alatt. Majd a történettudomány dolga lesz kideríteni – korlátok nélkül 2039 után –, hogy ez a rendelkezés és az egy hónappal korábban lezajlott anyakönyvi konferencia, az arra való felkészülés és az ott tapasztaltakkal való szembeállítás milyen viszonyban van. Mindenesetre ilyen jogszabály előkészületéről a konferencián még nem volt szó.

segédkönyvek, pl. névmutatók használata nagyban megkönnyítené a levéltári példányok használatát. Azokról azonban másodpéldány vagy másolat nem készült. Az anyakönyvi hivatalok még a levéltári kutatási megkereséseket is el szokták utasítani; ugyanakkor van tudomásunk olyan levéltárosról, aki bejár az anyakönyvi hivatalokba a mutatókat használni.

A kedvezőbb feltételeket az 1980-as évek végére ismét a jogalkotói szigor rontotta le: a közgyűjteményekben folytatható kutatások egyes kérdéseiről szóló 118/1989. (XI. 22.) MT rendelet a levéltári iratanyag kutatásában a keletkezéstől, továbbá az irat fajtájától függően a keletkezéstől számított 30, 50, 70 vagy 90 éves védelmi időt állapított meg. A legszigorúbb védelmi időt a (4. § /1/ bekezdés b/ pont) az állampolgársági és névváltoztatási ügyek iratai, az állami születési és házassági anyakönyvek és az állami anyakönyvi ügyekre vonatkozó iratok kapták, ezeket csak a fővárosi és a megyei tanácsok végrehajtó bizottságának anyakönyvi felügyeletet ellátó szakigazgatási szerve előzetes engedélyével lehetett kutatni. Az Alkotmánybíróság ezt a jogszabályt megsemmisítette, ezt követően fogadták el a Levéltári törvényt (1995. évi LXVI. tv.).

5. Adatvédelem és kutatási szabadság (van-e az anyakönyveknél?)

A levéltárban őrzött iratanyag nagyobb része korlátlanul hozzáférhető és kutatható. Korlátozást jelenthet a dokumentumok keletkezési ideje (1990 után 30 év az általános védelmi idő), vagy a tartalom alapján az iratképző által adott különféle minősítés; az ilyen dokumentumok visszaminősítése vagy a fenntartott minősítésből fakadó speciális kezelés eljárási rendje nagy terhet ró a levéltárosokra.

Ugyancsak korlátozza az iratanyag kutatását az, ha abban személyes adatok találhatók. A személyes adatok alap- és minősített eseteit – utóbbi a „különleges adat” – korábban az Adatvédelmi törvény, majd az azt felváltó, jelenleg hatályos Infotörvény határozza meg, szövegében elődjével teljesen azonosan.²³ Mindkettő az élő személy adatait védi, hiszen az érintett jogait és érvényesítésüket csak ő maga végezheti, az elhunyt személyes adatainak védelme ezekben a törvényekben nincsen szabályozva:

Avtv./Infotv. 3. § „2. személyes adat: az érintettel kapcsolatba hozható adat – különösen az érintett neve, azonosító jele, valamint egy vagy több fizikai, fiziológiai, mentális, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságára jellemző ismeret –, valamint az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés;

3. különleges adat:

a) a faji eredetre, a nemzetiséghez tartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más világnézeti meggyő-

²³ 1992. LXIII. törvény a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról (Adatvédelmi törvény, Avtv.), hatályos 2011. december 31-ig, majd ezt váltja a 2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról (Infotv.). Mindkét törvényben a 3. § 2. pontja a személyes adat, 3. pontja pedig a különleges adat törvényi definícióját adja, teljesen megegyező szöveggel.

ződésre, az érdek-képviselési szervezeti tagságra, a szexuális életre vonatkozó személyes adat,
b) az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre vonatkozó személyes adat, valamint a bűnügyi személyes adat;”

A levéltári törvény a személyes adatot védő törvény fogalomhasználatára épít, tehát nem ad újabb definíciót, de kibővíti a védelmi időt, vagyis legalábbis a levéltári anyag esetében (és épp ezért fontos szempont, hogy levéltári anyag-e az anyakönyv) az elhunyt személyes adatainak megismerhetőségét időben korlátozza.²⁴

Ltv. „24. § (1) Ha törvény másként nem rendelkezik, a személyes adatot tartalmazó **levéltári anyag** az érintett halálzási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. A védelmi idő, ha a halálzási éve nem ismert, az érintett születéstől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálzási időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított hatvan év.” [kiemelések tőlem, RTCs]

Ezen törvényhely előírását nem egyformán értik és alkalmazzák. Álláspontom szerint ez azt jelenti, hogy a személyes adatot tartalmazó *levéltári anyag* csak akkor kutatható a megadott évkörök szerint, „ha törvény másként nem rendelkezik”. Vagyis van tehát arra mód, hogy a személyes adatot tartalmazó iratanyagot ettől eltérő módon – akár sehogy sem – engedjék kutatni, de jogbiztonsági okokból ez a szabályozás vagy korlátozás csak törvényi, tehát nem alacsonyabb jogforrási szinten engedélyezett.

Ilyen törvényi „másként rendelkezés” azonban van, erre a figyelmünket a 2009 nyarán megrendezett anyakönyvi konferencián irányította rá az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium munkatársa, dr. Szabó Krisztián. Ez nem a saját egyéni, hanem a szakértő általam utóbb helyesnek elfogadott igen határozott álláspontja volt.²⁵ Az anyakönyvi törvény – ami ugyan most törvényerejű rendelet – pontosan meghatározza, hogy az anyakönyvekben található adatokat ki milyen módon ismerheti meg:²⁶

Atvr. „6. § (1) Ha törvény másként nem rendelkezik, az anyakönyvi nyilvántartásokba állami vagy önkormányzati szerv nevében eljáró személy a felhasználás céljának és jogalapjának igazolása mellett jogosult betekinteni.”

Jól látható, hogy mind az Ltv., mind az Atvr. megengedi, hogy saját korlátozó előírásait törvényi szintű más szabályozás felülírja. A nagy kérdés csak az lehet, hogy az Ltv. számára jelent korlátot az Atvr., vagy az Atvr. számára jelent

kedvezményt az Ltv.? A levéltárosoknak a jogszabályokat alkalmazniuk kell, nem pedig értelmezniük, az más fórumok (pl. a bíróságok) feladata. Ha tehát a jogszabály-alkalmazás nem következetes és egyértelmű, mint jelen esetben, az jogbizonytalanságot eredményez, amelyet – ott, ahol a jogi környezetnek van releváns szabályozó szerepe – az arra hivatottaknak orvosolnia kell. Meggyőződésem, hogy a legalkalmasabb az lett volna, ha egy próbaperben a bíróság értelmezését kérik; ha pedig a döntés a kutatók számára előnytelen lett volna, akkor tovább folytatódott volna az iratok kutathatóságáért való törekvés az összes lehetséges szinten. Ma nem ez a helyzet, így az állami anyakönyvek kutatása még a Magyar Nemzeti Levéltár kebelében sem egységes, az adathoz hozzáférés inkább szívességi mint szabályozott, amely – a dolog EU-konform eufemizmusának terminológiáját alkalmazva – sérti az intézmények integritását (vö. integritas.asz.hu).

6. A 2010. évi I. törvény curriculumuma

A fent előadottakat összefoglalva elmondható, hogy bár az 1960-as évektől az általános tiltás mellett a levéltárban őrzött anyakönyvi másodpéldányok korlátozott kutathatóságát alacsonyabb szintű jogszabályok a levéltárvezető engedélyéhez kötötték, valójában ma hatályos jogszabály nem teszi lehetővé, hogy azokat kutassák.

A jogi rendezetlenség, a nem megfelelő jogszabálysztint (törvényerejű rendelet) és talán a kutatói igényeknek való megfelelés érdekében 2009–2010-ben ezért is alkották meg az új anyakönyvi törvényt (*2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról*). Ennek előírásai azonban – éppen a normaszegő gyakorlat szemszögéből nézve – intézményi és kutatói pánikot, majd intenzív lobbitevékenységet váltottak ki, ezért az elmúlt fél évtizedben számos tartalmi és hatálybalépési módosítás történt a törvényben. A változások mibenlétét az alábbiakban úgy foglalom össze, hogy a törvényjavaslatokat, a kapcsolódó indoklásokat és a parlamenti plenáris ülés történéseit vonom vizsgálataim körébe.²⁷ Az érdemi mondani valót a jogszabályhelyek és a javaslatok indoklása, esetenként pedig a plenáris ülésen elhangzottak hordozzák, ezért nemcsak hivatkozásként – vajon hányan néznék meg? –, hanem teljes szövegükben is közreadom, egyfajta szöveggyűjteményként. A háttérben zajló egyéb tevékenységekről, még ha rendelkezem is azokról informális ismerettel, nem teszek említést. A későbbiekben ezek tovább árnyalhatják a képet, ezért ezúton kérek mindenkit, aki a dologba belefolyt, készítse el erre vonatkozó emlékiratait vagy visszaemlékezését.

a) A szigorú szabályozás

A *T/11207. számú törvényjavaslat az anyakönyvi eljárásról* című irományt 2009. november 13-án nyújtotta be a kormány képviselőjében az igazságügyi és rendészeti miniszter

²⁴ 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről (Ltv.)

²⁵ Hadd pontosítsak: nem azt fogadtam el helyesnek, amit a szabályozás tartalmazott, hanem annak értelmezését. A jogszabály általam egyértelműen tiltó előírásaival nem értettem és ma sem értek egyet, mert nem látom a valós kockázatot, ami a szigorúságot indokolná, de látom a nehézséget, amit a kutatásban okoz.

²⁶ 1982. évi 17. törvényerejű rendelet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről (Atvr.)

²⁷ Az irományok és a parlamenti napló a www.parlament.hu oldalon elérhetők.

a parlament elé.²⁸ A javaslat 79. szakasza a levéltári másodpéldányok kutathatóságáról rendelkezett (aláhúzással jelölve a később módosítani javasolt szövegrész):

T/11207. „79. § (1) Az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyv levéltár által őrzött másodpéldányából történő adattovábbításra – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – az anyakönyvből történő adattovábbítás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(2) A levéltár által őrzött anyakönyvbe bejegyzett adat megismerésére a közlevéltárakról szóló törvénynek a közlevéltár anyagában történő kutatásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni, ha az anyakönyvi adat keletkezése óta kilencven év eltelt.

A 79. §-hoz a következő indoklást fűzte az előterjesztő:

„Korábbi jogszabályi hiányosságot pótol a Javaslat azzal, hogy részletes szabályozást ad a levéltárak őrzetében lévő anyakönyvi másodpéldányokból történő adattovábbításra a személyes adatok megfelelő védelmének érdekében. A szabályozás egyúttal megtöri az anyakönyv örök zártságát, és a közlevéltári iratokra vonatkozó szabályok alkalmazásának elrendelésével lehetővé teszi az anyakönyvek szűk körben történő kutatását. [...] [Kiemelés tőlem, RTCs]

Az indoklásból egyértelmű a jogalkotó jogértelmezése és akarat: eddig az anyakönyvek nem voltak kutathatók, ezen kíván változtatni akkor, amikor a közlevéltári iratokra vonatkozó szabályok alkalmazását rendeli el (mert eddig azok nem vonatkoztak az anyakönyvekre, nem lévén azok közlevéltári iratok?), ugyanakkor elismeri, hogy a kutatást szűk körben teszi majd lehetővé. Véleményem szerint ez az apparátus figyelmetlensége vagy óvatos engedménye a kutatók felé, de tényleg nagyon óvatos.

A törvényjavaslathoz Horváth István (FIDESZ) 27 módosító javaslatot nyújtott be, de egyik sem érintette a levéltári másodpéldányokra vonatkozó új szabályozást. A fenti rendelkezéshez senki más nem fűzött észrevételt, módosítási javaslat nem merült fel. A törvényt az MSZP és az SZDSZ – nem valamennyi – képviselőjén túl elfogadta az egykori MDF-esek, akkor már függetlenek többsége, továbbá a FIDESZ és a KDNP 2-2 képviselője (Bányai Gábor, Rácz István, dr. Rubovszky György, dr. Semjén Zsolt). A törvényt 2010. január 8-án hirdették ki, és az az eredeti törvényi előírás szerint 2011. január 1-jével lépett volna hatályba.

Az új törvény levéltárakban őrzött anyakönyvekre vonatkozó előírásának híre hamar végigsöpört a kutatói társadalmon és a levéltárakon egyaránt, azzal az általános nézettel, hogy a szabályozás az akkori anyakönyvi kutatást súlyosan veszélyezteti, és hogy ezáltal jelentősen romlanak a kutatási feltételek. Álláspontom alapján azonban nem mondhatok mást, mint hogy végre jogi alapja lett a levéltári anyakönyvek kutatásának, ezt ki is fejtettem 2010 közepén a fent említett levéltárvezetői értekezleten. Kétségtelen tény ugyanakkor, hogy az „anyakönyvi adat” keletkezéséhez hozzáadandó 90 év pl. egy születési anyakönyv esetében, ahol az utólagos bejegyzés – általában az elhalálozás éve – is anyakönyvi adatként

szerepel, jelentős mértékben kitolja a kutathatóság korlátait. Ez a szigorú szabályozás valóban jogosan vetette fel a korrekció igényét.

b) Az enyhítési kísérletek

A 2010. évi országgyűlési választások után felálló új parlamentben többen is kísérletet tettek rá, hogy a szigorú szabályozást még a törvény hatályba lépte előtt enyhítsék. 2010. október 8-án Tóbiás József (MSZP), november 8-án Ivády Gábor, akkor már független képviselő törvény módosító javaslatot nyújtott be.²⁹ Az illetékes (Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi) bizottságot október 11-én, illetve november 8-án kijelölték, amely október 22-én és 24-én, illetve november 22-én és 24-én a törvényjavaslat tárgyalását elnapolta, mindkét javaslat azóta is „bizottságnál tárgysorozatba vételre” állapotban szerepel az országgyűlési irományok adatbázisában.

Tóbiás József szövegjavaslata a 79. § (2) bekezdést kívánta módosítani (aláhúzással jelölve az új szövegrész):

2010. évi I. tv. 79. § „(2) A levéltár által őrzött anyakönyvbe bejegyzett adat megismerésére a közlevéltárakról szóló törvénynek a közlevéltár anyagában történő kutatásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni azzal, hogy a kutathatóság határidejét az anyakönyvi alapbejegyzés időpontjától kell számítani.”

Javaslatának indoklása szerint:

„A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény kifejezett célja, hogy a levéltári anyag használata során a közérdekű adatok megismerését és a tudományos kutatás szabadságát garantáló alkotmányos alapjogok érvényesítését elősegítse. A levéltárban őrzött anyakönyvi iratok esetén sincs szükség az általános szabályoktól eltérő rendelkezések alkalmazására. Ugyanakkor azt kell egyértelműen rögzítenie az anyakönyvezésről szóló törvénynek, hogy a védelmi időt mely időponttól kell számítani.

[...]

A levéltári törvény alapján a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag fő szabály szerint az érintett halálozási évét követő harminc év után bárki számára kutathatóvá válik. A kutathatóság kezdő időpontját az anyakönyvi törvény a személyes adatok védelmével nem igazolhatóan, indokolatlanul hosszú időtartamban, 90 évben állapította meg. A törvényjavaslat ezen kíván változtatni, ugyanakkor nem teremt bizonytalan helyzetet, a kutathatóság kezdeti időpontját az anyakönyvi szabályozás szerint egyértelműen beazonosítható időponthoz, az alapbejegyzés időpontjához köti.”

Az előterjesztés indoklása is aszerint gondolkodik, hogy (1) a levéltári törvény meghatároz védelmi időket, (2) amelyeket az anyakönyvek esetében sem kell másképpen megállapítani, (3) ezért kell az anyakönyvi törvényt megfelelően módosítani.

Ivády Gábor módosító szövegjavaslata a következő volt:

²⁹ Tóbiás József a T 1324 (<http://www.parlament.hu/irom39/01324/01324.pdf>), Ivády Gábor a T 1602 (<http://www.parlament.hu/irom39/01602/01602.pdf>) szám alatt nyújtotta be módosító törvényjavaslatát.

²⁸ <http://www.parlament.hu/irom38/11207/11207.pdf>

2010. évi I. tv. 79. § „(2) A levéltár által őrzött anyakönyvbe bejegyzett adat megismerésére a közlevéltárakról szóló törvénynek a közlevéltár anyagában történő kutatásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni, az anyakönyvi alapbejegyzés keletkezési időpontját alapul véve.”

A javaslat indoklása, amely teljes terjedelmében okulásul szolgálhat, a következő volt:

„A 2011. január 1-jétől életbe lépő 2010/I. anyakönyvi törvény értelmében 90 éves korlátozás lép életbe az anyakönyvi adatok hozzáférhetősége tekintetében.

Az elfogadott törvény szövegének a jogalkalmazók általi előzetes elemzése néhány helyen részben életszerűtlenséget, részben más törvényeinkkel való összhangjának hiánya miatt koherencia-zavart mutat. Mindez indokolja, hogy az Országgyűlés a **színvonalas jogalkotás és a jogbiztonság** [kiemelés tőlem, RTCs] érdekében még a hatályba lépés előtt a Részletes indokolásban kifejtettek miatt helyesbítse a törvény szövegét.

Részletes indoklás

A történelmi múlt megismerése tudományos kutatás keretében történik. A tudományos kutatás alkotmányos alapjog. A személyes adatok védelme is alkotmányos alapjog.

E két alapjog összehangolása érdekében a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény 32. § (3) bek. b/ pontja kimondja: a tudományos kutatást végző szerv vagy személy az érintett beleegyezése nélkül is nyilvánosságra hozhatja a személyes adatot, ha az a történelmi eseményekről folytatott kutatások eredményeinek bemutatásához szükséges.

E két alapjogot a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (Ltv.) 24. §-a pedig úgy hangolja össze, hogy főszabályként kimondja: a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálzási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá.

Megjegyezzük, hogy a fejlett demokráciákban nem az adatok megismerhetőségének korlátozása, hanem a megismert adat felhasználása a hangsúlyos elem. Az Ltv. szerint azonban a védelmi idő, ha a halálzás éve nem ismert, az érintett születéstől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálzás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított hatvan év.

E nagyon szigorú hazai szabályozással került ellentétbe az Atv. 2011. január 1-el hatályba lépni tervezett normaszövege. Ennek levéltári alkalmazhatóságának elemzése kapcsán kiderült, hogy a normaszövegben a 79. § (2) bekezdése jelenlegi szövege – minthogy nem tesz különbséget az anyakönyvi alapbejegyzés és az utólagos bejegyzés (ub.) között – a törvényhozó szándékával ellentétesen valójában megakadályozza az 1895. október 1-jétől vezetett állami anyakönyvek kutathatóságát.

Könnyű belátni: ha pl. egy 1900-ban született személy 60 évesen 1960-ban elhalálozott, a születési anyakönyvi alapbejegyzés ub. rovatába 1960-ban bejegyzésre kerül egy utaló jelzet. Ez a jelenlegi normaszöveg szerint azzal járna, hogy a születési adata csak 90 év múlva azaz 2050-ben lenne kutatható. De ha az illető szerencsésen megérett 90 évet úgy csak 2080-ban lehetne kutatni az illető születési adatát. A törvény jelenlegi szövege tehát akár 180 évre is elzárja a születési adatot a kutatás elől. Ugyanakkor közismert, hogy egy anyakönyvi utólagos bejegyzés (pl. 28/1960) nem tartalmaz konkrét

adatot, csupán jelzi egy későbbi irat létezését. A normaszöveg változatlan módon történő hatályba lépése esetén az eddigi 30 év helyett általánosságban is 90 év lenne az ún. zárolt időszak. Nem lehetne tehát hiteles adatok alapján kutatni az I.-II. világháborús hősi halottak, Holocaust áldozatai, az 1950-es évek kényszermunkatáborainak áldozatai, az 1956-os forradalom és szabadságharc hősei, az 1956-ot követő megtorlások áldozatai stb. adatait, márpedig a történelmi kutatások, a települési monográfiák megírásának, speciális tudományos célú (pl. mortalitás) kutatásoknak a lehetetlenné tétele nyilvánvalóan nem volt a jogalkotó szándéka.

Ráadásul egy kettős rendszer jönne létre egyrészt az Atv. hatálya alá tartozó anyakönyvi másodpéldányok, másrészt az egyéb forrásokban fellelhető anyakönyvi adatokat tartalmazó dokumentumok kutathatósága kapcsán. Más levéltári iratok is tartalmazhatnak ugyanis anyakönyvi adatokat (pl. önéletrajzok, iskolai anyakönyvek, sorkötelesek összeírása, útlevéligénylések stb.), melyek a Ltv. hatálya alá tartoznak a jelzett 90-60-30-as kutathatósági szabállyal. E kettősség adatvédelmi szempontból is kezelhetetlen lenne.

Végül a teljesség kedvéért utalunk arra is, hogy az Ltv. 22. § (1) bek. szerint a már nyilvánosságra hozott levéltári anyagban bárki szabadon kutathat. Az anyakönyvi másolatok egy része pedig már az interneten is hozzáférhető...

Az előállt anomália a 79. § (2) módosításával megszüntethető, mert e megoldással a jogalkotó továbbra is a hatályos levéltári törvény előírásainak hatálya alatt tartja az anyakönyvi másodpéldányok levéltári kutathatóságát.

Az Atv.-nek a Javaslatban rögzített helyesbítéseire az Atv. hatályba lépés előtt kerül sor, így e rendelkezések késleltetett hatályba lépése nem indokolt.”

Ez a módosító javaslat és indoklás sokkal alaposabb, mint akár az eredeti, akár Tóbiás József javaslatának indoklása. Itt csak két dolgot tartok említésre méltónak. Az egyik, hogy a levéltári anyagban a személyes adatok védelme 30-90-60 év, ebben a sorrendben és nem másképp. A másik pedig az, hogy a képviselő nemcsak tudomással bírt a tényről, de ki is jelentette, hogy az „anyakönyvi másolatok” – bármit is jelentsenek azok – egy része az interneten elérhető...

c) Egy észre nem vett közjáték

Őszintén szólva mindenki szerencséjére kevés figyelmet kapott Baráth Zsolt (Jobbik) eredetileg 2010. október 11-én, ténylegesen október 18-án feltett azonnali kérdése a közigazgatási és igazságügyi miniszterhez „*Kinek engedélyezett Magyarországon az anyakönyvi nyilvántartások kutatása, különös tekintettel a »Mormon Egyház« ez irányú tevékenysége tükrében?*” címmel.³⁰ A minisztert annak halaszthatatlan közfeladat-ellátása miatt Rétvári Bence (KDNP) államtitkár helyettesítette a válaszadásban. Bármely kivonatos összefoglalásnál többet mond magáról párbeszéd, ezért álljon itt annak összes fontos pillanata. Baráth felszólalását úgy kezdte:

„A jelenleg hatályos jogszabályok rendelkezései értelmében az anyakönyvi nyilvántartások nem kutathatók, mint arra az Igazságügyi

³⁰ Az azonnali kérdés azonosítói A/1330 és A/1384, a kérdés és a válasz elérhető: http://www.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat_aktus?p_ckl=39&p_uln=35&p_felsz=139&p_felszig=148&p_aktus=34

és Rendészeti Minisztérium képviselői egy megbeszélésen felhívták a levéltárak figyelmét. Áttekintve a jogszabályi környezetet, megállapítható, hogy a hatályos törvényi rendelkezés valóban kizárja az anyakönyvi másodpéldányok kutatásának a lehetőségét. Ez egy kis hír volt nem olyan régről.

Az úgynevezett mormon egyház Magyarország összes megyéjében megkereste a levéltárakat, és ők bizonyos támogatásért cserébe mindenütt a rendelkezésükre álltak, vállalva, hogy a nem kis időt és fáradságot igénylő munka mellett csak csekély mértékben lesz lehetőségük saját levéltári anyaguk digitalizálására, azaz a saját munkájuk végzésére, amit az adózó magyar emberek fizetnek.”

Mindezek előrebocsátásával számos kérdést fogalmazott meg a miniszterhez:

„Hogyan és miért kaphatott a hatályos jogi szabályozás ellenére az úgynevezett Mormon Egyház digitalizált másolatokat magyar állampolgárok millióinak születési, házassági és halotti anyakönyveiről az 1910 és 1980 közötti időszakból? Hogyan és miért nem tűnt fel senkinek sem, hogy az némi nemzetbiztonsági kockázattal is járhat, ha egy külföldi székhelyű szervezet kerek száz évre visszamenőleg ennyire precízen érdeklődik a magyarság személyes adatai után? Vajon miért ilyen fontos egy Európában történelmi gyökerekkel nem rendelkező, többé-kevésbé ismeretlen egyháznak, hogy pénzt, időt, fáradságot nem kímélve egy ilyen adatgyűjtésbe kezdjen? Vajon mire fogják felhasználni a birtokukba jutott adatbázist? Kik is irányítják egyáltalán ezt az úgynevezett Mormon Egyházat? Végezetül, miért jelent meg az összes levéltári weboldalon hirtelen a következő hírszöveg: január 1-jétől új törvény lép hatályba, amelyben megtiltják a kutatásokat?”

Rétvári Bence államtitkár válaszában elmondta:

„Mint arra ön is utalt, a jelenleg hatályos törvény szerint sem az anyakönyvekbe, sem a levéltárakban másolatként vagy archívumként őrzött anyakönyvekbe nem lehet beletekinteni, egészen az érinített halálát követő 30 év után, hogyha ez nem állapítható meg, akkor a születéstől számított 90 évig. Tehát itt elég hosszú védelmi időt biztosít a jelenleg hatályos törvény, a [z] 1995. évi LXVI. törvény, de ön is mondta, hogy ennek idén módosítása történt. Ez nagyon fontos, hiszen nagyon szenzitív adatok vannak benne. [...] Ugyanakkor a Mormon Egyház már az előző rendszerben is, tehát a negyven év kommunizmus alatt is megkereste az akkori magyar hatóságokat, és akkor is egy technológiával jelentkezett, hogy mikrofilmre veszi a teljes magyarországi anyakönyvvállományt, mert nekik a családkutató központjuk számára ez fontos adat, ők vallási okokból gyűjtik ezeket a különböző születési, halálozási és egyéb anyakönyvi adatokat, hogy egyfajta világcsaládfát vagy rokonfát állítsanak össze. Éppen ezért akkor, az 50-es évek végén engedélyezték ezt a kutatást – nagyon meglepő módon, hiszen hogyhogya akkor pont egy egyházzal működtek együtt –, és akkor megkaparintotta lényegében a Mormon Egyház nagyon sok ezer, tízezer, százezer vagy akár milliányi magyar állampolgárnak a korábbi adatait is. De ez most természetesen állami védelem alatt áll, és ha bármifajta ilyesfajta duplikálás történt, akkor az teljes mértékben törvényellenes.”

Baráth Zsolt élve a viszontválasz lehetőségével, megjegyezte:

„Információim szerint pontosabban 1959 óta digitalizálják, illetve mikrofilmzik a magyar adatokat. Eddig tilos volt kutatni, de a mor-

monok kutathattak, rájuk nem vonatkozott a tiltás. Most, hogy őket már kiszolgálták az adatainkkal, hoznak egy törvényt, hogy senki másnak ne lehessenek meg ugyanezek az adatok; a kapuk bezáródnak. Van ebben valamilyen koncepció?”

Rétvári államtitkár a feltett kérdésre is válaszolt:

„Én elsősorban arról tudok beszámolni, hogy jelen pillanatban minden állami adatvagyonot fokozottan védeni kíván a kormányzat. Nemsokára az önök asztalán, pontosabban a parlamenti képviselők asztalán is lesz egy erre vonatkozó igen komoly törvényjavaslat, amelyet nyilván végrehajtási kormányrendelet is fog követni, pontosan azért, hogy az ilyesfajta állami adatvagyonok semmiképpen ne szolgáljanak magánérdeket, még ha az a magánérdek esetleg nemzetközi közérdeknek is tekinti magát. Ezeket az adatbázisokat védeni kell, legyen az bármilyen, az állam számára fontos adatbázis. Ezek ma már ugyanolyan értékek, mint bármilyen más gazdasági erőforrás vagy egyéb olyan hasznos hajtó dolog, amelyből az államnak vagy az állampolgároknak előnyük származhat.

Ha ön pedig bármilyen olyan tény, adatot ismer, amelyik elmentmond ennek az 1995. évi LXVI. törvény 24. § (1) bekezdésének, nyilvánvalóan tegyen erről bejelentést. Mi ilyenről tömegesen nem hallottunk, de ha önnek tudomása van róla, kérem, hozza a hatóságok tudomására, hogyha jogsértések történtek tömegesen.”

Sajnos a fenti párbeszéd számos pontatlanságot tartalmaz, nem járulván hozzá az anyakönyvi kérdés alaposabb megértéséhez. Legfőképpen azért, mert úgy látszik, hogy sem a kérdezőt, sem a válaszadót nem készítettek fel elég alaposan arra, hogy ne tartalmazzon tárgyi tévedéseket mondanójuk. Nem is ők, hanem a háttér-információkat nyújtók lehetnek a sok pontatlanság okai. A mormon mikrofilmmezés történetének kutatójaként az e tárgyban elhangzott pontatlanságok is sajnálattal töltenek el. Úgy érzem, hogy e kérdésben felkészült levéltárosok nélkül alapos, védhető és támadhatatlan lobbitevékenységet nem szabad végezni.

d) A megoldás elhalasztása

A 2010. évi parlamenti választások politikai fordulata egyszerre volt gátja és továbblendítője az anyakönyvi törvény szigoros enyhítésének. Az eredeti törvény szigorának kijavítására tett ellenzéki kísérletek nem kaptak támogatást, ennek nyilvános okai nem ismertek. Ekkor már ismert volt, hogy az addigi zalaegerszegi polgármester lesz a „levéltárakért felelős miniszteri biztos” (november 3-án ki is nevezték dr. Gyimesi Endrét), és bizonyára legitimációjának erősítéséhez nagyban hozzájárult (volna), ha a törvény korrekciója az ő tevékenységéhez lesz majd köthető.

Az idő rövidege miatt végül a problémát nem válaszolták meg, csak megoldását elodázták, oly módon, hogy a törvény hatálybalépését egy évvel eltolták. A *Magyar Köztársaság minisztériumainak felsorolásáról szóló 2010. évi XLII. törvénnyel összefüggésben szükséges törvénymódosításokról és egyes iparjogvédelmi tárgyú törvények módosításáról szóló 2010. évi CXLVIII. törvény 257. §-a* szerint az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény hatályba lépését 2012. január 1-jére módosították. Megjegyzendő, hogy ez egy klasszikus

„salátatörvényben” elrejtett módosítás, amelyet egy korábbi időszakban működő Alkotmánybíróság bizonyosan megsemmisített volna, mint azt tette több alkalommal is, tiltva a jogbiztonságot veszélyeztető ún. „salátatörvények”-kel végzett törvénymódosítást.³¹ Egy évet nyertek a probléma félreértői, egy évet veszített az anyakönyvek legális kutathatósága. Az anyakönyvi törvény szigorú előírását továbbra sem módosították, arra majd csak az ismét közelgő hatálybalépés előtt nem sokkal történt igyekezet.

e) Ami jó megoldás lehetett volna

2011. október 14-én nyújtotta be a kormány (a nemzetgazdasági miniszter) a *Magyarország 2012. évi költségvetésének megalapozó egyes törvények módosításáról* című irományt (T/4656), sürgős tárgyalást kérve. Ehhez 2011. november 4-én nyújtották be (49. alszám alatt) módosító indítványukat L. Simon László és dr. Gyimesi Endre, mindketten FIDESZ-es képviselők.³²

A képviselők az anyakönyvi törvény 79. § (2) bekezdését az alábbi módon kívánták módosítani (aláhúzva az új szövegrész):

2010. évi I. törvény, 79. § „(2) A levéltár által őrzött anyakönyvbe bejegyzett adat megismerésére a közlevéltárakról szóló törvénynek a közlevéltár anyagában történő kutatásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni azzal, hogy a védelmi időt az anyakönyvi alapbejegyzéstől kell számítani.”

A módosítási javaslat indoklása szerint:

„A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény 24. § (1) bekezdése szerint „Ha törvény másként nem rendelkezik, a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. A védelmi idő, ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születéstől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított hatvan év.” A 2012. január 1-jén hatályba lépő anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvény 79. § (2) bekezdése viszont a védelmi időt 90 évre emeli fel.

A magyar adatvédelmi szabályozás a személyes adatok védelmét az élő személyek információs önrendelkezési jogaként értelmezi. Az elhalálozással a személyiség védelmét a kegyeleti jog veszi át, amely az idő múlásával fokozatosan elenyészik. Ez az oka annak, hogy a levéltári törvény a közlevéltárakban a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag megismerését az érintett halálozási évét követő harminc éven belül még az örökös engedélyéhez köti, míg harminc év után az adatot már bárki kutathatja. A 30 év helyébe lépő 90 év tehát a kegyeleti joggal nem indokolható. A védelmi időnek 30 évről 90 évre történő felemelése ráadásul számos gyakorlati problé-

³¹ Hogy mennyire járul hozzá a salátatörvényes gyakorlat a jogbiztonság gyengítéséhez, jól példázza az a tény is, hogy a hatálybalépés módosítását tartalmazó törvényeket is csak körülményes kutatással találtam meg e tanulmány elkészítéséhez. Márpedig a jogszabály(hely) nehezen megismerhetősége (ami megtalálásával kezdődik) jogbizonytalanságot okoz.

³² <http://www.parlament.hu/irom39/04656/04656-0049.pdf>

mát is felvet, továbbá a jelenlegi nemzetközi adatvédelmi szabályozási tendenciákkal is ellentétes irányba mutat.

A módosító javaslat ezért a 90 éves korlátozás elhagyását indítványozza, a közlevéltári törvényben meghatározott 30 éves védelmi idő számítását pedig az anyakönyvi eljárásról szóló törvény terminológiájának megfelelően pontosítja, és annak kezdetét az anyakönyvi alapbejegyzés időpontjához köti.”

A módosító javaslatához kapcsolódó bizottsági ajánlások (60. alszámon³³) közül a javaslatot támogatta a Költségvetési bizottság és a Kulturális bizottság, az Emberi jogi bizottság egyharmada sem támogatta, az előterjesztő képviselője a módosító javaslattal nem értett egyet. A parlamenti szavazás hagyományos koreográfiája szerint ennek a módosító javaslathoz el kellett volna véreznie, ehhez képest a plenáris ülésen (2011. november 28-án) 315-en szavazták meg, 48-an nem (MSZP és függetlenek).³⁴ A törvényt december 9-én hirdették ki.

A Kormány kezdeményezésére a 2011. december 16-tól december 23-ig terjedő rendkívüli ülésnapirendjén napirendjén szerepelt a T/5001 számon benyújtott iromány, amelynek *Egyes törvények Alaptörvénnyel összefüggő módosításáról* volt címe. November 19-én nyújtotta be azt a kormány képviselője, a közigazgatási és igazságügyi miniszter, sürgős tárgyalást kérve, december 23-án fogadta el az országgyűlés, december 30-án hirdették ki (CCI. törvény, MK 165). Már az eredeti előterjesztésben is szerepelt a 187. cím alatt, a 232. paragrafusban, hogy az anyakönyvi törvény 2013. január 1-jén lép hatályba. A törvényben ez végül a 351. §-ban jelent meg. Ismét egy évvel eltolták az anyakönyvi törvény hatálybalépését, és megint egy salátatörvényben tették azt, mert egyértelmű, hogy az Alaptörvénnyel semmilyen összefüggésben nem állt a törvény hatályosulásának elhalasztása. Sőt, megjegyzem, éppen a jogbiztonságot szolgálta volna annak mielőbbi hatálybalépése, és ez tényleg összefügghet az Alaptörvénnyel, ha annak van ilyen célkitűzése.

A kutatók és a levéltárak számára megnyugtatónak tűnő új szabályozás azonban még továbbra sem léphetett hatályba, mert az *Egyes törvényeknek a Magyar Egyszerűsítési Programmal és a területfejlesztéssel összefüggő módosításáról szóló 2012. évi CCVII. törvény* 84. §-a a 2010. évi I. törvény hatálybalépését 2014. január 1-jére halasztotta. Jogfilozófiai a kérdés, hogy az anyakönyvi törvény milyen kapcsolatban állhatott akár a programmal, akár a területfejlesztéssel.

f) Visszarendeződés?

Az anyakönyvi törvény előírásainak megfelelő módosítása ugyan megtörtént, de a törvény még mindig alvó állapotban volt, várva a hatályba lépés napját. És ekkor a törvény történetének legnagyobb csavara következett be.

³³ <http://www.parlament.hu/irom39/04656/04656-0060.pdf>

³⁴ Az MSZP nemmel szavazása azért is meglepő, mert gyakorlatilag Tóbiás József javaslatának megfelelő adaptálása történt itt meg. Ez a protestszavazási gyakorlat – amely valamennyi politikai formációnak bevett eszköze az együttműködés irányába ható átgondolt szavazás helyett – nem teszi könnyebbé szakmai munkavégzésünket.

2013. április 28-án nyújtotta be a kormány képviselője, a közigazgatási és igazságügyi miniszter a T/10902. számú törvényjavaslatot az egyes törvényeknek az elektronikus anyakönyv kialakításával összefüggésben szükséges módosításáról.³⁵ A törvényjavaslat 60. §-a a 2010. évi I. törvény 79. §-át az alábbi szöveggel léptette volna életbe:

T/10902. 60. § „79. § Az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyv levéltár által őrzött másodpéldányából a 78. § (2) bekezdése szerinti tájékoztatás kivételével adattovábbítás nem teljesíthető.”

Hogy ne készítsük lapozgatásra az olvasót, idézzük fel, hogy az **eredeti**, illetve a már csak a hatályba lépést váró törvényben hogyan szerepelt a 79. §:

2010. évi I. tv. „79. § (1) Az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyv levéltár által őrzött másodpéldányából történő adattovábbításra – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – az anyakönyvből történő adattovábbítás szabályait kell megfelelően alkalmazni.

(2) A levéltár által őrzött anyakönyvbe bejegyzett adat megismerésére a közlevéltárakról szóló törvénynek a közlevéltár anyagában történő kutatásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni, ha az anyakönyvi adat keletkezése óta kilencven év eltelt.

(2) A levéltár által őrzött anyakönyvbe bejegyzett adat megismerésére a közlevéltárakról szóló törvénynek a közlevéltár anyagában történő kutatásra vonatkozó szabályait kell alkalmazni azzal, hogy a védelmi időt az anyakönyvi alapbejegyzéstől kell számítani.”

Az új törvényjavaslat az anyakönyvi törvényből kihúzta volna azt a bekezdést, amely a levéltári kutatást lehetővé tette (volna), és csak az érintett számára biztosította volna, hogy adatait megismerhesse; továbbá tájékoztatták volna az adatkezelésről.

T/10902. 60. § „ [78. §] (2) Az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyv levéltár által őrzött másodpéldányában nyilvántartott adatok tekintetében az érintettet a levéltár az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény szerint tájékoztatja személyes adatainak kezeléséről.”

Az indoklásban ismét teljesen egyértelmű a jogalkotói akarat:

T/10902. Indoklás „A 60. §-hoz: Az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyvek másodpéldányát a levéltár őrzi. Nem indokolt, hogy az ezekben tárolt adatok megismerhetőségét az anyakönyvi eljárásról szóló törvény szerinti szabályoktól eltérő rendelkezések szabályozzák, erre tekintettel a törvény kimondja, hogy ezekből az anyakönyvekből az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény szerint az érintettet megillető tájékoztatáson kívül adattovábbítás nem teljesíthető.”

A jogalkotó tehát visszatért eredeti, 2009 előtti felfogásához, és az anyakönyvek megismerhetőségének teljes tilalmát kívánta bevezetni, egyúttal egyértelművé téve, hogy semmi sem indokolja, hogy az anyakönyvi törvény szabályaitól eltérő

³⁵ <http://www.parlament.hu/irom39/10902/10902.pdf>. Ez lett a 2013. évi LXXVI. törvény.

rendelkezések legyenek. Nem véletlen, hogy ismét kutatói és levéltári lobbierők indultak harcba, hogy a törvényhely elhagyását megakadályozzák.

Mielőtt tovább mennénk a történetekben, azok alapsabb megértéséhez álljunk meg egy pillanatra, hogy logikailag végiggondoljuk a történeteket. 2009-ben született egy olyan törvényi előírás (2010. évi I. tv. 79. § /2/ bekezdés), amely, bár túlzottan szigorúan, de a levéltárakban őrzött anyakönyvek kutathatóságát oly módon engedte, hogy egyúttal a korábbi jogi bizonytalanságot eloszlatta. Mások azt állítják, hogy ez a törvényhely a korábbi gyakorlatot ellehetetleníti, a kutatást megnehezíti vagy éppen megtiltja. 2010–2011-ben a védelmi időt a levéltári törvényben meghatározott védelmi időhöz igazították, 2010–2012 között a hatálybalépést ugyanakkor 1-1 évvel eltolták.

2013-ban az elektronikus anyakönyv bevezetésével kapcsolatosan a törvényjavaslat törölné a 79. § (2) bekezdést. A felzúdulás általános: ha ezt a mondatot kihúzzák a törvényből, akkor az anyakönyvek nem lesznek kutathatók. Fogalmazzuk meg ezt az állítást másképp: az anyakönyvek akkor kutathatók, ha a 2009-ben elfogadott 79. § (2) bekezdés létezik, ha tehát nem létezik, akkor az anyakönyvek nem kutathatók. A bekezdés törlése a kutatás érdekében megakadályozandó, mert arra szükség van. Ez pedig nem más, mint annak beismerése, hogy addig, amíg ez a törvényhely nem volt, az anyakönyvek nem voltak kutathatók. Horribile dictu: az állami anyakönyvek kutathatóságának jogi alapjait 2009-ben a törvényt elfogadók teremtették meg először!

Az új szabályozási terv ismét tette sarkalta azokat, akik érzékelték a veszélyt. Dr. Gyimesi Endre miniszteri biztos maga is érzékelt, hogy ez a probléma milyen súlyos politikai üzenetet is hordoz. 2013. május 7-én módosító javaslatot terjesztett be, amelyben a 79. § megváltoztatásának elhagyását, vagyis az eredeti szöveg meghagyását javasolta.³⁶ Indoklásában – muníciót merítve Ivády Gábor korábban negligált javaslatából is – az előző bekezdés egyértelmű konklúziójától eltérő nézetet fogalmazott meg:

„A kegyeleti jog egy elhunyt személy esetén a személyes adatok védelmét akként biztosítja, hogy a halál után még 30 évig az örökös engedélyéhez köti az adatok megismerhetőségét, míg e védelmi idő lejártát követően az érintett az adatait bárki kutathatja.

Az előző parlamenti ciklusban a szocialista kormány javaslatára elfogadott törvény 79. §-a arra irányult, hogy a történelmi múltat az érintett elhunytát követő 90 évig ne lehessen megismerni. A FIDESZ elkötelezett a történelmi közelmúlt tényeinek feltárása iránt, ezért a még hatályba nem lépett törvény szövegének 2011-ben történt módosításával visszaállította a 30 éves kegyeleti időt, s ezzel visszaállította a történelmi közelmúltunk kutatásának lehetőségét. Ez lehetővé teszi, hogy a levéltárban őrzött hiteles adatok alapján továbbra is kutathassuk és megismerhessük a holocaust áldozatait, az 1956-os forradalom és szabadságharc hősei és a megtorlások áldozatait stb. adatait, s hiteles adatokkal alátámasztva adhassuk közre tragikus történetüket.

A Javaslat 60. §-a viszont egy aligha vállalható visszalépést tartalmaz, hiszen előírná, hogy az anyakönyveknek a levéltár ál-

³⁶ <http://www.parlament.hu/irom39/10902/10902-0005.pdf>

tal őrzött másodpéldányába az érintett halála után már soha senki ne tekinthessen be. Ez nem lehet a törvényhozó akarata. [Kiemelés tőlem, RTCs]

A XXI. században a fejlett demokráciák egy részében az adatvédelem körében immár nem az adatok megismerhetőségét korlátozzák, hanem a megismert adat felhasználását kötik feltételekhez. Elengedhetetlen, hogy a magyar jogrendszer is ehhez a trendhez igazodjon.”

A kormánypárti egyéni képviselői javaslat – még ha a levéltárakért felelős miniszteri biztos, vagyis a szakterület magas szintű parlamenti képviselője fogalmazta is meg – nem bizonyult megfelelő kezdeményezőnek a kutatók és a levéltárak számára elfogadható szöveg elfogadásához. A javaslatot a módosító javaslatokról szóló szavazáskor május 27-én 36 igen, 279 nem, 1 tartózkodás mellett elutasították.

Az elutasítás tényleges oka azonban az lehetett, hogy az országgyűlés maga is felismerte, hogy a tervezett teljes tiltás súlyos következményekkel járhat, ezért nem egyéni képviselői, hanem parlamenti bizottsági szinten, tehát a politikai hatalom erős megtestesítőjeként készítettek új szövegjavaslatot. 2013. május 13-án az Alkotmányügyi, igazságügyi és ügyrendi bizottság egy bizottsági módosító javaslatot nyújtott be a 60. §-hoz, amelyben az anyakönyvi törvény 79. §-át módosították, megtartották a kutatásra vonatkozó lehetőség eltörlését, de egy új, 93/A. számú szakasz címét és szövegét is megállapították, amely az anyakönyvek kutatását szabályozza.³⁷ Ezt a javaslatot a parlament elfogadta, így az anyakönyvi törvény ezzel a szöveggel lép majd életbe 2014. július 1-jén (az új időpontról is rendelkezett az elektronikus anyakönyvezés bevezetését szabályozó törvény). Az új paragrafusok indoklásában a bizottság kifejtette:

„A törvényjavaslat megszünteti az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyvek levéltár és anyakönyvvezető által őrzött példányainak kutathatóságára vonatkozó eltérő szabályokat. A módosító javaslat az adatvédelmi követelményeket és az anyakönyvek sajátosságait figyelembe és a közlevéltárakról szóló törvény kutatásra vonatkozó szabályait alapul véve egységes szabályokat állapít meg az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyvek kutathatóságára, amelyekkel egyensúlyt kíván teremteni az érintettek jogainak védelme és a múlt megismerésére irányuló érdek között. A módosító javaslat a hatályos jogszabályokban biztosított lehetőségeket meghaladóan megteremti továbbá az 1981. január 1-je óta vezetett anyakönyvek kutathatóságát, amelyre sem a hatályos törvényi rendelkezések, sem a 2010. évi I. törvény nem biztosítanak lehetőséget.

A módosító javaslat alapján az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyvek tekintetében a kutatás továbbra is a levéltári példányokban lesz lehetséges, ami az anyakönyvvezetők munkaterhének csökkentését célozza. A védelmi időre vonatkozó szabályok megállapításával a módosító javaslat arra törekszik, hogy élő személy személyes adatai csak hozzájárulása alapján vagy megfelelő garanciák mellett tudományos célú kutatás keretében váljanak megismerhetővé. A védelmi idő lejártá előtt a kutatáshoz az érintett vagy leszármazójának, más hozzátartozójának, végső soron pedig örökösének hozzájárulása szükséges, vagy a kutatást a hozzájárulás megadására jogosult maga is végezheti. A módosító javaslat eltérő szabályokat

állapít meg az anyakönyvekben kezelt különleges adatok (tipikusan a régebbi anyakönyvekben nyilvántartott vallási vagy a halál okaként megjelölt egészségügyi adatok) kutathatóságára, védelmi időtől függetlenül megkövetelve a leszármazók hozzájárulását az ilyen adatok adott személlyel összefüggő (nem anonimizált) rögzítéséhez vagy felhasználásához. A módosító javaslat az anyakönyvek jellemzőire tekintettel a különleges adat kutató általi megismerését nem, csak ezen adatok személyazonosításra alkalmas módon való rögzítését és felhasználását köti a leszármazók hozzájárulásához. A hozzájárulás megadására jogosultak körének szűkítését a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény is indokolja, amely alapján az állami hatóság által a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggésben a törvény hatálybalépésekor nyilvántartott különleges adat kizárólag az érintett hozzájárulásával – halála esetén leszármazója hozzájárulásával – továbbítható és hozható nyilvánosságra.

A módosító javaslat megállapítja azokat a szabályokat, amelyek az általános védelmi időn belüli, tudományos célú kutatást lehetővé teszik, e lehetőséghez indokolt és méltányos adatvédelmi garanciákat támasztva.

A kutatási kérelmet értelemszerűen annál a szervnél szükséges előterjeszteni, amely az anyakönyvet őrzi, így a levéltárakra vonatkozó speciális szabályt leszámítva erre nézve további rendelkezések megállapítása nem szükséges. A módosító javaslat megállapítja a kérelem elbírálásának határidejét, valamint a közlevéltárakról szóló törvényhez hasonlóan bírósági jogorvoslati lehetőséget biztosít a kérelem elutasítása esetére.

A módosító javaslat a hatálybaléptető rendelkezések között az anyakönyvi eljárásról szóló 2010. évi I. törvényt új alcímmel kiegészítő szabályt az új anyakönyvi szabályozás hatálybalépésével egyidejűleg, 2014. július 1-jével rendeli hatálybaléptetni.”

7. Állami anyakönyvek másodpéldányai a levéltárakban

Tekintettel arra, hogy a 2014. április 6-án lezajlott parlamenti választásokon megválasztott képviselők májusban alakítják meg az új országgyűlést, kicsi és elméleti az esélye annak, hogy az anyakönyvi törvény szövegéhez annak hatályba lépése előtt ismét hozzányúlnának. Éppen ezért a hatályba lépő szöveget érdemes tanulmányozni; összelevéltári szinten át kell gondolni – és ha szükséges, útmutatókat kell készíteni arra vonatkozóan –, hogy az új szabályozás mit jelent majd a napi gyakorlat szintjén. A 2010. évi I. törvény az anyakönyvi eljárásról a levéltári anyakönyvekkel kapcsolatban az alábbiakat rendeli el:

78. § (1) Az anyakönyvből a kizárólag a papír alapú anyakönyvben nyilvántartott adat, valamint az anyakönyvi alapirat tekintetében az anyakönyvvezető vagy a hazai anyakönyvezést végző hatóság

- a) az arra jogosult részére engedélyezi a betekintést,
- b) az arra jogosult részére adatigénylés alapján adattovábbítást végez,
- c) az arra jogosult kérelmére anyakönyvi hatósági bizonyítványt állít ki, vagy
- d) az érintettet az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény szerint tájékoztatja személyes adatainak kezeléséről.

³⁷ <http://www.parlament.hu/irom39/10902/10902-0009.pdf>

(2) Az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyv levéltár által őrzött másodpéldányában nyilvántartott adatok tekintetében az érintettet a levéltár az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény szerint tájékoztatja személyes adatainak kezeléséről.

79. § Az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyv levéltár által őrzött másodpéldányából a 78. § (2) bekezdése szerinti tájékoztatás és a 93/A. § szerinti kutatás kivételével adattovábbítás nem teljesíthető és adat nem tehető megismerhetővé.

Az anyakönyv kutathatósága

93/A. § (1) Az anyakönyvbe bejegyzett adatok

- a) az érintett halálozási évét követő harminc év,
- b) ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születésétől számított száz év, vagy – ha az későbbi – a bejegyzés keletkezésétől számított hetvenöt év,
- c) ha sem a születés, sem a halálozás időpontja nem ismert, a bejegyzés keletkezésétől számított hetvenöt év után válnak bárki számára kutathatóvá.

(2) Az (1) bekezdésben meghatározott védelmi idő lejártá előtti is kutatható az anyakönyv, ha

- a) a kutatáshoz saját bejegyzése tekintetében az érintett, az érintett halálát követően leszármazója, leszármazó hiányában bármely, a Polgári Törvénykönyv szerinti hozzátartozója, hozzátartozó hiányában más örököse a kutató kérésére hozzájárult,
- b) a kutató a hozzájárulás megadására az a) pont szerint jogosult személy, vagy
- c) a kutatás – a kérelmező költségére – anonimizált másolattal is megvalósítható.

(3) A (2) bekezdés a) pontjában meghatározott hozzájárulás megadásakor a hozzájáruló személy írásban nyilatkozik a kutató által megismerhető személyes adat – kutatás célja szerinti – felhasználásának elfogadásáról, valamint a személyes adatot tartalmazó iratok másolhatóságáról.

(4) Az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvény szerinti különleges adatok az anyakönyv kutatása során személyazonosításra alkalmas módon nem rögzíthetők és nem használhatók fel, kivéve, ha az érintett vagy az érintett halálát követően leszármazója ahhoz hozzájárult, vagy a kutatást ő végzi.

(5) Ha a kutató a kutatást tudományos célból végzi, a kutatás a bejegyzés keletkezését követő harminc év elteltével az (1) bekezdésben meghatározott védelmi időn belül is lefolytatható, feltéve, hogy a kutatás a közlevéltárakról szóló törvényben meghatározott, a kutatási tervre és az arra jogosult intézmény támogató állásfoglalására, továbbá a személyes adatok kezelésére vonatkozó előírásoknak és a (4) bekezdésben foglaltaknak megfelel.

93/B. § (1) A kutatási kérelmet az 1980. december 31-ig vezetett anyakönyvek esetén a levéltárnál kell benyújtani.

(2) A kutatási kérelem elbírálásának határideje a kérelem benyújtásától számított harminc nap. A kutatási kérelem részleges vagy teljes megtagadását írásban indokolni kell.

(3) A kutatási kérelem részleges vagy teljes megtagadása esetén a kérelmező bírósághoz fordulhat. A per megindítására és az eljárás lefolytatására az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló törvénynek a közérdekű adat megismerése iránti igény elutasítása esetén megindítható perre vonatkozó szabályai az irányadóak.

8. Sorjázó kérdések

Nincs tudomásom arról, hogy az új szabályozás problémáit a megyei levéltárak felvetették-e, illetve hogy a felmerülő kérdésekre kaptak-e megnyugtató választ – de lehet, hogy csak kommunikációs zavar az ismerethiányom oka. Néhány kérdés a törvény szövege alapján ismét csak óhatatlanul felmerül az olvasóban.

1. A 78. § (2) bekezdése szerint a levéltár az érintettet az Infotv. alapján tájékoztatja személyes adatainak kezeléséről. Mit jelent ez a napi gyakorlatban? Az „érintett” az Infotv. 3. § 1. pontja szerint „bármely meghatározott, személyes adat alapján azonosított vagy – közvetlenül vagy közvetve – azonosítható természetes személy”, tehát bárki, aki él és akit 1980. december 31-ig anyakönyveztek, olyan anyakönyvben, amelynek másodpéldánya levéltárban található. Az ilyen érintettet hogyan kell tájékoztatnia a levéltárnak? Ne feledjük, a törvény kijelentő módja felszólító módot jelent: a tájékoztatja azt jelenti, hogy tájékoztatnia kell. A kérdés az, hogy az Infotv. mely rendelkezése alapján nyújtanak tájékoztatást az érintettnek: csak az ő kérelme esetén (Infotv. 14–15. §) vagy előzetes tájékoztatás keretében (20. §), amely nyilvánvalóan illuzórikusan lenne csak „előzetes”, továbbá a tömegesség alapján a (4) bekezdéssel élnének az érintett intézmények? Tehát adódik a kérdés: Mit jelent a fenti szabályozás a gyakorlatban?

2. A bizottsági törvénymódosítási javaslat indoklása is egyértelművé teszi, hogy az 1980. december 31-ig keletkezett anyakönyvekből a tájékoztatást a levéltáraknak kell megadniuk, tehermentesítve ezzel az anyakönyvvezetőket. Erre tekintettel megkapják-e, hogyan és miképpen, mikor azokat a segédleteket (pl. névmutatókönyveket), legalább másolatban, amelyek segítségével az adatközlés nem okoz jelentős leterhelést az anyakönyvvezetők helyett a levéltárosoknak? Pontosan hogyan végzik majd ezt a munkát a kollégák?

3. Az eddigi legszigorúbb védelmi időt (90 év) a születési anyakönyvek esetében felemelték 100 évre (európai viszonylatban ez egyébként nem kiugróan magas; sokkal inkább most értük el az európai színvonalat). Helyes-e a trichotóm védelmi időt (30-90-60) egyetlen dokumentumtípus adatait illetően átlépni és 75/100 évben határozni azt meg? (Előre félek a „jó” megoldástól: legyen inkább minden 60 év felemelve 75-re, minden 90 év felemelve 100-ra...)

4. Jól értjük-e (93/A § (/1/ bekezdés), hogy abban az esetben, ha a halálozási év nem ismert, akkor a születési időponttól számított 100 év, az ennél később keletkezett, nem születési adatot tartalmazó bejegyzés esetében 75 év a védelmi idő? „Konkrét” példán nézve az esetet: Valaki 1915-ben született, halálozási dátuma nem ismert, születéskori felekezeti hovatartozása igen (szenzitív, különleges adat!). Házasságot kötött 1938-ban, felekezetet váltott 1939-ben, magyarosította a nevét 1940-ben, elvált 1943-ban. A fenti szabályozás alapján a születési bejegyzése nem kutatható 2015. december 31-ig, házassági bejegyzése már kutatható (nem volt kutatható 2013. december 31-ig), ha a felekezetváltása bekerül az anyakönyvbe, az nem kutatható 2014. december 31-ig, névváltoztatása nem kutatható 2015. december 31-ig, a válásra vonatkozó adat nem kutatható 2017. december 31-ig. Hogy fog

történni ilyen esetekben a kutatásra kiadás vagy adatközlés, hiszen a fenti, eltérő védelmi idejű adatok a születési és házassági anyakönyvben szerepelnek majd? Egyáltalán, hogy lehet kutatni az anyakönyveket lapozgatva? Előtte a védelmi idő szempontjából a levéltárosnak is át kell lapozgatni a kötetet? Adatbázist kell építenünk az egyes adatok védelmi idejéről, hogy azok napról napra válhassanak kutathatóvá? Nyilván itt meg az lesz a megoldás, hogy a levéltárak nem adják ki kutatásra az anyakönyveket, hanem majd a kollégák fognak adatokat kikeresni. Felkészültünk erre?

5. Az érintett leszármazója, hozzátartozója, más örököse hogyan igazolja jogosultságát, hogy a védelmi időn belül is kutathassa az adatot? Családfákat, hagyatéki eljárások jegyzőkönyveit mutatják be? Olyan dokumentáció elvárása lenne ez, amely nem áll maradéktalanul a kutatni vágyó rendelkezésére, épp azért megy kutatni. Hogyan történik a jogosultság igazolása? És mi a helyzet akkor, ha egyik hozzátartozó hozzájárult, a másik pedig kifejezetten tiltakozik? (A kérdés költői: elég egy hozzájáruló hozzátartozó, és a kutatás megtörténhet...)

6. Mit jelent az, hogy különleges adatok személyazonosításra alkalmas módon nem rögzíthetők és nem használhatók fel? Ne feledjük, itt védelmi idő nincs, minősített személyes adat van. Nem is memorizálhatom? Br. Szerényi (Stern) József 1861. november 25-én született Lengyeltótiban a helyi rabbi 5. gyermekeként. 1941. február 6-án hunyt el, a törvényi korlátozás miatt nem mondhatom meg, nem is rögzíthetem az anyakönyv kutatása során, hogy milyen felekezethez

tartozóként szerepel a halotti anyakönyvben, mert ez különleges adat. Majd a gyászjelentéséből írom ki, hogy a református egyház szertartása szerint helyezték végső nyugalomra. Szerényi karriertörténetének megírása az asszimiláció egy érdekes példája – lenne, ha megírhatnám. De a törvény értelmében nem tehetem. Életszerű ez és hasznos?

7. Végezhet-e tudományos kutatást egy diplomás, tudományos fokozattal rendelkező – munkanélküli? A 93/A. § (5) bekezdés szerint rendelkeznie kell az arra jogosult intézmény támogató állásfoglalásával: ennek megszerzése vagy formális, vagy lehetetlen (az arra jogosult intézményt l. az Ltv. 24. § (3) bekezdésben).

8. A kutatási kérelem elbírálásának határideje 30 nap. Ki fogja ezt elbírálni? A megyei levéltári igazgató? Ha nem adja meg a hozzájárulást, jöhet a bíróság. Ki fogja képviselni a levéltárat a bíróság előtt, ki fizeti a költségeket? Erre tekintettel ki fogja elutasítani a kérelmeket? Akkor pedig mi szükség van az eljárásra?

9. Mi lesz a helyzet azokkal az anyakönyvi adatokkal, amelyeket – most egyre inkább „úgy tűnik” – jogellenesen hoztak nyilvánosságra? Az Ltv. szerint a már nyilvánosságra hozott adatok korlátozás nélkül kutathatók.

10. Nem volna célszerű egyértelmű, tiszta jogi környezetet teremteni, ami az állam indokolatlan túlhatalmával szemben az azt alkotó személyek érdekeit (pl. identitás keresését) segíti elő? Jelen dolgozat tartalmaz költői kérdéseket, de szeretném hinni, hogy azért cselekvésre serkenti az érintetteket.

GYÖNGYÖSSY MÁRTON
„Egy vér folyik ereinkben”
Ki volt II. Mehmed szultán édesanyja?

1489-ben Magyarország királya, Hunyadi Mátyás (1458-1490) személyesen erősítette meg a pápa követének, hogy nagyanyjának nővérét a törökök II. Murád szultán (1421-1444, 1446-1451) uralma idején elrabolták, a szultán háremébe hurcolták, ahol az uralkodónak fiút szült: a későbbi II. Mehmed szultánt (1444-1446, 1451-1481).¹ Hogy nem pusztán a török trónkövetelő, Dzsem szultán megszerzése érdekében folytatott diplomáciai manőverről van szó, mutatja, hogy Mátyás több – a szultánoknak írt – levelében is előkerül a rokonság kérdése. Így 1480-ban a magyar király II. Mehmed szultánnak címzett levelében azt írta, hogy „egy vér folyik ereinkben”, 1483. áprilisában pedig Dzsem herceget levelében „testvérünk és rokonunk”-ként szólította meg. Ezt az állítást, a rokonság tényét, a törökök is visszaigazolták: II. Mehmed szultán végrendeletében egy szablyát hagyott „kedves öccsére”: Mátyás királyra. A szablyát később Mátyás személyesen mutatta meg a ferrarai herceg követének. Az 1488-ban kötött békeszerződésben II. Bajazid (1481-1512) Mátyást „testvérenek és rokonának” nevezte.²

¹ *Fraknói Vilmos*: Hunyadi Mátyás király. 1440-1490. Bp., 1890. 298. Mátyás Dzsem hercegről Pecchinoli Angelo pápai legátusnak: „Ő emellett vérokonom is, mert nagyanyám nővérétől származik, ki török fogságba jutván a török császár felesége lett”, „vérokonosság kötelékei csatolják hozzám”: (*Uo.*; *Fraknói Vilmos*: Pecchinoli Angelo pápai legátus Mátyás udvaránál. [1488-1490]. Különlenyomat a Katholikus Szemle XII-ik kötetéből. Bp., 1898. 25. 43.; Mátyás a kortársak között. Írások, levelek. [Vál. H. Balázs Éva.] Bp., 1957. [Aurora 5.] 120.)

² „fratri suo seniori”, „nos sanguine non alio simus” (Ad Mehemetem Turcarum imperatorem, 1480 táján: *Fraknói Vilmos*: Mátyás király levelei. Külügyi osztály. 1480-1490. Bp., 1895. [reprint: 2008.] 388-390. Nr. 247.); „fratri et consanguineo nostro” (Ad Zyzym sultanum, 1483. április elején: *Uo.* 244-246. Nr. 140.). II. Mehmed által Mátyásra hagyott szablya: *Balogh Jolán*: A művészet Mátyás király udvarában. I-II. k. Bp., 1966. I. k. 454. (különösen is 3. jegyzet); *Balogh Jolán*: Mátyás király és a művészet. Bp., 1985. 424-425.; Cesare Valentini követ jelentése a ferrarai hercegnek (1486. augusztus 17.): „...uno giono Sua Maestra me maestro una turchescha, quale per testamto gli lasso el gran Turcho passato, patria esser migliore, ma non gia piú ad un gran perro de quelle de Maestro Lucha.” A szablya valószínűleg azonos a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött „gótikus szablyával”: *Kovács S. Tibor*: Huszárfegyverek a 15-17. században. Bp., 2010. 77-85. Az 1488-as békeszerződésben II. Bajazid Mátyást „testvérem és rokonom”-ként említi. A békeszerződés magyar fordítása: *Hazai György*: A Topkapu Szeráj Múzeum Levéltárának magyar vonatkozású iratai. I. *Levéltári Közlemények*, 26 (1955) 294-295.

A régóta ismert tény érdekes módon különösebben nem keltette fel a magyar történetírás érdeklődését. Sokkal izgalmasabbnak tűnt annak vizsgálata, hogy ki volt Hunyadi János édesanyja. Elképzelhető, hogy a két kérdés együttes vizsgálata elvezetne a helyes megoldáshoz. Mehmed szultán édesanyja Mátyás nagyanyjának nővére volt, ezért a címben feltett kérdés megválaszolása érdekében a nagy király nagyanyjainak családjait kell közelebbről szemügyre vennünk, valamint összegeznünk kell ismereteinket a nagymamák feltételezhető szülőföldjére történt török betörésekről. Ezt megelőzőleg azonban Mehmed édesanyjának kilétéről kell minél többet megtudnunk.³

II. Mehmed szultán édesanyja

A boldogtalan gyermekkorú II. Mehmed 1432. március 30-án született Drinápolyban. Édesanyja – Huma Khatún – török rableány volt, a későbbi legendák szerint előkelő „frank” hölgy. Olyan hagyomány is ismeretes, hogy az édesanya egy Stella (Estella) nevű olasz rableány lett volna, bár ez a név inkább az itáliai zsidó családoknál terjedt el (jelentése – csillag – megegyezik az Eszterével). A korabeli források azonban csak annyiról tudnak, hogy rableány volt. Gyermekével apja nem törődött, inkább az előkelőbb feleségeitől született fiaival foglalkozott.⁴ Mehmed édesanyja 1449. szeptemberének közepén Brusszában hunyt el, és származásának titkát magával vitte

³ A rokonságot Kubinyi András az alábbiak szerint rekonstruálta: „Amenyiben Mátyás jól tudta, a szóban forgó szultán – akinek Hunyadi János nagynénje a háremhölgye lett – csak I. Mehmed lehetett (1413-1421). Ezek szerint az 1403-1404 táján született II. Murád (1421-1444, 1446-1451) Hunyadi kormányzó első fokú, II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) pedig Mátyás király másodfokú unokatestvére volt. A történet kissé hihetetlen, Mátyás viszont minden jel szerint meg volt győződve róla, így ezt a lehetőséget sem lehet kizárni.” (*Kubinyi András*: Mátyás király. Bp., 2001. 9.) Ezzel szemben Fraknói szerint a pápai követ 1489. január 30-án kelt jelentése szerint Mátyás határozottan állította azt is, hogy az eset II. Murád szultán idején történt, illetve nem azt mondta, hogy *apai* nagyanyjának nővéréről van szó (*Fraknói V.*: Hunyadi i. m. 298.).

⁴ *Franz Babinger*: Mehmed der Eroberer und seine Zeit. Weltenstürmer einer Zeitenwende. München, 1953. 8-9.; *Steven Runciman*: Konstantinápoly eleste 1453. Bp., 2000. 65.; *Abdurrahman Kurt*: Tarihi Süreçte Türk

a sírjába (legalábbis sírfelirata nem tesz említést sem eredetéről, sem eredeti nevééről).⁵ Gyermekeinek születési évéből, valamint halálózása idejéből arra kell következtetnünk, hogy Mehmed szultán édesanyja 1415 előtt születhetett.

Konstantinápoly elfoglalása előtt a szultánok rendszerint politikai célból balkáni vagy anatóliai uralkodók lányait vették feleségül. Így I. Mehmed is Brankovics György szerb fejedelem lányát vette el: Carica Marának fontos szerep jutott egyébként a drinápolyi-váradi (régábbi nevén: szegedi) béke előkészítésében.⁶

A 15. századi szultánok édesanyjai⁷

szultán	édesanyja	élt	származása
I. Bajazid (1389–1403) szül.: 1360	Gülçiçek khatún	14. század	görög
I. Mehmed (1413–1421) szül.: 1382	Devlet khatún	?–1411	Jakab sah, Germiyanid uralkodójának lánya
II. Murád (1421–1444, 1446–1451) szül.: 1402	Emine khatún	?–1449	Naszreddin bég, Dulkadir uralkodójának lánya
II. Mehmed (1444–1446, 1451–1481) szül.: 1432	Huma khatún	?–1449	keresztény rableány
II. Bajazid (1481–1512) szül.: 1447	Mükrimé khatún	1435–1467	Szulejmán bég, Dulkadir uralkodójának lánya

Igen korán ábrázolták a törökök által elhurcolt magyar lányok sorsát a korabeli magyar irodalomban. Így a Budán született Giovanni da Ravenna (1343–1408) is elbeszéli egy magyar lány mártírságát, akit elraboltak, megbecstelenítettek és megölték a törökök. A szászsebesi Georgius de Hungaria, aki húsz esztendőt töltött török fogságban, arról számol be, hogy a kereskedők a harctérre is elkísérik a katonákat, hogy rögtön megvásárolhassák a foglyokat. Az egyes városok rabszolgapiacain „rákényszerítik őket arra is, hogy mindenki szeme láttára meztelenül járkáljanak, fussanak, sétáljanak, táncoljanak, s mindezt azért, hogy világosan kitűnjön: beteg-e

a rab vagy egészséges, férfi-e vagy nő, öreg-e vagy fiatal, szűz-e vagy megrontott.”⁸

Ha II. Mehmed édesanyja valóban Hunyadi János édesanyjának lánytestvére volt, kilétének felfedése révén tisztázható lenne az évszázados rejtély: ki volt, melyik családból származott a kormányzó édesanyja. Oszmán-török forrásaink azonban nem segítenek ennek eldöntésében.

Hunyadi Mátyás apai nagyanyja

Morzsina Erzsébet.

A jelenleg legendaként elkönyvelt történet első változata Antonio Bonfini művében olvasható. Bonfini azonban az állítólag Cillei Ulrik által terjesztett történet hitelességét határozottan cáfolta, helyette az általa kitalált Corvinus-eredetmondát helyezte előtérbe. Heltai Gáspár továbbfejlesztette a Zsigmond-legendát, meg is nevezi – igaz, csak családnevén a leányt: „Morzsina nemzetből való”. A történetben felbukkan a leány bátyja, Morzsina Gáspár is. Hogy a nép ajkán élő mondáról van szó, Heltai megjegyzésén túl – „melyet hallotunk azzoktól, kiknek atyok szolgálta régen az Hunyadi Jánost” – a két változat közti különbség, a folyamatos alakulás bizonyítja. Az, hogy Heltainál Hunyadi János „Jankula” néven szerepel, arra utal, hogy a monda a román ajkú népesség köréből származik.⁹

A vajdahunyadi vár belső loggiájának festményein Möller István megtalálta vélte a Morzsina-lány és a király szerelmének történetét. A három képcsoportot az ismert történettel magyarázta: megismerkedés – a hívó helyzetben lévő, felemelt jobb karú férfi és az országalmát tartó lány (1), hűségeskü – a vágyó tekintetű férfi jobb kezében gyűrűt mutat, bal kezét szívére teszi, a hölgy felemeli bal kezét és elfordítja tekintetét (2), jegyűrűk – az áldott állapotú, főköttős hölgy szomorú tekintete egy két gyűrűt tartalmazó karikára irányul, amelyet balkezeiben tart, a fedetlen fejű férfi tekintetét a hölgytől elfordítja, mindkét kezét fölemelve elutasító (3). Balogh Jolán Möller feltevését azzal cáfolta, hogy a képsorozat jobbról bal felé igyekezett megfejteni, ám a középkori falfestményeket – hasonlóan az íráshoz – balról jobbra kell értelmezni. Arra ő is fölhívta a figyelmet, hogy feltétlenül volt valami

Kadınları. In: Celâl Güzel–Kemal Çiçek–Salim Koca: Türkler. 5. Ankara, 2002. 403–404.

⁵ F. Babinger: i. m. 62.

⁶ Lásd erről, valamint a háremletről: Ágoston Gábor: Rabnők, ágyasok, szultánok. *Rubicon*, 3 (1992) 4. sz. 19–21. Mara hercegnőhöz: Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. (Brankovics).

⁷ Az összeállítás készült: Ágoston G.: i. m.; F. Babinger: i. m.; Caroline Finkel: *Osman's dream: The History of the Ottoman Empire. 1300–1923.* New York, 2006.; Salim Koca: *Anadolu Türk Beylikleri.* In: Celâl Güzel–Kemal Çiçek–Salim Koca: *Türkler.* 6. Ankara, 2002. 703–720.; Abdurrahman Kurt: *Tarihi Süreçte Türk Kadınları.* In: Celâl Güzel–Kemal Çiçek–Salim Koca: *Türkler.* 5. Ankara, 2002. 399–404., valamint http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_the_mothers_of_the_Ottoman_Sultans – letöltés ideje: 2013. december 25. – alapján.

⁸ E. Kovács Péter: *Egy magyar rabszolganő Krétán a 15. században. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* (Szerk. Neumann Tibor–Rác György.) Bp.–Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. *Analecta mediaevalia* III.) 120.; Rabok, követek, kalmárok az Oszmán Birodalomról. (Vál. és bev. Tardy Lajos.) Bp., 1977. (Nemzeti könyvtár. Művelődéstörténet) 67–69. Az idézet Kenéz Győző fordítása.

⁹ Elekes Lajos: *A Hunyadi-kérdés.* In: Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszáz éves fordulójára. I. (Szerk. Lukinich Imre.) Bp., 1940. 33–36.; *Elekes Lajos:* Hunyadi. Bp., 1952. 83. E. Kovács P.: *Egy magyar i. m.* 29–33.; Radu Lupescu: *Hunyadi Mátyás: az ösöktől a hatalom küszöbéig.* In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus. (Szerk. Farbak Péter–Spekner Enikő–Szende Katalin–Végh András.) Budapesti Történeti Múzeum, 2008. március 19–június 30. Bp., 2008. 35–36. A leány keresztneve – Erzsébet – Cortesiusnál olvasható, ezért hitelessége kétséges (*Elekes L.*: *A Hunyadi-kérdés i. m.* 34). Pór Antal még egyértelműnek vette, hogy az anya neve Morzsina Erzsébet volt (*Pór Antal:* Hunyadi János. Élet- és korrajz. Bp., 1873. 27.)

értelmük, és az alakok nem csupán valami általános lovag-történet megszemélyesítői.¹⁰

Morzsinai-család a Hunyadiak korában nem ismeretes. A családnév alapján két lehetőségre gondolhatunk: a későbbi Krassó-Szörény vármegyében található Marzsina faluból származó, vagy a hátszegi Muzsina-családra. Az előbbi – a Marzsina-család – a 15. században még nem, az utóbbi pedig egyáltalán nem létezett. Keresztnévként viszont Hátszegen felbukkan a név: 1429-ben Demsusi Muzsina (*Musna de Damsus*) ellentmond egy beiktatásnak, majd 1438-ban felbukkan egy másik Demsusi Murzsina vagy István (*Stephanus alias Mursina de Domsas*).¹¹

A szépséges Morzsina-lányokat az előbbieken alapján ki kell zárunk további vizsgálódásaink köréből.

Barancskai (Barincskai, Branyicskai) Ankó.

Engel Pál egy 1429-es oklevelet úgy értelmezett, hogy Vajk később a László nevet vette föl, és özvegye lenne Barancskai Ankó (*relicte condam Ladislai dicti Vayk de Hwnyad*). A Barancskaiak Hunyad vármegye, hátszegi eredetű, tehető román nemesi családjai közé tartoztak. Ha az azonosítás

¹⁰ Mőller István: A vajda-hunyadi vár építési korai. Bp., 1913. 18–23.; Balogh J.: A művészet i. m. 201–202. A vajdahunyadi vár Mátyás-szárnyának építkezéseit az 1460-as években kezdték meg, és 1480 tájáig folytatták. Fontos megjegyezni, hogy a loggia festett címersorozata éppúgy Mátyás származására utal, mint a homlokzati ablakok timpanonjainak címerai. Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I–II. (Szerk. Marosi Ernő.) Bp., 1987. I. 110., 685.

¹¹ Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III. k., V. k. Bp., 1890–1913. V. k. 207–211. Elekes L.: A Hunyadi-kérdés i. m. 34., Engel P.: i. m. (Musina); R. Lupescu: Hunyadi i. m. 40–41. E. Kovács Péter szerint viszont korábban létezett Morzsina-család, amely már a 14. század második felében felbukkant Hunyad vármegyében, de a Hunyadiakkal való kapcsolat nem bizonyítható: E. Kovács P.: A Hunyadi i. m. 32. Az akkor Temes megyei (később krassó-szörényi) Morzsina magánbirtokot 1439-ben zálogosította el Albert király Hunyadi Jánosnak, ettől kezdve a Hunyadiak birtokában maradt: Csánki D.: i. m. II. k. 19. Ugyanakkor 1429-ben Demsusi Musináné és mások ellentmondanak annak, hogy a Hunyad vármegyei Váralja és két más megyebeli helység birtokába Barancskai Ankót, Hunyadi (Vajk) László özvegyét, Halmágyi Móga feleségével, Ilonával, továbbá Barancskai György és András gyermekeivel együtt őket illető részekbe beiktassák (Elekes L.: Hunyadi i. m. 82.). Az oklevél kétes hitelű, csak 17. századi átiratból ismeretes: Uo. (27. jegyzet) Bár a szépséges Morzsina lány történetét történetírásunk a legendák körébe utalja, azért azt mindenki elismeri, hogy a Hunyadi-családdal, a későbbi kormányzó testvéreivel még sincs minden rendben. Fiútestvérei kapcsán az írott forrásokban *frater carnalis* kifejezés, nővére kapcsán pedig a *soror uterinus* olvasható. Ez szigorúan értelmezve azt jelentené, hogy valamennyi testvére féltestvére volt, a fiúk az édesapán (*carnalis*), a lány édesanyján (*uterinus*) keresztül. Ezt sokféleképpen magyarázzák: többszöri házasságkötésekkel, a latin kifejezések másfajta értelmezésével. Mindenesetre több mint különös, hogy az édesanya személyét körülölelő homályt az okleveles említések nem segítenek eloszlatni, sőt bonyolítják a családi viszonyok tisztázását. Elképzelhető, hogy Hunyadi János édesapja halála (1419-ben már nem élt) után édesanyja másodszor is férjhez ment, és ebből a házasságból született vagy születtek nővére, illetve nővérei. Klára nővére Dengelegi Pongráchoz, másik – név szerint nem ismert, állítólagos – nővére a Rigómezőnél elesett Székely János horvát bánhoz ment feleségül. Két további állítólagos nővérről is van még adat, egyikük II. Péter moldvai fejedelem (1447–1449), másikuk a havasalföldi fejedelmi család egyik tagjának felesége lett (Pór A.: i. m. 27., Fraknoi V.: Hunyadi i. m. 8., Elekes L.: Hunyadi i. m. 79–82.)

megfelel a valóságnak, Ankó talán Hunyadi János édesanyja volt.¹²

Az 1429-es adat értékelése bármennyire is spekulatív, bizonytalannak tűnik, egy Hunyadi-Barancskai házasságról mindenképpen tudomásunk van. Ha pedig Engel Pál értelmezését mégis elfogadjuk, akkor Hunyadi Mátyás és Mehmed szultán nagymamáit a Barancskai-lányok között kell keresnünk. Ankónak tudomásunk szerint legalább két nővére is volt: 1429-ben vele együtt említik Ilonát, aki Halmágyi Móga felesége volt, és férj nélkül, Mártát. Utóbbi esetében férjzetlen volta miatt felmerülhet, hogy még fiatal lány lehetett, tehát nem kizárt, hogy Györgynek lehettek 1415 körül született, további, fiatalabb lányai is.¹³

Ismeretlen Szapolyai-lány.

Varjú Elemérnek sikerült bebizonyítania, hogy a gyulafehérvári székesegyházban látható, korábban Hunyadi Lászlónak tulajdonított sírkő valójában Hunyadi Jánosé. A sírkőn található Hunyadi- és Szapolyai-címer pedig a két szülő kilétére utal.¹⁴ A két családi címer együttes megjelenése nem egyedüli jelenség: Mátyás korában együtt szerepelnek a budai domonkos kolostor kútján, valamint a viseigrádi palota oroszlános falikútján.¹⁵ A viseigrádi kút belsejében látható négy címert Mátyás származásával hozzák összefüggésbe, azaz a négy nagyszülő címereként azonosítják: a Hunyadi-, a Szilágyi- és a Szapolyai-címer egyértelműen azonosítható,

¹² Engel P.: i. m. (Barancskai és Hunyadi). Elekes Lajos korábban azonban úgy vélte, hogy valószínűleg kimaradt két szó, és a teljes szöveg helyesen: „Anko relictae Ladislai dicti Radul germani Vayk de Hunyad”: Elekes L.: A Hunyadi i. m. 82. (26. jegyzet). A Barancskaiakhoz: Csánki D.: i. m. V. k. 153–155., Kubinyi A.: Mátyás i. m. 9.; R. Lupescu: i. m. 41. A korábban már Váralja és egyéb birtokok kapcsán idézett, kétes hitelű oklevél (Elekes L.: Hunyadi i. m. 82.) pedig arra utal, hogy a Barancskaiak és demsusi Musinák között valamilyen kapcsolat mégiscsak fennállhatott: lehetséges, hogy a szépséges, „Morzsina nemzetségből való” leány valójában Barancskai Ankó volt?

¹³ Engel P.: i. m. (Barancskai és Hunyadi).

¹⁴ Elekes L.: A Hunyadi-kérdés i. m. 34.; R. Lupescu: i. m. 41.; Entz Géza válasza az opponensi véleményekre. (Vita Entz Géza: A gyulafehérvári székesegyház c. monográfiájáról) *Művészettörténeti Értesítő*, 6 (1957) 229–228. A Hunyadi-szarkofágok leírása: Entz Géza: A gyulafehérvári székesegyház. Bp., 1958. 64–65., 138–140. 1442-ben Hunyadi János Bolgárcserged, Diómál és Tinód birtokokat misealapítványként a gyulafehérvári székesegyháznak adományozza azzal, hogy mint öccsét, Jánost, őt magát is a székesegyházban temessék el: Entz G.: A gyulafehérvári i. m. 212. (Kolozsmonostor, 1442. január 10.: TF 203.) Ifjabb Hunyadi Jánoshoz (akit bátyja *miles militum*-nak nevezett) még: Elekes L.: Hunyadi i. m. 79. Fontos megjegyezni, hogy az ősi Szapolyai címer: kivont karddal jobbra vágó, könyökben behajlított kar, az alsóban ötküllös fél kocsikerék (Neumann Tibor: A Szapolyai család legrégebbi címere. *Turul*, 84 [2011] 123–128.). Mivel a farkasos címer használata csak az 1460-as évek elejétől mutatható ki, ez meghatározza a sírkő keltezését is, valamint inkább Szapolyai Imre Hunyadi Jánostól való származását erősíti (lásd erről részletesen: Kubinyi András: Törvénytelen gyermekek a magyar középkorban. *História*, 21 [1999] 7. sz. 20–22.), mivel egy Szapolyai-nagyszülő esetében inkább az ősi címet jelentették volna meg.

¹⁵ R. Lupescu: i. m. 41. A budai domonkos kolostor kútja: H. Gyürky Katalin: *Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda*. Bp., 1981. (Fontes Archaeologicae Hungariae) 35–38. A viseigrádi oroszlános falikút: Entz G. válasza i. m. 229–230.

a negyedik azonban nem (Bellyéni-címer?). Ha mégsem Szapolyai-nagyszülőről van szó, a címer gyakori feltűnése a korszak köemlékein a Szapolyaiak gyors felemelkedésével együtt mindenképpen arra utal, hogy a két család között közeli rokonság állt fenn.¹⁶

A Szapolyaiak egyébként a 14. században jelennek meg az írott forrásokban: János, Demeter fia, birtokokat zálogosít el Pozsega megyei nemeseknek. A családtagok az 1410-es években rendszeresen feltűnnek birtokosként Pozsega megyében. A 15. század első felében rokonságba kerültek a velük szomszédos birtokos Szvinnai családdal.¹⁷ A családi karrier kezdetét viszont azzal szokás összefüggésbe hozni, hogy Hunyadi János titkára, Szapolyai – Vajdafi – László egyik fia, Imre lett, aki később is a Hunyadiak szolgálatában tevékenykedett.¹⁸

Ha Hunyadi János édesanyja a Szapolyai családból származott, akkor vélhetőleg Szapolyai Vajdafi László (és Szapolyai Vajda Mihály?) édesapjának nővére lehetett, ahogy ebben az esetben II. Mehmed szultán édesanyja is. Semmilyen adat nem utal azonban erre, a családi címerhasználat pedig éppen-séggel csökkenti ennek valószínűségét (a farkasos ugyanis

nem tekinthető ősi címernek), és inkább a közeli rokoni kapcsolat vonatkozásában azt a hipotézist látszik erősíteni, hogy Szapolyai Imre Hunyadi János törvénytelen fia lehetett.¹⁹

Előkelő görög vagy havaseltvi román lány.

Bonfini szerint Hunyadi János édesanyja görög származású volt, és a császári családból származott: „Görög származású anyjáról pedig azt tartották, hogy ősi és császári vérből ered. Egyesek azt merészelik állítani, hogy Theodosius nemzetségére üt vissza.” Kubinyi András szerint a „görög” származás az ortodox egyházhoz való tartozást is kifejezhetette. Mindez azonban az alább ismertetendő érv alapján gyakorlatilag kizárható.²⁰ Az is felmerülhet, hogy valójában nem másról van szó, mint a szultáni – a török császári – családdal való rokonságról, amiből Bonfini kreálta a – számára nyilván sokkal szalonképebb – görög rokonságot.

Ismeretlen magyar nemeskisasszony.

Hunyadi János (egyik) nővérét Klárának keresztelték, ez pedig Elekes Lajos szerint arra utal, hogy az édesanyja a katolikus kultúrában nevelkedett, magyar asszony volt. Éppen ez a Klára nővér volt állítólag Hunyadi János féltestvére, pontosabban egy forrás szerint anyai testvére (*soror uterinus*). Eből többen arra következtetnek, hogy az édesanyjának Hunyadi Vajk előtt vagy után másik férje is lehetett.²¹

Továbbra is fennáll a lehetősége annak, hogy – hiteles források hiányában – valójában nem tudjuk név szerint azonosítani Hunyadi János édesanyját, azonban a fentiek alapján bizonyosan katolikus volt, és magyar (vagy elmagyarosodó román) nemesi családból származott.

Az „anyajelöltek” sorából a legnagyobb valószínűséggel Barancskai Ankót kell választanunk, mégha az alapul szolgáló oklevél olvasata vitatható is. A Barancskaiak közül – társadalmi helyzetük és birtokaik földrajzi elhelyezkedése alapján – megfelelő feleséget választhatott magának Hunyadi Vajk,²² és az kétségtelen, hogy egy Hunyadi-Barancskai házasság bizonyíthatóan fennállt. A később ismertetendő 1420-as dél-erdélyi török betörést minden bizonnyal a Barancskai-család is megszenvedhette; talán nem túlzás feltételezni, hogy egyes családtagokat a törökök el is hurcolhattak közülük.

¹⁶ E. Kovács P.: A Hunyadi i. m. 46–47. Entz Géza is Szapolyai-nagyszülőt keresett a Szapolyai-címer felbukkanása okaként, a negyedik címet (valószínűleg ökörféj) pedig a Bellyéni-családdal hozta összefüggésbe: Entz G. válasza i. m. 229–230., Entz G.: A gyulafehérvári i. m. 139–140. Kubinyi András szerint valószínűbb az a magyarázat, hogy Szapolyai Imre Mátyás féltestvére volt, és ennek köszönhető a három (fél)testvér – Szapolyai Imre, Miklós és István – a bámulatos karriert: Imre főkincstartó (1459), örökös szepesi gróf (1462), horvát-szlávon bán, boszniai kormányzó (1464–1465), nádor (1486); Miklós erdélyi püspök (1461–1468); István Szilézia helytartója (1474–1479), Alsó-Ausztria helytartója (1485–1490), nádor (1492–1500) lett: Kubinyi András: Mátyás király. Bp., 2001. 17–18.; Kubinyi András: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkor Erdélyéről. A Szapolyaiak a magyar történelemben című, 2002. november 22-i és az Erdély története a 15–17. században című, 2001. november 30-i Miskolcon rendezett konferenciák előadásai. Miskolc, 2004. (StudiaMiskolcienensia 5.) 171.

¹⁷ Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. X. k. Pest, 1863. 486–491.; Csánki D.: i. m. II. k. 394., 449.; Wertner Mór: Családtörténeti adalékok. Erdélyi Múzeum, 21 (1904) 24–29.; Kubinyi A.: A Szapolyaiak i. m. 171., Neumann Tibor: Péter püspök és rokonsága. (Az első Szapolyaiak). Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica, 117 (2007) 59–70. A Szapolyaiak genealógiáját a 15. század közepétől legutóbb Stanisław Sroka foglalta össze: Stanisław A. Sroka: A Szapolyai család genealógiája. Turul, 79 (2005) 96–103. A családtörténet legutolsó összefoglalása: Neumann Tibor: Út a trónig. A Szapolyaiak: Imre, István és János király. História, 34 (2012) 2. sz. 8–10., kiegészítések: Neumann Tibor: A Szapolyaiak címerhasználatáról. Válasz Gyöngyössi Márton írására. Turul, 86 (2013) 71–73.

¹⁸ Horváth Richárd: Szapolyai Imre. (1435 k. – 1487. szeptember 12.) In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. i. m. 269.; Horváth Richárd: Szatmár és a Szapolyaiak. In: Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. (Szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert.) Nyíregyháza, 2011. 345–346.; Neumann T.: A Szapolyai i. m. 124., Neumann T.: Út a trónig i. m. 8–9. A Szapolyai-fiúk nagyapja Szapolyai János lehetett (ezt vitatja: Neumann T.: A Szapolyaiak i. m. 73.). Az ő fia volt Szapolyai Mihály vajda, akinek veje, Szvinnai Albert 1455-ben panaszt emelt, hogy Szapolyai László (Szapolyai János másik fia) és fiai, Imre, Miklós és István, Szvinnai felesége, Katalin – Szapolyai Mihály vajda és Keresztúri Vilia leánya – birtokán, Tiszovcon, kastélyt emeltek: Csánki D.: i. m. II. k. 394., Werter M.: i. m. 25–29., Kubinyi A.: A Szapolyaiak i. m. 171. Ha Neumann Tibor érvelését elfogadjuk, akkor Mihály vajda nem testvére, hanem apja volt Vajdafi Lászlónak, de a közeli rokonság akkor is fennállt: Neumann T.: A Szapolyaiak i. m. 73.

¹⁹ Kubinyi A.: Törvénytelen i. m. 21–22.

²⁰ Fraknói V.: Hunyadi i. m. 8. (1. jegyzet), Elekes L.: A Hunyadi-kérdés i. m. 34.; Elekes L.: Hunyadi i. m. 78. (15. jegyzet); Kubinyi A.: Mátyás i. m. 8–9.; R. Lupescu: i. m. 40; Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei. (Ford. Kulcsár Péter). Bp., 1995. 584.

²¹ Elekes L.: A Hunyadi-kérdés i. m. 34–35.; Elekes L.: Hunyadi i. m. 78.; R. Lupescu: i. m. 41.

²² Csánki D.: i. m. V. k. 12.

Hunyadi Mátyás anyai nagynya

Annak érdekében, hogy kizárhassuk Mátyás anyai felmenőit a török rokonságból, célszerű közelebbről szemügyre venni a Bellyéni család történetét is, akik szintén elszenvedői lehettek a délvidéki török betöréseknek.

Bellyéni Katalin.

Szilágyi László 1409/1410 telén vette feleségül Bellyéni Katalint, egy férfiágon kihalt Bács megyei család sarját. Belle(falva) mellett további nyolc falura tartott igényt, ám az oldalági rokonokkal folytatott pereskedés után született egyezség következtében csak a birtokok felét tarthatta meg.²³ Szilágyi Erzsébet édesanyja tehát tekintélyes családból származott. A Bács és Bodrog megyében birtokszerző és felemelkedő Szilágyiak számára fontos lehetett a helyi vezetőrétegbe beházasodni (a Bellyéniék révén az itt birtokos Keresztúriakkal is rokonságba és perbe kerültek), Szilágyi László választását elsősorban ezzel magyarázhatjuk.²⁴

A forrásokból úgy tűnik, hogy 1410-ben Bellyéni Katalinnak már nem volt olyan rokona Keresztúri Lászlón és annak édesanyján kívül, aki az ősi birtokokért perbe szállt volna vele. Ennek alapján kizárhatjuk, hogy a törökök által elrabolt lány a férfiágon ekkor már kihalt Bellyéni családból származott volna.

A Szilágyi-család viszont bizonyíthatóan „kapcsolatba” került a szultáni családdal. A magyar történetírásban régóta közhely, hogy I. Murád szultán megvakított fia, Szaudsi (Savcı bey) fiai – Daud Cselebi és Orkhán – szépséges leányával együtt, aki a keresztségben a Katalin nevet kapta, Magyarországra menekültek. Katalin iránt érzett szerelme miatt állítólag Szilágyi Mihály Hagymási Lászlóval párba jozni kényszerült.²⁵ Az Oszmán-ház ezen Magyarországra szakadt ága vonatkozásában azonban számos pont homályos. A család története csak egy 1499-es tárnokmesteri ítéletből rekonstruálható.²⁶ A családtagok magyarországi megjelenése

Zsigmond uralkodása alatt, az 1430-as években mutatható ki. Forrásaink a hozzánk került családfőt Murád bégnek²⁷, feleségét Ágnesnek nevezik. Fiaik közül Daud Cselebi 1456-ban már biztosan nem élt²⁸, Orkhán pedig 1488 és 1495 között halt meg²⁹, mert nővére, Katalin (aki az említett tárnokmesteri végítéletben *Katherina Chazar*-ként szerepel) végrendeletében még élőként említik („Orchan beeg filio prefati condam Morath beeg imperatoris thurcorum de domo prescripta Othmanorum imperatoris turcorum”), de a szultáni család (egyik) pesti házával kapcsolatos per tárnokmesteri végítéletében már néhaiként szerepel. Előbbi fiú aktívan részt vett a magyar politikában Albert, I. Ulászló és Hunyadi János idején, mint török trónkövetelő, ott volt Hunyadi Jánossal együtt a rigómezei csatában, 1451-ben pedig az Oszmán Birodalomba ment, hogy kísérletet tegyen a trón megszerzésére, de végül visszatért Magyarországra.³⁰ Zsigmond jóvoltából birtokokkal is rendelkezett: 1433-ban a kezén volt a Csanád megyei Kunszöllös és Szenteltegyház. Kunszöllöst (*totalem possessionem suam Zewlews*) egyébként 1451-ben Szilágyi Mihály vásárolja meg Harkácsi László macsói vicebántól.³¹ Wertner Mór szerint Daud Cselebi fia azon Bajezid (*Baxat imperator Turchorum*), aki az 1460-as és 1470-es években bukkan fel magyar és osztrák forrásokban.³²

Dél-erdélyi és Pozsega megyei török betörések az 1420-as években

A török hadjáratra – Mátyás elmondására hagyatkozva – az 1420-as években kerülhetett sor. Az 1420-as évek elején erdélyi betörésekkel kell számolnunk, de aztán ezek egészen 1432-ig elmaradtak, viszont a déli határokon rendre előfordultak kisebb portyák, fosztogatások, pusztítások.³³

Milleker Bódog szerint ugyanis – bár írásos adatunk nincsen rá – 1421-1427 között is voltak délvidéki török betörések. Erre abból következtet, hogy egyes 1421-ben még faluként említett települések elnéptelenedtek, és 1427-ben már pusztaként szerepeltek.³⁴

²³ *Fraknoi V.*: Szilágyi i. m. 11–13.; *Elekes L.*: Hunyadi i. m. 92. Rozgonyi Simon országbíró ítéletve a birtokok megosztása ügyében (Buda, 1410. szeptember 7.): Zsigmondkori Oklevéltár II. k. (1400–1410) Második rész. (1407–1410) Összeállította Mályusz Elemér. Bp., 1958. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 4.) 7907. sz. A Bellyéniék címere (valószínűleg ökörfej) látható a visegrádi oroszlános falikúton: Entz Géza válasza i. m. 229.

²⁴ *Fraknoi V.*: Szilágyi i. m. 6–12.; *Kubinyi A.*: Mátyás i. m. 14. Bell(y)e(falva): a Kula melletti Keresztúrral volt szomszédos. *Csánki D.*: i. m. II. k. 144. A Keresztúriak: *Csánki D.*: i. m. II. k. 133. Keresztúri László nővére, Vilia egyébként Szapolyai Vajda Mihályhoz ment feleségül: *Werter M.*: i. m. 26.

²⁵ *Borovszky Samu*: Csanád vármegye története 1715-ig. I. k. A vármegye általános története. Bp., 1896. 125.; *Fraknoi V.*: Szilágyi i. m. 20.; *Milleker Bódog*: A törököknek első betörései Dél-Magyarországba Zsigmond és Albert királyok idejében és Keve és Krassó vármegyék megszűnése, 1393–1439. Temesvár, 1914. 31.

²⁶ Ráskai Balázs tárnokmester, a Pesti Imre deák utódai és Nagy János közötti perben, egy pesti ház ügyében végítéletet hoz, Buda, 1499: Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. (Kiadják Ipolyi Arnold–Nagy Imre–Páur Iván–Ráth Károly–Véghelyi Dezső.) I–VIII. k. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: HO) I, 380–393., Nr. 247.

²⁷ „Murath Ceci imperatoris thurcorum” (Pesti György és neje, valamint Pesti Imre özvegye pesti házukat Murád török szultán lányának ötven aranyforintért eladják, Óbuda, 1459. augusztus 8.): HO I. 357–358., Nr. 232., „Morath beeg imperatoris thurcorum de domo Othmanorum” (Nagyrévi András pesti plébános biznyságlevele Nagy Jánosné végrendelezéséről, Pest, 1488. november 26.): HO I., 375–376., Nr. 244.

²⁸ „condam illustris David Chalopya imperatoris Thurcorum” (V. László király Török Pálnak hű szolgálataiért egy pesti házat adományoz, Buda, 1456. május 4.): HO I. 353–355., Nr. 230.

²⁹ *Werter M.*: i. m. 31.

³⁰ *Werter M.*: i. m. 31–32.; *Elekes L.*: Hunyadi 377.

³¹ *Csánki D.*: i. m. I. k. 704.; *Borovszky Samu*: Csanád vármegye története 1715-ig. I. A vármegye általános története. Bp., 1896. 125.; *Borovszky Samu*: Csanád vármegye története 1715-ig. I. A vármegye részletes története. Bp., 1897. 320., 576.; *Fraknoi V.*: Szilágyi i. m. 21.

³² *Werter M.*: i. m. 31–33.

³³ *Rázsó Gyula*: A magyar feudális hadsereg fénykora. In: Magyarország hadtörténete I. A honfoglalástól a kiegyezésig. (Szerk. Borus József.) Bp., 1985. 90., 93.

³⁴ *Milleker B.*: i. m. 24.

A szlavóniai Pozsega megye is sokat szenvedett a töröktől: 1422-ben már a Száva folyó és Bród vidékén terjedelmes árokra van adatunk, amely árkot a lakosság menedékkül ásott.³⁵

Az évtized kezdetén, 1420-ban több török támadás is érte Dél-Erdélyt. Szeptember 20-án egy török sereg az ellenállásba bocsátkozó Csáki Miklós vajda seregét Hátszegnél legyőzte, két nappal később pedig Szászváros városát is elpusztította. Hunyad vármegye és a nyugati szász területek számos lakosát fogságba hurcolták. A török had a Vaskapu szorosnál tört be Erdélybe, és a Bánát felé távozott. Csáki Miklós Hátszeg melletti küzdelmét több korabeli forrás is megemlíti.³⁶

Az 1430-as évekig tudomásunk szerint Hunyad vármegyét nem érte újabb török támadás, csak az általunk vizsgált időszakon kívül. Így Mátyás nagyanyjának nővérét, ha Erdélyből hurcolták el, legvalószínűbben 1420 őszén ejthették fogságba a pusztító török hadak.

Az ismert tények és az előbb ismertetett feltételezések alapján kirajzolódó kép korántsem tűnik fikciónak.

Ami biztosnak tűnik: Mátyás királynak II. Mehmed szultán másodnagybátyja, II. Bajazid szultán és Dzsem herceg pedig másod-unokatestvérei voltak.

Amit feltételezhetünk: A közös ős a fentiek alapján a tehető hátszegi, elmagyarosodó román nemes, Barancskai György lehetett, akinek leányai közül – feltételezésünk szerint – az egyik Hunyadi János, a másik pedig II. Mehmed szultán édesanyja lett. Utóbbi leány legkésőbb 1431 júliusában már a szultáni háremben volt. Elrablására azonban minden valószínűség szerint 1420-ban kerülhetett sor, amikor is a törökök Hátszegnél legyőzték Csáki Miklós erdélyi vajda seregét, majd azt követően sokakat fogságba ejtettek és elhurcoltak. Mindezt, persze, kétséget kizáróan bizonyítani nem tudjuk, de talán többnek tekinthetjük pusztá hipotézisnél...

³⁵ Csánki D.: i. m. II. k. 385.

³⁶ Gusztáv Gündisch: Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, 2 (1937) 397–398. Gustav Gündisch szerint ennek a betörésnek az emléke nem szerepel sem a magyar, sem a román történetírásban, ugyanakkor például Szilágyi Sándor erdélyi történetében olvashatunk róla (*Szilágyi Sándor: Erdélyország története tekintettel művelődésére*. I. k. Pest, 1866. 154. [Reprint 2012]). Gündisch nyomán a három kötetes Erdély története is megemlíti a Hátszeg melletti magyar vereséget, és az azt követő pusztítást, illetve a lakosság jelentős részének elhurcolását: *Makkai László: Erdély a középkori Magyar Királyságban (896–1526)*. In: Erdély története. I. k. A kezdetektől 1606-ig. (Főszerk. Köpeczi Béla) Bp., 1986. 352.

ALBERT ZOLTÁN MÁTÉ

Az úgynevezett Kossuth-címer használata szokásjog alapján 1946–1949 között

Magyarország államformája a „király nélküli királyság” (1920–1946) időszaka után, 1946. február 1-től 1949. augusztus 20-ig ismét köztársaság lett.¹ Ebben az időszakban az egyik felmerülő kérdés az volt, hogy a magyar állam címere hogyan és milyen mértékben változzon meg. Sokan úgy vélekedtek ugyanis, hogy az államforma változásával az állami címernek is meg kell változnia. A magyar közvélemény már Kossuth-címernek nevezte ekkor a hajlított oldalú címerpajzson szereplő korona nélküli magyar kiscímert. Ez az elnevezés azonban nem szerencsés, hiszen Kossuth-címer lehet a Kossuth család címere, és az 1848-as Kossuth Lajos pénzügyministersége alatt használt koronás középcímer is. A címer pajzsának alakja kapcsán meg kell különböztetni az egyenes oldalú, hegyes talpú címerpajzst,² illetve a hajlított oldalú címerpajzst. Az előbb említett hegyes talpú címer korona nélküli változatát – véleményem szerint – egyszerűen korona nélküli (vagy koronátlan) kiscímernek célszerű nevezni, míg az úgynevezett Kossuth-címer elnevezés – meglátásom szerint – csak a hajlított oldalú pajzson szereplő korona nélküli címerre vonatkozik.

Moór Gyula³ 1946. július 13-án a Miniszterelnökséghez intézett levelében írta meg véleményét a magyar címerrel kapcsolatban. Szerinte a 3.970/1915.M.E. számú rendeletben szabályozott címer a magyar királyság címere volt. Meglátása szerint a királyságra nem csak a Szent Korona, hanem még a címerpajzsban szereplő apostoli kettős kereszt és a hármass halom koronája is utal. Viszont a címer többi eleme, vagyis a „négy folyó” és a „hármass halom” az integer Magyarországot szimbolizálja.⁴ Majd ezután kifejtette

Moór, hogy a középcímer külső pajzsában található területek címeri (Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Erdély, Bosznia és Fiume) a magyar királyság történeti jogait hangoztatják, viszont ezek jelenleg Jugoszláviához, illetve Romániához tartoznak. Moór leírta, hogy bármi legyen is a címer egyes alkatrészeinek történeti eredete, a köztudatban és a magyar jogi felfogásban ezeknek a fenti értelme van (vagyis eszerint a sávozott mező a négy folyót, a hármass halom a három hegyiséget, és a korona a királyságot jelképezné). A levél harmadik pontjában Moór azt állította, hogy: „A szent korona tana a beállott alkotmányjogi változással éles ellentétben áll. Amint a korona nem lehet a köztársaság jelképe, úgy a szent korona tana nem fér össze a köztársasági államformával, mert hiszen e tan szerint a nemzet feje és az állam megszemélyesítője a koronás király.” Így tehát arra a következtetésre jutott, hogy ha a Szent Korona alkotmányjogi jelentőségét elvesztette, vagyis ha nincsen koronázás, akkor nincs értelme a Szent Korona tanának sem. A levél negyedik pontjában összefoglalja álláspontját: „Kétségtelen, hogy a történetileg kialakult magyar kis címer és a középcímer nem alkalmas (arra), hogy a magyar köztársaság jelképe legyen. A magyar köztársaság gyökeres szakítást jelent a közel ezeréves államformával s így konzekvensen szakítania kell azzal a címerrel is, amely a régi alkotmányjogi állapotot fejezi ki. A francia köztársaság sem vette át címerébe a Bourbon-liliomot.” Azt már, hogy az új „köztársasági” címer egészen új legyen-e, vagy a régi címer egyes alkatrészeinek felhasználásával készüljön-e el, csupán politikai célszerűség kérdésének tartotta Moór. A politikai célszerűsége az értette, hogy a teljes szakítás a hagyományos magyar címerrel, széles körben elégedetlenséget szülhet. Végül szerinte a köztársaságnak nem lesz szüksége nagyobb (közép-, és nagy-) címerekre, mert nem hangoztatja történeti jogait a „királyság” egyes elvesztett területeire.⁵

Viczián Imre miniszteri tanácsos 1947 áprilisában véleményezte az előbbi (Moór Gyula-féle) levelet. Közölte, hogy

¹ Az első köztársaságot még (nép)köztársaságnak nevezték, de itt a „nép” szónak csak a demokratikusságot hangsúlyozó jelentése volt. Fennállása: 1918. nov. 16.–1919. márc. 21., ill. 1919. aug. 1.–1920. márc. 21. Nem összekeverendő tehát a Tanácsköztársasággal, amely 1919. márc. 21.-től aug. 1.-ig tartott; illetve az 1949. aug. 20.-tól 1989. okt. 23.-ig fennálló Népköztársasággal sem.

² Ld. a jelenlegi magyar állami címer alakját.

³ Moór Gyula (1888–1950): jogász, jogtudós, egyetemi tanár, akadémikus (Országgyűlési Könyvtár. Digitalizált Törvényhozási Tudástár, forrás: <http://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetek/konyvek/szerzoi-eletrajzok/item/315-moor-gyula>, letöltés ideje: 2013-09-17)

⁴ A sávozott pajzs „Duna–Tisza–Dráva–Száva”, ill. a hármass halom „Mátra–Fátra–Tátra” szimbolikája utólagos jelentéstulajdonítás. Ld. *Bertényi Iván*: Magyar címertan. Bp., 2003. 71.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) XIX–A–1–j. Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Miniszterelnökség. Minisztertanács Elnökének Hivatala (1944–1949). Általános iratok (1944–1949) (=XIX–A–1–j) 17. doboz. XV. tétel. Magy. Min.eelnökség (7416 szám. érk. 1946), Jogireformbizottság Budapest

a szaktárcáktól folyamatosan érdeklődnek, hogy hivatalos célra (például pecséteken) a magyar címernek milyen formáját alkalmazzák. Szerinte a címerforma kérdése a gyakorlatban megoldódott, hiszen a köztársasági elnök⁶ a korona nélküli úgynevezett Kossuth-címer alkalmazását vezette be, amit a legtöbb hivatal és hatóság átvett. Így tehát a Kossuth-címer használata a Magyar Köztársaság szokásjogának tekinthető. Véleménye szerint is széleskörű felháborodást váltana ki a teljes szakítás a régi címerrel. Ezért szerinte nem indokolt a kérdést törvényhozási útra terelni. Összefoglalva a végén kifejtette, hogy: „Az általánosan elfogadott gyakorlat szerint az ú.n. Kossuth-címert, vagyis a hajlított szélű kiscímert, alul babérággal övezve kell alkalmazni. Megjegyzés, hogy a jogi reformbizottság érvelése, hogy a francia köztársaság sem vette át címerébe a liliumot, a magyar viszonyokra nem alkalmazható, mert a Bourbon lilium a királyi család címere volt, de a magyar kiscímer nem azonos sem az Árpád háznak, sem az Anjou vagy Habsburg háznak a címerével, hanem a magyar nép összességének történeti múltjában gyökerezik és azt fejezi ki.”⁷

Közben egyébként a levéltári iratokban is látszik az, amit Viczián is említett, hogy „folyamatosan érdeklődtek” például Törökországban, illetve Moszkvában is, hogy mi a hivatalos magyar állami zászló és címer. Abban sem volt teljes egyetértés, hogy a kérdés tulajdonképpen kire is tartozik. A magyar köztársasági elnöki hivatal főnöke 1946. április 11-én az állami címer szabályozásának tárgyában azt írta a belügyminiszternek,⁸ hogy az ő tárcájának ügykörébe tartozik az állami címerről szóló törvényjavaslat benyújtása a nemzetgyűléshez. A külügyminiszternek⁹ pedig azt írta, hogy: „a köztársasági elnök hivatalának címerhasználata alkalmazandó addig, míg a nemzetgyűlés az állami címer formáját megállapítja.” Az elnöki hivatal főnöke levelet intézett Nagy Ferenc miniszterelnöknek¹⁰ is. Ebben leírta, hogy mivel az 1946. évi I. törvénycikk szerint Magyarország köztársaság, ezért fontos, hogy az országcímet törvényhozási úton szabályozzák. Tarthatatlan állapot a különféle címerek együttes használata, ezért kéri a miniszterelnököt, hogy a címerkérdés végleges rendezése tárgyában törvényjavaslatot készítsen elő és a nemzetgyűléshez nyújtsa be. A Magyar Miniszterelnökség 1946-os, a külügyminiszterhez írott levelében is az szerepel,

⁶ Tildy Zoltán: köztársasági elnök (1946. febr. 1.–1948. aug. 3. [1948. júl. 31-én lemondott]). (Országinfo Kormányzati Portál, forrás: <https://orszaginfo.magyarorszag.hu/informaciok/tortenelem/uralkodok.html>, letöltés ideje: 2013-09-23)

⁷ MNL OL XIX-A-1-j. 17. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (5210 szám. érk. 1947.IV.25.)

⁸ Rajk László: belügyminiszter (1946. márc. 20.–1947. máj. 31.) (*Bölcsey József: Magyarország kormányai 1848–1987*. Bp., 1987. 213.)

⁹ Gyöngyösi János: az ideiglenes nemzeti kormány külügyminisztere (1944. dec. 22.–1945. nov. 15.), külügyminiszter (1945. nov. 15.–1947. máj. 31.) (*Bölcsey J.*: i. m. 211.)

¹⁰ Nagy Ferenc: miniszterelnök (1946. febr. 4.–1947. máj. 31.), (ténylegesen 1947. máj. 14-ig), honvédelmi miniszter is (1946. aug. 9–21.) (*Bölcsey J.*: i. m. 213.); Nagy Ferenc 1947. jún. 1-én mondott le, de már ezelőtt egy nappal beiktatták a Dinnyés-kormányt. (Áder: A szocializmus bűnbán fogant. MTI, 2013. 02. 24. 17:23, forrás: <http://www.origo.hu/itthon/20130224-ader-janos-bemutatta-nagy-ferenc-lemondo-nyilatkozatat.html>, letöltés ideje: 2013-09-23.)

hogy a köztársasági elnök a Kossuth-címert használja, ezért amíg a nemzetgyűlés határozatot nem hoz a kérdésben, addig használják ezt hivatalos célokra. Az állami címer megállapítására vonatkozó törvényjavaslatot a nemzetgyűléshez vagy a belügyminiszter, vagy a miniszterelnök fogja benyújtani.¹¹

Gyöngyösi János külügyminiszter levelet intézett a magyar igazságügyminiszterhez¹² 1947. január 10-én, amelyben leírta, hogy már a belügyminiszternek is írt levelet ebben az ügyben és véleménye szerint: „... nem lehet vitás, hogy Magyarország köztársasági államformája az eddigi régi, valamint az újabb időkben többé-kevésbé (sic!) önkényesen megváltoztatott új címer végleges megállapítását teszi szükségessé.” Kéri tehát a minisztert, hogy belátása szerint tegyen lépéseket annak érdekében, hogy a címerhasználat törvényhozási úton rendezessék. Csatoltan elküldte még Gyöngyösi annak a levélnek a másolatát, amit az akkori belügyminiszternek¹³ küldött 1945. augusztus 16-án, illetve a kapott válaszlével másolatát is. A magyar belügyminiszter álláspontja 1945. augusztus 24-én tehát ez volt: „Az államfelségiséget jelképező országos címerre nézve a 3.755/1895.M.E. számú kormányrendelet intézkedik, leírva abban Magyarország külön /kis/ címerét, amelynek ábrázolását addig is, amíg ebben a tekintetben a törvényhozás nem intézkedik, úgy a hivatalos használatban, mint magánosoknak engedélyezett használatnál szorosan követendő. Minthogy az állam címerének a szóbanlévő kormányrendelettel megállapított ábrázolása – tudomásom szerint – azóta újabb törvényes rendelkezéssel nem lett megváltoztatva és az eredeti államjelvény helyett más ábrázolat alkalmazása nem rendeltetett el, ezért a jelenben is csak az 1848. évi XXI. törvénycikkkel visszaállított külön /kis/ címer használható.” Szerinte a külföldi államokban felállítandó államképviselői szervek épületein lévő nemzeti színű lobogón és hivatalos pecséteken alkalmazandó címer, a nemzetgyűlés hatáskörébe tartozik és közjogi vonatkozásánál fogva csak törvényhozásilag tisztázható.¹⁴ Ezek szerint Erdei Ferenc, amíg törvényileg nem szabályozzák a címer kérdését, az 1895-ös 3.755/1895.M.E. számú kormányrendelet szerint leírt magyar kiscímert használta volna.¹⁵ A második Magyar Köztársaság egész fennállása alatt nem szabályozták törvényben a címet, mégsem maradtak meg a koronás kiscímer használata mellett.

Ortutay Gyula¹⁶ 1947. december 3-án kérte a miniszterelnökséget, hogy tervpályázatot írhasson ki „a magyar köztársaság egységesen használható címerének megtervezése

¹¹ MNL OL XIX-A-1-j. 54. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség, Iratjegyzék: „Az állami címer szabályozása”.

¹² Ries István: az ideiglenes nemzeti kormány igazságügyminisztere (1945. júl. 21.–nov. 15.), igazságügyminiszter (1945. nov. 15.–1947. máj. 31.) (*Bölcsey J.*: i. m. 242.)

¹³ Erdei Ferenc: az ideiglenes nemzeti kormány belügyminisztere (1944. dec. 22.–1945. nov. 15.) (*Bölcsey J.*: i. m. 213.)

¹⁴ MNL OL XIX-A-1-j. 17. doboz. XV. tétel. Iratjegyzék: „Zászlón és pecséteken használandó címer”.

¹⁵ Az ország hivatalos lapjának, a Magyar Közlönynek címlapján egészen 1946. június 4-ig a koronás és angyalos kiscímer szerepelt. (Magyar Közlöny, 1946. 125. sz.)

¹⁶ Ortutay Gyula: vallás- és közoktatásügyi miniszter (1947. márc. 14.–1950. febr. 25.) (*Bölcsey J.*: i. m. 238.)

céljából.” A válasz azonban az volt, hogy a Kossuth-címer ideiglenes alkalmazása megfelelő. Rajk László belügyminiszter Ortutayhoz intézett válaszlevelében 1948. január 28-án keményebben fogalmazott: „Miniszter Úrnak hozzám intézett átiratában foglaltakkal kapcsolatban reá kell mutatnom arra, hogy a közjogi kérdések, továbbá az állami címer és lobogó használatára vonatkozó ügyek mindenkor a belügyminiszter ügykörébe tartoztak, s mivel e téren változás nem történt, ezért ugyanebbe az ügykörbe tartoznak ma is. Mint-hogy pedig nem vitatható az, hogy az állami címer meghatározása kizárólag közjogi feladat, ennek következtében e téren mindennemű kezdeményezés és további tárgyalás egyedül a belügyminiszter feladatát képezi.”¹⁷

Azokra a kérelmekre, amelyek a hivatalos magyar címer képét és leírását kérték, a legtöbbször csupán az volt a válasz, hogy a gyakorlati élet ezt a kérdést már megoldotta, hiszen a köztársasági elnök a Kossuth-címet használja. Ortutay Gyula azonban nem értett egyet azzal az elvvel, hogy a címer kérdését szokásjog alapján intézzék. Ezt mutatja az a levele is, amelyet 1947. február 28-án küldött a miniszterelnöknek: „... a Kossuth-címer használatát mind a saját vezetésem alatt álló minisztériumban, mind pedig az ennek alárendelt hivatalokban elrendeltem. [...] szükségesnek tartom, hogy az minél előbb törvényhozás útján rendeztessék, annál is inkább, mivel az állami címer leírása, meghatározása, használatának módja valamint kötelezővé tétele alkotmányunk értelmében a törvényhozás elsődleges feladatai közé tartozik. Ezt az elvet az állami címerek és az állampecsét leírásáról szóló 1915. évi 3.970.M.E. számú rendelet is előljáróban (sic!) elismeri és fenntartja. Alkotmányunk értelmében nem helyeselhetem tehát a kérdés szokásjogi úton való rendezését és annak törvényhozási rendezését indokoltnak és szükségesnek tartom.”¹⁸

Viczián Imre szerint viszont a kérdést nagyon is meg lehet oldani szokásjog alapján. Ezt mutatja a magyar állam címérének alakja tárgyában írt, 1947. július 1-én érkezett levele a Miniszterelnökséghez: „Az egyes szaktárcák állandóan érdeklődnek a miniszterelnökségen aziránt, hogy hivatalos célra – például pecséteken – a magyar állami címernek milyen formáját alkalmazzák, ezért szükségesnek látszik a kérdésnek rendezése. A címerforma használata a gyakorlatban már megoldást nyert azért, hogy a Köztársasági Elnök Úr már több mint egy éve a koronánélküli, hajlított oldalú pajzs, az ún. Kossuth címer használatát vezette be. Ezt a címerformát vette át aztán a hivatalok és hatóságok zöme. A minisztertanács f. év június 19-én hozott határozatában – melyben a tejtermékeknek állami ellenőrző jeggyel való ellátásáról szóló 1925. évi X. t.c. egyes rendelkezéseinek módosításait tárgyalta – úgy határozott, hogy az állami ellenőrző jegyben a Kossuth címet kell alkalmazni. Miután a Köztársasági Elnök Úr, valamint az állami szervek állandóan követett gyakorlata, végül a minisztertanácsnak fenti határozata egyöntetűen az ún. Kossuth

címer használata mellett döntött, a Kossuth címer használata ma már a Magyar Köztársaság szokásjogának tekintendő. Kérem a minisztertanács felhatalmazását, hogy a lombdísztetés nélküli Kossuth címernek a Magyar Köztársaság címereként való kötelező használatáról az egyes tárcákat, alárendelt szerveik utasítása végett is, értesíthessem.”¹⁹

A Dinnyés-kormány²⁰ 1947. július 10-i ülésén Pongrácz Aladár előterjesztette javaslatát, amely szerint a szokásjoggá vált Kossuth-címet, annak is a lombdísztetés nélküli változatát rendeljék el a Magyar Köztársaság hivatalos címérének.²¹ Ezt a javaslatot azonban nem fogadták el. A miniszterelnök ezzel kapcsolatban még bejelentette, hogy a honvédség erősen kifogásolt sapkarózsája helyett rendszeresített '48-as Kossuth-címer, sok külpolitikai érzékenységre²² adott okot.²³

Dinnyés Lajos kormányának 1948. március 19-i ülésén szintén előkerült a címer problematikája. Ekkor Rajk László tett egy javaslatot, miszerint országos pályázatot hirdessenek ki az új állami címer és állampecsét megállapítására. Ezt a pontot azonban szintén levették a napirendről. Rákosi Mátyás egyébként még ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy egy ilyen pályázat kiírása politikai megfontolásból még nem időszerű. Megfogalmazása szerint: „Ha nyilvános versenytárgyalás lesz, mindenki megérzi a radikális változást és erre nekünk nincs szükségünk.”²⁴

A címerpajzs alakjának kérdéséhez meg kell említeni Dr. Szilágyi László miniszteri tanácsos, 1948. január 15-én írt levelét. Szilágyi leírta ebben, hogy az 3.755/1895. M.E. számú rendelet, a magyar címer leírását az ősi történeti emlékek figyelembevételével állapította meg. A 3.970/1915. M. E. számú rendelet is tartalmazta a magyar állami közép- és kiscímer szabatos leírását, illetve a renDELETEhez csatolt ábrák feltüntették a címerek hiteles rajzait, amelyek szerint a pajzs egyenes oldalú. Szilágyi így folytatta: „Ez a címerleírás a címerpajzs alakja, a benne lévő címerábra és a pajzs-tartó angyalok tekintetében a mohácsi vész előtti időből maradt ősi történeti emlékeinken alapul. Ennek megfelelően

¹⁷ MNL OL XIX-A-1-j. 17. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (14.808. szám. érk. 1947.XII.31.), Magyar Belügyminiszter.

¹⁸ MNL OL XIX-A-1-j. 99. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (1721. szám. érk. 1947.II.).

¹⁹ MNL OL XIX-A-1-j. 99. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (8101 szám. érk. 1947.VII.1.).

²⁰ Dinnyés Lajos miniszterelnök (1947. máj. 31.–1948. dec. 10.) (*Bölcöny J.*: i. m. 108.)

²¹ MNL OL XIX-A-83-a-189/3-1947 Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Minisztertanács (Testület). Jegyzőkönyvek és mellékleteik (1944–1990) (=XIX-A-83-a) A Dinnyés-kormány 1947. július 10-i ülése, 189. jegyzőkönyv., 3. napirendi pont: „A Kossuth-címer alakjára és kötelező használatára vonatkozó javaslat levétele a napirendről.”, 12. lap

²² Itt elsősorban az újból létrehozott csehszlovák államra kell gondolni. A csehek kifogásolták a magyar címer kettős kereszt, hármashalmos részét, mert abban tévesen a Mátra-Fátra-Tátra jelképét látták, vagyis igény-címet a Csehszlovákiához került Felvidékre. 1945 decemberében ugyanis egy prágai tárgyaláson, Clementisz csehszlovák külügyi államtitkár felvette: „hogy jó szolgálatot tenne a magyar–csehszlovák megbékélés ügyének, ha Magyarország elhagyná címeréből a szlovákiai folyókat és hegyeket jelképező sávokat és dombokat.” (*Kertész István*: Magyar békeillúziók 1945–1947. Bp., 1995. 244.)

²³ MNL OL XIX-A-83-a Minisztertanács jegyzőkönyvek, 189. jkv., 1947. júl. 10., 13. lap

²⁴ MNL OL XIX-A-83-a Minisztertanács jegyzőkönyvek, 228. jkv., 1948. márc. 19., 9. lap

mellőzte a XVIII. századbeli barokkművészet hatása alatt az V. Ferdinánd uralkodása idejében használni kezdett kétoldalt homorított barokk-címerpajzsot.” Szilágyi említette még az 1918. november 28-án kelt 5.746/1918. M. E. számú (Károlyi Mihály-féle) rendeletet is, amely: „Magyarország címeréből a pajzsfeletti koronát elhagyta, úgyszintén elhagyta a pajzsbeli hármashalmon lévő arany nyíltkoronát, amelyből a kettős-kereszt emelkedik ki. Mivel azonban a pajzsban lévő arany nyíltkorona nincs vonatkozásban a királyság intézményével, hanem pusztán a címertan szabályainak megfelelő és elterjedt pajzsbeli címeralak, ezért ennek a pajzsból való elhagyása és a címerpajzsok ezáltal való megváltoztatása nem szükségszerű.” Ezután Szilágyi kifogásolta a hajlított oldalú címerpajzs, illetve a Kossuth-címer elnevezés használatát: „Legújban azt látjuk, hogy – idevonatkozó jogszabály keletkezése nélkül – a címerpajzs feletti korona mellőzésével kétoldalt homorított barokk-pajzs került használatba, amelyek[et] egyesek tévesen Kossuth-címernek neveznek. A címerpajzs feletti és a királyságra utaló koronának az elhagyása összhangban van az 1946: I. törvénycikkkel, mert e törvény szerint Magyarország államformája köztársaság. A kétoldalt homorított barokk-címerpajzsot a XVIII. századbeli barokkművészet hatása alatt az állami címerben V. Ferdinánd uralkodása idejében kezdték használni. Ugyancsak mellőzendő Magyarország címerével kapcsolatban a Kossuth-címer megjelölés, mert ez értelemszerűen csak Kossuth Lajos családjának magyar nemesi címerére vonatkozhatik. Ezért a szóbanforgó megjelölésnek ilyen vonatkozásban való alkalmazása helytelen.” Végül Szilágyi László javaslatot tett a „köztársasági címerre” vonatkozóan: „Az előadottak alapján legmegfelelőbb lenne az, ha Magyarország címeréül az egyenesoldalú magyar állami címerpajzs cserfa- és olajágból álló lombdíszítéssel jelöltetnék meg. A lombdíszítést aként (sic!) kellene alkalmazni, hogy annak két felső vége egymás irányában összehajoljon és ezáltal művészi szempontból megfelelő keretet alkosson a korona nélküli címerpajzs körül. Ebben az esetben Magyarország címerének leírása a következő lenne: „Álló, egyenes oldalú, hasított pajzsos jobbról vörössel és ezüsttel hétszer vágott mező, balról vörös mezőben zöld hármashalomnak arany nyíltkoronas kiemelkedő középső részén ezüst, talpas kettőskereszt. A pajzsot jobbról cserfa-, balról olajág övezi (sic!), amelyeknek szárai alul egymást keresztezik és végei felül egymáshoz hajolnak.”²⁵

A külügyminisztériumnak a magyar állami zászló leírása tárgyában, a Miniszterelnökséghez érkezett levélben, Brencsán János titkár azt írta 1949. január 15-én, hogy:

„Külügyminiszter Úrnak!

33.235/3/1948 számú átiratára hivatkozással közlöm, hogy a magyar állami zászló ügyében utoljára a 3970/1915 M.E.számú rendelet intézkedett ekként:

²⁵ MNL OL XIX-B-1-c. Az államigazgatás felsőbb szervei (V. osztály), Belügy, Belügyminisztérium. Törvényelőkészítő osztály (1945–1949) (=XIX-B-1-c) 5. doboz, 14. Iratjegyzék: Állami címerek és állami jelképekre utaló elnevezések 70.057/1946.II/1.B.M.sz., Belügyminisztérium Törvényelőkészítő Osztály

»A magyar nemzeti szín: piros, fehér, zöld; ezek a zászlón a rúdra merőlegesen és egymás alatt vízszintesen futnak.«

Az 1948:XXI.tc. végrehajtási utasításaként megjelent 88.155/1895 BM. számú rendelet elrendelte, hogy a nemzeti lobogón az ország címere rajta legyen. A fenthivatkozott 3970/1915 M.E. sz. rendelet az állami címer szabatos (leír)ását is tartalmazza, ez azonban a felszabadulás óta nem tekinthető (hatály)ban lévőnek. A gyakorlati élet a köztársasági elnök kezdeményezésére korona nélküli stilizált pajzs alakú, úgynevezett Kossuth-címert fogadott el.²⁶

Az 1946 és 1949 közötti időszak címerhasználatának zavarosságát jól mutatja az akkori minisztériumok címerhasználat. A korszakra vonatkozó, általam vizsgált levéltári anyagokból és az abban szereplő hivatalos levelek pecsétjeiből például az derül ki, hogy az úgynevezett Kossuth-címer babérágas változatát a Magyar Köztársaság Elnöke Elnöki Hivatala már 1946. április 5-e óta biztosan használta. A Magyar Miniszterelnökség még 1946 júliusában is az angyalos koronás kiscímert használta. A Magyar Belügyminiszter 1946 májusában még a koronás, lombdíszített kiscímert, 1947 januárjától ennek a címernek a koronánélküli változatát, 1947 júliusától a Kossuth-címer babérágas változatát, 1949 januárjától pedig ennek babérágnélküli változatát használta. Érdekességként megemlítenék egy 1948. január 28.-i (!) belügyminisztériumi pecsétet, amelyen a koronás, angyalos kiscímer szerepel. A Magyar Külügyminisztérium 1945 novemberétől egészen 1947 elejéig az angyalos koronás kiscímert használta. 1947 márciusától már a külügy is a Kossuth-címer babérágas változatát, 1948 végétől pedig babérág nélküli változatát használta. A Magyar Igazságügyminisztérium és a Pénzügyminisztérium 1947-ben és 1948-ban is az úgynevezett Kossuth-címer babérágas változatát használta. A legtöbb hivatal és minisztérium tehát követte a Kossuth-címer szokásjogon történő alkalmazását. A címerrel kapcsolatos bizonytalanság az ország hivatalos lapjában a következőképpen nézett ki. Egészen 1946. június 5-től²⁷ november 30-ig²⁸ címer nélkül jelent meg a *Magyar Közlöny*. Ezután a Kossuth-címer legteljesebb változata²⁹ került a címlapra.³⁰

Figyelemre méltó, hogy a második Magyar Köztársaság ideje alatt (1946–1949) végig időszertlenül találták a döntéshozók az állami címer kérdésének törvényi rendezését. Sokatmondó Rákosi Mátyás idézett, 1948-as kijelentése, miszerint nyilvános versenytárgyalás esetén a címer kapcsán mindenki megérezné a radikális változást, amelyre semmi szükség sincsen. A korszakban köztársasági címerként tekintettek az úgynevezett Kossuth-címerre. Utólag visszatekintve azt mondhatjuk, hogy sokkal inkább az átmenetiséget³¹

²⁶ MNL OL XIX-A-1-j. 139. doboz. XV. tétel. Magy. Min.elnökség (66 szám. érk. 1949)

²⁷ Magyar Közlöny, 1946. 126. sz.

²⁸ Magyar Közlöny, 1946. 274. sz.

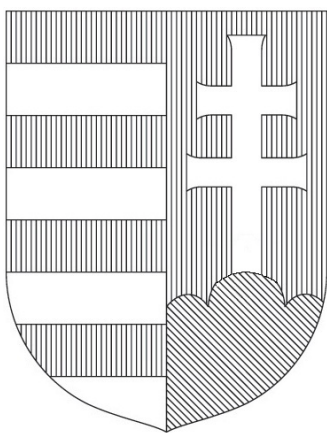
²⁹ Vagyis a hármashalmon koronával és lombozattal rendelkező, hajlított oldalú pajzsos lévő, Szent Korona nélküli magyar kiscímer.

³⁰ Magyar Közlöny, 1946. 275. sz.

³¹ 1849-ben is csak pár hónapig használták a korona nélküli címereket a magyar hatóságok. Az első (nép)köztársaság idején szintén rövid ideig volt

fejezte ki a magyar címernek ez az alakja, ugyanis pontosan nem határozták meg kinézetét ekkor sem. 1949 augusztusára az országnak az új sztálini alkotmány életbelépésével egy radikálisan új állami címere (a Rákosi-féle címer) lett, amely egyáltalán nem hasonlított a történelmileg kialakult, hagyományos magyar címerre. A koronás és a korona nélküli magyar címer, illetve ezeknek az államformához való kötésének kérdése az 1989-90-es címervitában tisztázódott.

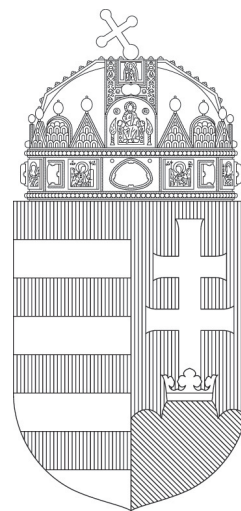
A harmadik Magyar Köztársaság (1989. okt. 23.-tól) létrejötte után, a szabadon választott országgyűlés a koronás magyar kiscímet fogadta el államcímernek 1990. július 3-án.³² A Szent Koronás címer államformától függetlenül méltónak bizonyult arra, hogy Magyarország állami jelképe legyen, a Kossuth-címer pedig 1956-ban vált véglegesen a szabadságért küzdő magyar nép forradalmi jelképévé.

Az első (nép)köztársaság címere (1918)³³

Az úgynevezett Kossuth-címer (1946)³⁴

Koronás kiscímer (1990-től)³⁵

hatályban a koronátlan kiscímer (1918. nov. 29.–1920. márc. 21.). A Tanácsköztársaság (1919. márc. 21.–aug. 1.) hivatalosan nem foglalkozott a címer kérdésével. A koronás címet, az 1920. márc. 18-án kelt, a magyar kormány 2.394/1920 M.E. számú rendelete („Az állami hatóságok, hivatalok és intézmények elnevezése és az állami címereken a szent koronának alkalmazása”) állította vissza, amelyet a Budapesti Közlöny 1920. márc. 21-i számában hirdettek ki. 1956-ban a forradalom szüntette meg a rákosista jelvényt, és annak leverését követően, szintén átmeneti jelleggel vált hivatalossá az ún. Kossuth-címer, amíg meg nem alkották az új „népköztársasági címet” (a Kádár-féle címet).

³² Hatályba lépése: 1990. július 11. (Magyar Közlöny, 1990. 66. sz. 1381.)

³³ Kép forrása: „Magyar Nemzeti és Történelmi Jelképek”, <http://www.nemzetijelkepek.hu/pictures/cimer/jpg/bw24mm.jpg>, letöltés ideje: 2013. 07. 27., módosítva szemléltetés céljából: koronanélküli címerre az 1918. évi 5.746/1918. M. E. számú rendelet szerint, 2013. 08. 30-án.

³⁴ Kép forrása: Honvédségi Közlöny. A Magyar Honvédség számára: 1-37. számig, 74. évf., 1947, Szikra Irodalmi és Lapkiadóvállalat, Nyomdai Rt., Budapest, 1948, címlap

³⁵ Kép forrása: „Magyar Nemzeti és Történelmi Jelképek”, <http://www.nemzetijelkepek.hu/pictures/cimer/jpg/bw24mm.jpg>, letöltés ideje: 2013. 07. 27.

DOMOKOS GYÖRGY
Izabella királyné levelei a Modenai Állami Levéltárban*

A Modenai Állami Levéltár (Archivio di Stato di Modena) magyar szempontból elsősorban Estei Hippolit (Ippolito d'Este) bíboros, esztergomi érsek (1486–1497), majd egri püspök (1497–1520) számadáskönyvei miatt érdekes helyszín. A most folyó kutatás során azonban e nagyszámú kódex mellett igyekszünk minél szélesebb körben feltárni azokat a magyar vonatkozású forrásokat, amelyeket csak részben ismer a hazai történettudomány. Italianistaként elsősorban a dokumentumok azonosítását, alkalmasint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában található 19–20. századi másolatokkal történő egybevetését, adatbankba gyűjtését tekintem feladatunknak, ám emellett szakdolgozatokban, doktori disszertációkban és tanulmányokban is igyekszünk közreadni azokat az iratokat, amelyekről azt feltételezzük, hogy fontos adalékkal szolgálhat a történészek számára.

Izabella királyné kapcsolatát a ferrarai Este udvarral, illetve II. Herkules (Ercole) herceggel (1534–1559) a *Cancelleria Marchionale Ducale Estense, Estero Carteggio di Principi e Signorie Fuori d'Italia, Ungheria, Boemia 1623 Busta 2* jelzet alatt, a 11. fasciculusban három levél dokumentálja. Közülük kettő rövidebb és latin nyelvű, egy terjedelmesebb és a nyelve olasz. Az első levél 1540. március 31-én kelt Budáról, és a királyné a ferrarai hercegnek címezte, a gabonakivitel tárgyában.¹ A második, ugyanezen a napon kelt levél címzettje Bartolomeo Prospero hercegi titkár, akit a királyné arra kér, hogy ajánlja őt a hercegnek.² A két levél latin nyelvűségét olasz anyanyelvű személyek között csak a bizonyára lengyel titkár közreműködése magyarázhatja. A harmadik, 1541 tavaszán kelt levél immár olasz nyelvű, és a kibontakozó események jól ismertek a magyar történelemből.³

Jagelló Izabella királyné Krakkóban olasz neveltetésben részesült, hiszen I. Zsigmond lengyel király (1506–1548) második felesége, Bona Sforza leányaként született. Ebből adódóan általában olaszul levelezett itáliai rokonaival. Egy

Milánóban található, 17. századnak tűnő kézirat szerint a lengyel király Bona Sforzának három dolgot hányt a szemére: *monetam falsam* (mivel egykor a hozományába egy hamis pénz is vegyült), *faciem pictam* (ő hozta volna be a kozmetikumok túlzott használatát Lengyelországba) és *vulvam non strictam* (az itáliai fejedelemlányokról elterjedt volt a nézet, hogy házasságuk előtt nem éltek nagyon önmegtartóztató életet).⁴ Az idősödő Szapolyai János politikai és dinasztikus megfontolásból 1539-ben engedett a rendek unszolásának és feleségül vette az olasz-lengyel királylányt: a magyarok egyetlen reménye a törökök feltartóztatására immár Lengyelország ereje lett, a királynak pedig utódról kellett gondoskodnia.

1540-ben, csaknem másfél évtizeddel a mohácsi vész után Szapolyainak megszületett első és egyetlen fia, János Zsigmond, ám a király két héttel később meghalt. A Habsburgok és a törökök egyaránt ellenőrzésük alá kívánták vonni Magyarországot, ahol az idegenből jött özvegy királyné és csecsemő gyermeke nem jelenthetett komoly ellenállást. Izabella tehát valóban kétségbeesett helyzetben fogalmazta meg 1541. március 15-én harmadfokú unokatestvérének, Este II. Ercole hercegnek szóló, fent említett levelét.

A köszöntést egy köszönetnyilvánítás követi: megkapta Ercole levelét, noha az előbb Litvániát is megjárta, s érzi belőle a rokoni szeretetet, amit férje halálán való együttérzésével és fia születése feletti örömeivel egyaránt kinyilvánított. Ekkor azonnal rátér saját helyzetére: bár véget érnének azok a viszontagságok, amelyek a király halála után előálltak! A rómaiak királya ostrom alá vette már Magyarországot, nem kis kárt téve benne, miközben a másik irányból a török sereg közelít negyvenezer katonával és száz naszáddal. Még több is várható mindkettőtől, s azt állítja a török, hogy Izabella védelmére érkezik, s már mindössze húsz mérföldre van Budától. „Ki tudja, mi lesz ennek a vége” – írja a királyné. Izabella szerényen hozzáfűzi, hogy csak ennyit kívánt rokona tudomására hozni, hogy újra szorosabbra vonja ezzel a rokoni kapcsolat szálait. Megígéri, hogy hírt ad majd mindenről, ami még történni fog, mivel reménykedik Ercole herceg segítségével, kegyében és tanácsaiban. A levél aláírása szerint Ercole számára ő „jó testvér, Izabella királyné”. A címzésben sem

* Jelen ismertetés az OTKA által támogatott 81430. számú kutatás („XIV–XVI századi magyar történelmi és irodalmi források Olaszország levéltáraiban és könyvtáraiban”) keretében készült a 2013-ban felkutatott és dokumentált anyagból.

¹ Ld. a forrásközlést, 1. sz.

² Ld. a forrásközlést, 2. sz.

³ Ld. a forrásközlést, 3. sz.

⁴ Biblioteca Ambrosiana (Milano), Z144 Sup. fol. 50v.

1. kép – ld. 1. sz. levél

mulasztja el nyomatékositani, hogy rokonként (*consanguineo*) ír a számára.

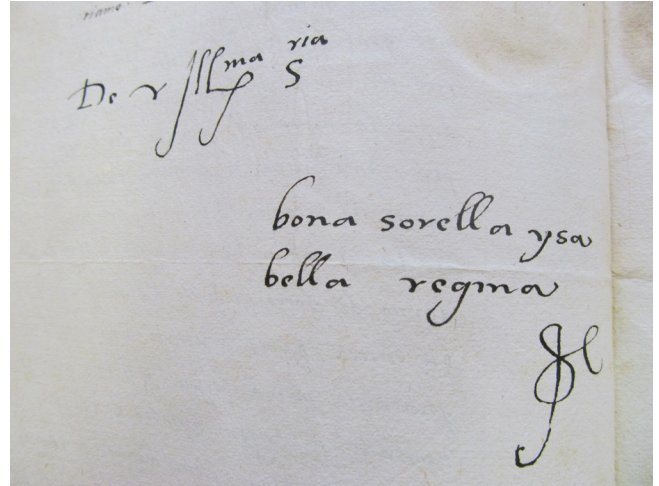
Nem ismert, hogy a távoli rokon levele milyen hatást élt el a ferrarai udvarban, vajon érkezett-e válasz vagy esetleg bármilyen segítség a kétségbeesett helyzetben lévő Izabella számára.

1.
Buda, 1540. március 31.

Izabella királyné tájékoztatja rokonát, Herkules ferrarai herceget, hogy kérésére engedélyezte emberének, hogy a király gabonakivitelre vonatkozó tiltása ellenére gabonát szállítson ki az országból.

Eredetije papíron, zárópecséttel (a magyar királyi, a Szapolyai, a lengyel királyi, a Visconti és a dalmát címerek egyesítéséből), a szöveg alatt a királyné saját kezű aláírásával és kézjeggyével. Archivio di Stato di Modena, Cancelleria Marchionale Ducale Estense, Estero Carteggio di Principi e Signorie Fuori d'Italia, Ungheria, Boemia 1623 Busta 2, fasc. 11. no. 1.

ISABELLA Dei gratia regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., marchionissa Moraviae, Lusatae ac utriusque Slesiae dux. Illustris princeps et domine, amice et affinis char(issi)me. Redditae sunt nobis literae Ill(ustrita)tis vestrae, quibus postulat, ut concedamus facultatem homini illius frumentum coemendi et libere asportandi, cuius etsi foelix fuit hoc anno (Deo sit gratia) proventus, tamen ser(enissi)mus d(ominus) coniu(n)ctus noster colen(dissimus), providens casus futuros, quibus res humanae sunt opportunae, prohibuit, ne quis e regno illud educat. Nos tamen intellecta voluntate Ill(ustrita)tis vestrae, quae eo ducitur, ut subditis suis, tanquam benignus

2. kép – ld. 3. sz. levél

pater prospiciat, obtinuimus id a M(aiesta)te sua. Et paratae sumus in aliis quoq(ue) rebus per omnem occasionem Ill(ustrita)ti vestrae gratificari, tanquam affini nostro char(issi)mo, cui bonam valetudinem et omnia foelicia ex animo precamur. Datum Budae ultima Martii Anno d(omi)ni M°D°XXXX°.

Eiusdem Ill(ustrita)tis v(estrae)

affinis⁵ Ysabella
regina Hungariae⁶

Külzet:

Illustri principi et domino Herculi duci Ferrariensi, amico et affini nostro char(issi)mo.

2.
Buda, 1540. március 31.

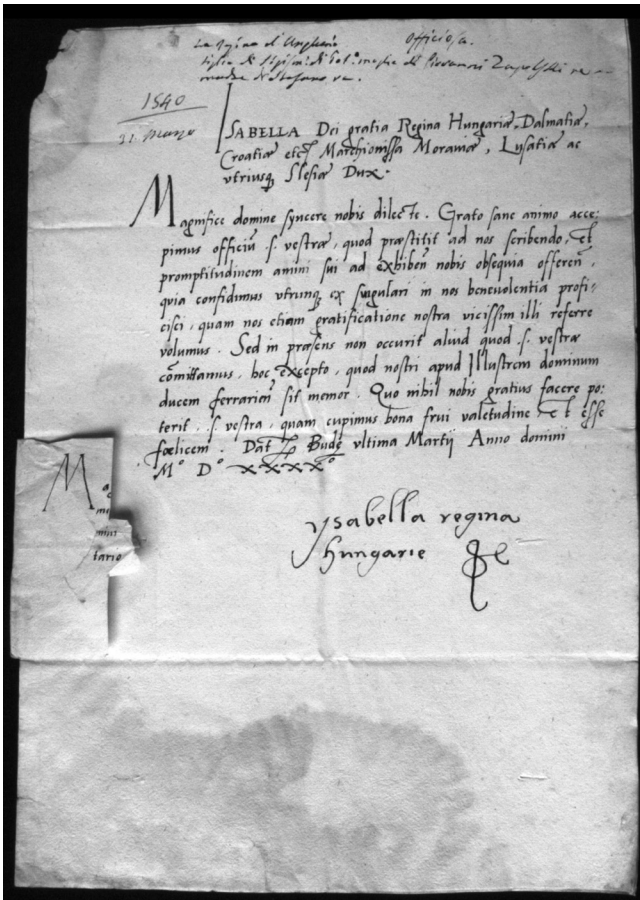
Izabella királyné megköszöni Bartolomeo Prosperónak, a ferrarai herceg titkárának szolgálatkésztségét, de csak azt kéri tőle, hogy emlékezzen meg róla a herceg előtt.

Eredetije papíron, zárópecséttel (a magyar királyi, a Szapolyai, a lengyel királyi, a Visconti és a dalmát címerek egyesítéséből), a szöveg alatt a királyné saját kezű aláírásával és kézjeggyével. Archivio di Stato di Modena, Cancelleria Marchionale Ducale Estense, Estero Carteggio di Principi e Signorie Fuori d'Italia, Ungheria, Boemia 1623 Busta 2, fasc. 11. no. 2.

ISABELLA Dei gratia regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc., marchionissa Moraviae, Lusatae ac utriusque Slesiae Dux. Magnifice domine syncere nobis dilecte. Grato sane animo accepimus officium s(inceritatis) vestrae, quod praestitit ad nos scribendo et promptitudinem animi sui ad exhidenda nobis obsequia offeren(do), quia confidimus utrumque ex singulari in nos benevolentia proficisci, quam nos etiam gratificatione nostra

⁵ Az eredetiben: *afinis*.

⁶ *Eiusdem ... Hungariae*: Izabella királyné saját kezű írása.

3. kép – ld. 2. sz. levél

vicissim illi referre volumus. Sed in praesens non occurrit aliud, quod s(inceritas) vestrae committamus, hoc excepto, quod nostri apud Illustrem dominum ducem Ferrariensem sit memor. Quo nihil nobis gratius facere poterit s(inceritas) vestra, quam cupimus bona frui valetudine et esse foelicem. Datum Budae ultima Martij Anno d(omi)ni M°D° XXXX°.

Ysabella regina

Hungariae⁷

Külzet:

Magnifico domino Bartholomeo Prospero Illustris domini Ducis Ferrariae Secretario sincere nobis dilecto.

⁷ Izabella királyné saját kezű aláírása.

3.

Buda, 1541. március 15.

Izabella királyné Herkules ferrarai hercegnek: köszöni levelét, amellyel együttérzését fejezte ki férje halála és örömét fia születése felett. Beszámol a férje halálát követő eseményekről, a császári csapatok ostromáról és a török hadak közeledéséről.

Eredetije papíron, zárópecséttel (a magyar királyi, a Szapolyai, a lengyel királyi, a Visconti és a dalmát címerek egyesítéséből), a szöveg alatt a királyné saját kezű aláírásával és kézjegyével. Archivio di Stato di Modena, Cancelleria Marchionale Ducale Estense, Estero Carteggio di Principi e Signorie Fuori d'Italia, Ungheria, Boemia 1623 Busta 2, fasc. 11. no. 1.

Ill(ustrissi)mo Prencipe amico et parente nostro cariss(im)o et hon(orandissimo). Havemo receputo le l(ette)re di V(ostra) E(ccellenza) quantunque tarde ci siano pervenute, che prima sono capitate in Lituania et indi qua inviate, et per quelle molto bene comprendemo l'amorevoliss(im)o affetto di V(ostra) E(ccellenza) verso noi come di buono parente si in participar degi affanni n(ost)ri per la morte del Sereniss(issimo) Re fe(lice) me(moria) n(ost)ro car(issi)mo consorte, si ancho in rallegrarse della nativita del nostro dilet(iss)imo figliuolo, del che le rendemo infinite gratie. Ma volesse n(ost)ro S(ign)or Iddio ch'almeno fussero terminate ancho le malagevolezze nelle quali doppo la morte del sereniss(imo) n(ost)ro consorte cariss(simo) se(m)pre siamo stata et anchora s'attroviamo. Percioche subito il Sereniss(imo) Re de Ro(mani) ci puose et strinse in assedio, et cosj anchora ci tiene inferendo no(n) picciol danno di ferro et fuoco a gran parte di questo regno. Da l'alta parte è venuto l'essercito Turchesco con quaranta millia persone et co(n) una armata di cento nassade et maggior numero de l'uni et gli altri s'aspetta gli quali vengano (come dicano) a favor nostro et difesa del regno, et gia se sono appressati a q(ue)sta città vinti miglia Italiane. Non sapemo qual fine habbia da esser(e). Questo havemo voluto significar a V(ostra) E(ccellenza) così ricarcando il vinculo di consanguinità che è tra la persona sua e nostra, et di quanto succederà per l'avenir(e) la teniremo avisata, non senza speranza del suo aiuto, favore, e consiglio per ogni occasione. Et a V(ostra) E(ccellenza) co(n) tutto 'l cuor ci offeriamo. Da Buda alli XV di Marzo M.D.xli.

De V(ostra) Ill(ustrissi)ma S(igno)ria

bonasorella Ysabella regina⁸

Külzet:

Ill(ustrissi)mo et Eccell(entissi)mo Prencipe H(erculi) S(ign)or Duca de Ferrara amico ed co(n)saguineo nos(tro) car(issi)mo et hon(orevolissimo).

⁸ De V(ostra)... regina: Izabella királyné saját kezű írása.

GYÖNGYÖSSY MÁRTON
Újlag a Szapolyaiak címerhasználatához
Viszontválasz Neumann Tibornak

Őszinte izgalommal olvastam Neumann Tibornak a Turul 2013. évi 2. füzetében a Szapolyaiak címerhasználatáról közzölt írásomhoz fűzött észrevételeit. Előre kell bocsátanom, hogy az értékes válaszból nagyon sokat tanultam, és abban számos továbbgondolásra érdemes felvetéssel találkoztam. Ugyanakkor néhány esetben nem sikerült meggyőzőnie álláspontom és az általam kifejtettek helytelenségéről, ezért most ezeket pontokba szedve, újból összefoglalom.

1. Az egyszarvú mellett tanúskodó denárok (CNH II. 237. és 238.) szerepének relativizálását, jelentőségük alábecsülését nem tudom elfogadni. Nagy tömegben előállított, törvényes fizetőeszközként szerepükön túlmenően nyilvánvalóan presztízscélokat is szolgáló tárgyakról van szó, ezért annak, hogy mi került az éremképbe, súlya volt a kibocsátó és a pénzverésért felelős személy számára. Neumann Tibor nem tud magyarázattal szolgálni arra, hogy ezekben az esetekben Szapolyai István miért az egyszarvút (a „látens unikornist”) választotta az érvelése alapján inkább kínálkozó farkas helyett. Ha a valóban erősödő és önálló „Zipser Graf” reprezentációjában mindenütt kimutatható lenne az egyszarvú (ha tetszik: „szepesi egyszarvú”) vitathatatlan elsőbbsége, mindez érthető lenne. De éppen a Neumann Tibor által hivatkozott adatok cáfolják ezt: a pecséthasználat terén a kép meglehetősen vegyesnek mondható, egyedül csak a farkas jelenik meg, és, ha az egyszarvú is felbukkan, az mindig a farkas „társaságában” történik. Ha viszont a CNH II. 237. denár esetében készítési időként valóban az 1470-es évek első felével kell számolnunk, Neumann Tibor elmélete – amely szerint az egyszarvú 1476 és 1486 között került a Szapolyaiak címerébe – nem tartható. Ugyanakkor kötelességemnek érzem megjegyezni, hogy a CNH II. 237. denár keltezését magam sem tartom még lezárt kérdésnek, mivel a korszak sziléziai éremleltei és pénzverésre vonatkozó írott forrásai nem szolgáltattak elegendő perdöntő bizonyítékot.¹

2. A két Szapolyai testvér sírkövein látható címerábrázolások bizonyító erejét Neumann Tibor kompozíciós okokkal igyekszik csökkenteni, lévén, hogy például a hazai heraldikai

gyakorlatban szinte egyáltalán nem mutatható ki az anyai címer feltüntetése. Nem vitatva ezen megállapítás magalapozottságát, csupán arra hívnám föl a figyelmet, hogy a 15. század második feléből több olyan címeres ábrázolást is ismerünk, amelyen szükségesnek tartották a király – Hunyadi Mátyás – címere mellett édesanyjának, Szilágyi Erzsébetnek a címerét is megjeleníteni, sőt egyes rokon családok címeri is felbukkannak ebben az összefüggésben. Legyen szabad csak a budai domonkos kolostor kútján, valamint a visegrádi palota oroszlános falikútján látható címerekre hivatkoznom, ahogy a vajdahunyadi várban a loggia festett címersorozata éppúgy Mátyás származására utal, mint a homlokzati ablakok timpanonjainak címeri.² Ezek alapján nem vetném el annak lehetőségét, hogy az egyszarvú a Szapolyai-sírköveken anyai címerként jelenik meg. Ebben az esetben pedig – mielőtt a Szapolyaiak unikornisát végérvényesen „szepesi egyszarvúnak” nyilvánítjuk – mégiscsak érdemes lenne megvizsgálni a viszonyt Pernesziék 1439-ben elnyert egyszarvú címerével. Megjegyzem, ennek vizsgálata ettől függetlenül is érdekes lehet, ahogy arra már Kubinyi András is főlhívta egy évtizede a kutatók figyelmét.³

3. Egyes nagybányai aranyforintok kocsikerék mesterjegyének Dengelegi Pongrác János erdélyi vajdához kötését Neumann Tibor források hiányában változatlanul bizonytalanul tartja. Vele szemben fenntartom azt az álláspontomat, hogy ezek az aranyforintok valójában a nagybányai verde gyakorlatától nem idegen különleges pénzverési jogosultság, a kamaraispán kibocsátásaival párhuzamos emisszió emlékei. Bármennyire is részben jogosan vádolnak bennünket,

¹ A sziléziai magyar pénzverésről részletesen: Gyöngyössy Márton: Mátyás király sziléziai pénzverése. *Numizmatikai Közöny*, 98–99 (1999–2000) 73–82.

² A budai domonkos kolostor kútja: H. Gyürky Katalin: *Das mittelalterliche Dominikanerkloster in Buda*. Bp., 1981. (Fontes Archaeologici Hungariae) 35–38. A visegrádi oroszlános falikút: Entz Géza válasza az opponensi véleményekre (Vita Entz Géza: A gyulafehérvári székesegyház c. monográfiájáról). *Művészettörténeti Értesítő*, 6 (1957) 229–230. A vajdahunyadi vár címeri: Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I–II. k. (Szerk. Marosi Ernő.), Bp., 1987. 110., 685.

³ Kubinyi András: A Szapolyaiak és familiárisaik (szervitoraik). In: *Tanulmányok Szapolyai Jánosról és a kora újkori Erdélyről. A Szapolyaiak a magyar történelemben* című, 2002. november 22-i és az Erdély története a 15–17. században című, 2001. november 30-i Miskolcon rendezett konferenciák előadásai. Miskolc, 2004. (Studia Miskolcinsensia 5.) 174. (52. jegyzet).

numizmatikusokat azzal, hogy doktrinér módon „verdejegy-numizmatikát” űzünk, álláspontom helyességét néhány későbbi példával szeretném erősíteni (ha bizonyítani talán nem is tudom).

Ernuszt Zsigmond kincstartó működési idejében (1494-1496) vertek Nagybányán olyan aranyforintokat, amelyeknek előlapjára került a verdejegy, a verde- és mesterjegy hátlapon szokásos helyére pedig két mesterjegy került (UG L10-10, L11-1)⁴: a kincstartó címere mellett az ekkor már erdélyi vajdai méltóságot betöltő Drágffy Bertalan címere látható. A kamaraispánok ebben az időszakban viszont Cseh Máté és Kakas Lőrinc voltak.⁵

Hasonló a helyzet egy Tornallyai-címeres másik nagybányai aranyforinttal (UG L13-2) is. Mai ismereteink szerint a család bármelyik tagjának II. Ulászló kori nagybányai kamaraispánjára (jelenleg) nincs írott forrásunk.⁶

Végezetül: több esetben előző írásomban Neumann Tiborral csaknem azonos állásponton voltam. Így az 1495-ös pecsét idézésekor – lábjegyzetben – utaltam is véleményére,

bár azt teljes egészében akkor még nem fogadtam el. Ennek elsősorban az az oka, hogy eredeti pecséteteket nem tanulmányoztam, de a hozzáférhető másolatgyűjteményeket⁷ (BTM, OL V8) alaposan átnéztem, egyéb esetekben – valóban olykor tévesen – a korábbi szakirodalom megállapításait vettem alapul. Így voltam egyébként Szapolyai Miklós nagybányai kamaraispánjával is. Ez esetben gyanúmat az n-n verde- és mesterjegy oszlatta el, lévén, hogy engem is megfertőzött a „verdejegy-numizmatika”. Mindazonáltal Szapolyai Miklós – Neumann Tibor által idézett – 1461-es nagybányai szereplése és az n-n verde- és mesterjegy „egybeesése” legalábbis elgondolkodtató a Szapolyai-fivér esetleges kamaraispánja vonatkozásában.

Összességében abban bízom, hogy a Szapolyaiak címerhasználatáról folyó polémia nemcsak azért hasznos, mert segíti a kérdéskör tisztázását, hanem azért is, mert a különböző történeti segédtudományok művelői megismerik egymás módszereit és eredményeit is.

⁴ *Arthur Pohl*: Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540). Graz, 1974. (a továbbiakban: UG.)

⁵ *Soós Ferenc*: A magyar fémpenz feliratai és címerai. Budapest, [1998.] 51.

⁶ Uo. 52.

⁷ Budapesti Történeti Múzeum, Kumorovitz-féle pecsétmásolatok gyűjteménye; Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, középkori pecsétokról készült műanyagmásolatok gyűjteménye: MNL OL V8.

HORVÁTH JÓZSEF – KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA
Vízjeltörténeti érdekesség Misztótfalusi Kis Miklós levelén

Jelen írásunk célja, hogy az 1680-tól Hollandiában élő Misztótfalusi egyik levelének egy érdekes aspektusára világítsunk rá. A kérdéses, 1685. szeptember 19-én Amszterdamban keltezett levelet saját kezűleg írta befolyásos pártfogója, gróf széki Teleki Mihály (1634–1690) erdélyi kancellár, főgenerális részére. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárban a Teleki család levéltárában P 1238–I–55. jelzet alatt található levelet dr. Dézsi Lajos 1899-ben a Magyar történeti életrajzok (14. évf. 2. füzet) „Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században” címmel megjelentetett kötetében, az alábbi átírásban adta közre:

„Az úr Isten kedvelje a kegyelmed személyét, életét, hivatalit és ékezen virágzó házát minden jókkal áldja!

Méltóságos uram,

Hogy kegyelmed méltóztatott az én dolgomra nem csak rá tekinteni, hanem okos tanácsával igazgatta is ez aránt a tanácsokat úgy, hogy az én mind jelen való, mind jövőendőbéli jóra való igyekezetemnek nyakok ne szakaszatnék, ismértem magamat kegyelmedhez felette kötelesnek lenni, áldván egyszersmind a mi Istenünket, hogy megtartóztatta és olyan dologra kegyelmeidet nem bocsátotta, melynek cselekedeti nem csak az én reményem ellen, hanem Isten s az egész nemzet ellen való vétek nélkül nem lehetett volna, hanem ha tudatlanságból esett volna ez; kegyelmeitek a dolog felől különben, nem a mint volt s vagyon, informáltatván s itélvén: tetszett az én Istenemnek jó igyekezetemben engem sok bajok és kísértetek által gyakorolni, hogy annál édesebben esnék jövőendőben azoknak gyümölcsök. Az én kezem alá vótt munkámnak Isten végét adá még pünköszt előtt, de e dologban közbe jövő casusnak maradványa még ez, hogy azzal magamat még az idén hazámnak ne praesentálhatnám. Hál Istennek, hogy annak ártalmamra való több tétéménye nem lön. Im, uram, kegyelmedhez küldék egy exemplárt, hogy maga szemeivel látván, kegyelmed is tehessen itéletet felőle. Noha a censurától nem igen tarthatok, bene mihi conscius lévén és támaszkodván többek felett kegyelmednek jóakaratójához, melyet hozzám jelentgetett már nem egyszer mások írásiban való izenet által. Menjenek Isten eleibe mind azok a jók, melyeket kegyelmed a szegény hazával vagy egy vagy másképen cselekeszik és tartsa fen e nagy oszlopát oly sikámló állapotban helyeztetett hazánknak sokáig! Ezt kívánja és marad,

Amstelodami 19. Septembris, anno 1685.

Kegyelmednek köteles szolgálja, míg él,

M. Tótfalusi Kis Miklós mp.”

Hogy az e téren tájékozatlan olvasó számára is világos legyen, mit keresett Misztótfalusi Amszterdamban, valamint mi is az – a levélben egyébként nevének nem említett – „Aranyas Biblia”, érdemes a levélíró életútjának legfontosabb állomásait felelevenítenünk.

Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) világhírű betűmetsző, tipográfus, könyvnyomtató, nyelvész egy partiumi kis településen, Alsómisztótfaluban született jobbágyszülők gyermekeként. Alsóbb iskoláit helyben, felsőbb fokú tanulmányait Nagybányán és a nagyenyedi református Bethlen kollégiumban végezte. Három éves fogarasi tanítóskodás után 1680-ban Hollandiába ment teológiai tanulmányai elmélyítése céljából. Az utrechti és leydeni egyetemek felkeresése után jutott el Amszterdamba, a könyvnyomtatás akkori fellegvárába. Eredetileg ugyan lelkésznek készült, de különösebb elhivatottság nélkül. Ráadásul hiányzott belőle az a briliáns szónoki képesség, ami erre a pályára igazán alkalmassá tette volna. Egykori diáktársa, a latinszótár író, orvos, filozófus Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) és Tófeus Mihály (1624–1684) erdélyi püspök nem is sejtette, hogy új hivatás felé terelgeti, amikor javasolták számára – sőt, Tófeus egyértelműen megbízta –, hogy amszterdami tartózkodása során kísérelje figyelemmel az erdélyi református egyház megrendelésére készülő magyar nyelvű biblia nyomtatását. Megbízatását úgy tartotta leginkább teljesíthetőnek, ha közben maga is kitanulja a nyomdászmesterség minden csínját-bínját. Az Elzevir család által üzemeltetett nyomdában kezdte meg ismeretei gyarapítását, de hamarosan átpártolt a konkurens Blaue nyomdához. A nyelvismerete hiányából adódó nehézségek leküzdésére tett erőfeszítései, hallatlan szorgalma, kitartása, nem utolsósorban pedig veleszületett tehetsége révén gyorsan haladt a szakma alapjainak és fortélyainak elsajátításában. Betűmetszés terén rövidesen túlszárnyalta mestereit, 1683-ban önálló műhelye megnyitásával ugyanakkor anyagiilag is függetlenedett. Újszerű, modern betűi világszerte nagy tetszést arattak, egyre másra érkeztek műhelyéhez a megrendelések Angliából, Lengyelországból, Svédországból. Ügyfelei közé tartozott a Vatikán, a firenzei Medici család, a grúz uralkodó, továbbá az ő nevéhez fűződik az örmény és zsidó betűminta elkészítése is.

Mivel a biblia nyomtatására szánt összeg nem érkezett meg Erdélyből, úgy döntött, hogy azt saját költségén adja ki.

Megfeszített munkával, sok nélkülözés árán spórolta össze azt a mintegy 12.000 tallért, amely fedezte a 3500 példány kiadási költségeit. Az elsősorban otthoni használatra szánt, a vizsolyinál lényegesen kisebb méretű biblia külső megjelenésében is impozáns volt: aranymetszéssel díszített bőrkötés fogta össze az aranyozott lapszéléket. Körültekintő szöveggondozást végzett, törekedett a nyelvhelyességi problémák kiküszöbölésére, és helyesírási újításokat is alkalmazott. Nem csekélyebb alkalomból fordult tehát fentebb idézett levelével a címzethez, mint hogy tájékoztassa a magyar nyelvű „Aranyos Biblia” nyomtatásának elkészültéről, s amelynek egy példányát bírálat céljából meg is küldött neki. Teleki olyannyira pozitívan értékelte a hírt, hogy 100 darabra tartott igényt belőle. Kevésbé volt kedvező a fogadtatás református egyház vezetői részéről, akik alaptalan vádakkal, legsúlyosabbként a Biblia szövegének meghamisításával illették.

A tartalmát tekintve igen fontos levél más szempontból is érdekes. Horváth József az erdélyi merített papírokon található vízjelek kutatása során fedezte fel és állapította meg, hogy a szóban forgó iraton Misztótfalusi Kis Miklós a saját monogramját alkalmazta vízjelként. A levél papírján szabad szemmel is kivehető az egymásba kapcsolódó K, N és M betű rajza. (Az N betű a latin Nicolaus, magyarul Miklós keresztnévet jelenti.) A merített papírra írt levél mérete 246×376 mm. Az eredeti ív bal felét képezi, szalmasárga színű, felhős, vágott széllel. A papír bal oldalán a vízjelen kívül, 19–20 mm távolságra látható egy segédborda, továbbá kilenc merevítő borda vízjele, egymástól 25–26 mm távolságra. A monogram vízjele a fél ív közepén, két merevítő borda között helyezkedik el. Egyenes állású és jól látható, mérete 36×25 mm.

A vízjel felfedezése Kis Miklós munkásságának egy eddig nem ismert területét tárta fel. Nevezetesen, hogy a betűmetszés és nyomtatás mellett papírkészítéssel is foglalkozott, s így jelenhetett meg merített papíron vízjelként saját tervezésű monogramja.

Ismereteink szerint a Misztótfalusi tevékenységével foglalkozó szakemberek vízjeltörténeti szempontból még nem végeztek kutatásokat. Ezért aztán nem derülhetett fény arra sem, hogy Kis Miklós a nyomtatáshoz szükséges, monogramjával ellátott ívek egy részét merítő szita alkalmazásával állította elő. Valószínűsíthetjük, hogy ezzel a vízjellel több papírív is készíthetett, amelyet levelezéséhez, esetleg valamelyik Hollandiában nyomtatott könyvének kiadásához használhatott. Monogramjának vízjele kitűnik a Hollandiában

készített korabeli vízjelek sorából: ekkor ugyanis a vízjelárak többnyire növényeket, állatokat, mitikus alakokat, vallási jelképeket, égitesteket stb. ábrázoltak. Az viszont egyáltalán nem volt bevett, hogy a megrendelő nevét megjelenítsék a papíron. Misztótfalusi sikerei csúcán, 1689 őszén visszatért Erdélybe, és letelepedett Kolozsvárott. Újító eszméi, tanai, ötletei itthon azonban nem találtak megértésre. Míg külföldön művésznek tartották a betűmetszőt, addig hazájában vasművesnek titulálták. Naivságáért keservesen megfizetett, és megtapasztalhatta, hogy „senki sem próféta a saját hazájában”. A református egyházi zsinat elé citálták, érvelése, 1698-ban Kolozsváron megjelent „Mentsége” nem győzte meg vádlóit. A zsinat előtt kellett visszavonni tanait. A meghurcolt, porig alázott férfi a folytonos zaklatásba belebetegedve, lelkiileg megtörve, 52 évesen távozott az élők sorából. Kálváriáját, tragikus sorsát Németh László az *Eklézsiamegkövetés* (1946) címmel írt, tévéjátékként (1970) is nagy sikert aratott drámájában méltóképpen örökítette meg.

Bízunk abban, hogy az utókor által rehabilitált és elismert Misztótfalusi Kis Miklós munkásságáról alkotott ismereteket hasznosan egészíti ki ez a vízjeltörténeti érdekesség, s talán alkalmas arra is, hogy további kutatásokra ösztönözzön.¹

¹ Misztótfalusi betűmintáira ld: Galasi Zsuzsanna: Misztótfalusi Kis Miklós betűmintalapja. http://www.mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/misztotfalusi_kis_miklos_betumintalapja.html (letöltés ideje: 2014. június 24.)

KÖNYVISMERTETÉS

Notare und Notarssignete vom Mittelalter bis zum Jahr 1600 aus den Beständen der Staatlichen Archive Bayerns. Erfasst und bearbeitet von Elfriede Kern unter Mitwirkung von Walter Jaroschka, Albrecht Liess und Karl-Ernst Lupprian. Gesamtedaktion Albrecht Liess. München, 2008. 703 p. (Sonderveröffentlichungen der Staatlichen Archive Bayerns Nr. 6.) (ISBN 978-3-938831-12-0)

Notare und Notarssignete vom Mittelalter bis zum Jahr 1600 aus den Beständen der Staatlichen Archive Bayerns. Folgeband: Funktionen und Beurkundungsorte, Quellennachweise, Indizes und Nachträge. Erfasst und bearbeitet von Elfriede Kern und Magdalena Weileder unter Mitwirkung von Karl-Ernst Lupprian und Susanne Wolf. Gesamtedaktion: Susanne Wolf. München, 2012. 615 p. (Sonderveröffentlichungen der Staatlichen Archive Bayerns Nr. 8.) (ISBN 978-3-938831-41-0)

Elfriede Kern, a bajor állami levéltár munkatársa az előző évszázad hatvanas éveiben kezdte meg azt a fáradságos és aprólékos feltáró-összegző jellegű munkát, melynek célja a bajor levéltárakban őrzött közjegyzői oklevelek valamint közjegyzői kézjegyek összegyűjtése, rendszerezése és az adatok közreadása volt. Több mint fél évszázad telt el a munka megkezdése óta, míg végre 2008-ban a nagyközönség is kézbe vehette az első kötetet. A gigászi munka azonban a kötet megjelenése után is folytatódott, s ennek gyümölcseként látott napvilágot 2012-ben a második kötet. Ez teljes egészében követi az első felépítését, támaszkodik rá és annak kiegészítéséül szolgál. Éppen ezért az alábbiakban a két kötetet egyszerre mutatjuk be.

Közjegyzői oklevelek a 13. századtól kezdve egyre növekvő számban maradtak meg. Noha a kutatás az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb figyelemmel fordult e sajátos forráscsoport felé (gondoljunk csak a Peter-Johannes Schuler¹ nyomdokain meginduló új

kutatásokra, köztük Wolf-George Harms² ez irányú munkásságára), mégis a közjegyzőségnek mint intézménynek német területeken való kialakulásához, fejlődéséhez és működéséhez kapcsolódóan még számos kérdés vár tisztázásra.

A bajor állami levéltárak főigazgatóságának támogatásával és saját kiadásában 2008-ban megjelent kötet elsősorban ennek a tudományos hiánynak a pótlásához kívánt segítséget nyújtani. A kötetbe közel 3000 közjegyző (majd 8500 oklevéllel) került felvételre az 1166 és 1600 közötti időszakból. Elfriede Kern záró dátumként az 1600-as évet választotta, mivel a szerkesztő szerint ez a dátum markánsan jelzi az átmenetet a középkori kézzel rajzolt illetve az újkori nyomtatott közjegyzői kézjegyek között. A kötet felépítésének tárgyalásakor fontos megjegyezni, hogy a frank területek levéltárainak anyagai csupán 1400-ig lettek beemelve a kötetbe.³

A kötet elején Margit Ksoll-Marcon, a bajor állami levéltárak főigazgatóságának vezetője ismerteti röviden a kiadvány megszületésének körülményeit, valamint köszönetet mond mindazoknak, akik valamilyen formában részt vállaltak és közreműködtek a kötet elkészültében (6–7). A köszönetnyilvánítást egy részletes bevezető követi Albrecht Liess, nyugalmazott levéltár igazgató tolalából, aki 2005-ös nyugdíjazása után is szíven viselte és tovább támogatta a megjelenés ügyét. Bevezetőjében részletesen összefoglalja a német közjegyzői oklevelek kutatásának állását, ismerteti a kötetbe felvett anyagok kiválasztásának körülményeit, valamint az időbeli kereteket. A bevezető végén részletekbe menő alapossggal mutatja be a kötet, azon belül is az egyes tételek felépítését (9–16). A bevezető kétség kívül nagy segítséget jelent a kötetben belüli tájékozódáshoz, felvilágosítással szolgál a felvett vagy éppen kihagyott anyagokról és támpontot ad utóbbiak őrzési helyéről. Némiképp meglepő

¹ Peter-Johannes Schuler: Südwestdeutsche Notarszeichen, mit einer Einleitung über die Geschichte des deutschen Notarszeichens (Konstanzer Geschichts- und Rechtsquellen hrsg. vom Stadtarchiv Konstanz 22), Sigmarigen, 1976.; Peter-Johannes Schuler: Geschichte des südwestdeutschen Notariats von seinen Anfängen bis zur Reichnotariatsordnung von 1512 (Veröffentlichungen des Alemannischen Instituts Freiburg/Br. 39), Bühl 1976.; Peter-Johannes Schuler: Notare Südwestdeutschlands. Ein prosopographisches Verzeichnis für die Zeit von 1300 bis ca. 1520 (Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg Reihe B Forschungen 90), 2 Bde., Stuttgart, 1987.; Peter-Johannes Schuler: Genese und Symbolik des nordeuropaischen Notarszeichens. In:

Peter Rück (Hrsg.): Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik (Historische Hilfswissenschaften, hrsg. von Peter Rück 3), Sigmarigen. 1996. S. 669–687.

² Wolf-George Harms: Bibliographie zur Geschichte des Notariats, hrsg. von der Bundesnotarkammer, Würzburg, 2007.

³ A 19. századi szekularizáció, s az ebbe illeszkedő centralizáló levéltári politika egyik következményeként a bambergi, nürnbergi és würzburgi levéltárak 1400 előtti anyagait kiemelve eredeti környezetükből a bajor állami levéltárba szállították, ahol egészen az elmúlt évszázad utolsó évtizedéig őrizték őket. Ez az oka annak, hogy ezek az anyagok bekerülhettek a bemutatandó kötetekbe. A múlt század utolsó évtizedeiben elvégzett állomány felülvizsgálatnak köszönhetően az egykor összetartozó, de később szétszakított anyagok újra egyesültek, s az említett levéltárak visszakapták az eredetileg hozzájuk tartozó írott emlékeket.

szerkesztői megoldásként a köszönetnyilvánítások és a bevezető közé ékelődik a rövidítésjegyzék (8).

Az első kötetben a közjegyzők felsorolása valamint kézjegyeik mérhető képi közlése időrendi sorrendben, folyamatos sorszámozást követve történik (17–590). Amennyiben egy-egy közjegyző több közjegyzői kézjegyet is használt pályája során, ezek mindegyike a sorszám megtartásával, kisbetűkkel kiegészítve felvételre került. A közlés élén szerepel a közjegyzői kézjegy, alatta található a sorszám, illetve a közjegyző neve betűhív átírásban. A harmadik sorban rövidítések formájában tüntetik fel a közjegyző akadémiai címét, társadalmi státuszát (klerikusok esetében az egyházmegye megjelölésével együtt, ahol a személy inkardinálva volt), pápai és/vagy császári autorizációját, valamint adott esetben közjegyzői jelmondatát. A záró sor adja meg a források alapján igazolható időszakot, melyben a közjegyző tevékenkedett. A kötet végén található egy közös személy- és helynévmutató (592–641), aminek használatához ugyancsak Albrecht Liesstől kap felvilágosítást az olvasó: ebben röviden vázolja, milyen szempontok és rendszer szerint vették fel a közjegyzők neveit, valamint milyen megfontolások alapján oldták fel és közölték az egyes helyneveket a mutatóban (591). Érdeemes megjegyezni, hogy a mutatóban szereplő személy- és helynevekhez rendelt számok a közjegyző kötetbeli sorszámanak felelnek meg. Külön mutató készült az egyházmegyékhez (642–645), ami gyors keresést tesz lehetővé klerikusok esetében az inkardináció helyére vonatkozóan. Zárásképpen a forrásmegjelölések következőnek mind közjegyzők (646–674), mind levéltárak illetve azon belül is állomány szerint rendezve (675–701). Fontos megjegyezni, hogy terjedelmi okokból csupán azok az oklevelek lettek felsorolva, amelyekből a közölt közjegyzői kézjegyek származnak.

A második kötet szervesen kapcsolódik az elsőhöz: leghasznosabban együtt használhatók, mivel ebben találhatók az évtizedes kutatómunka során felgyűlt, az egyes közjegyzők személyéhez kapcsolódó értékes adatok, amik az első kötetben terjedelmi okokból nem kaphattak helyet. A második kötetben találjuk tehát a közjegyzők pályafutásához, személyéhez kapcsolódó adatokat, az általa kiállított összes oklevél datálását, valamint ezek őrzési helyét.

A kötet, csakúgy, mint az első, Margit Ksoll-Marcon köszöntőjével kezdődik (6–7), amit Susanne Wolf, a bajor állami levéltár szerkesztésért és koordinációért felelős munkatársának előszava követ. Az előszó röviden kitér az új kötet felépítésére, a források kiértékelésének szempontjaira, valamint néhány megjegyzést fűz a kötetben megjelenő javításokhoz (8–11). Ezúttal a rövidítésjegyzék közvetlenül a bevezető gondolatok és a kötet fő része között kapott helyet (12).

Mivel a második kötetet megtartja az elsőben használatos számozást, így lehetőség nyílik az információk gyors összekapcsolására (13–482). A könnyebb használhatóság és a gyors azonosíthatóság érdekében a második kötetbe ismételtelen feltüntették a már ismert alapadatokat (név, társadalmi státusz, adott esetben az inkardináció helye, autorizáció), új elemként pedig felsorolják az adott közjegyző közreműködésével készült összes oklevél kiadási adatait: helyét, dátumát valamint ezek őrzési helyét. Ezekon túl az oklevelek záradékaiban fellelhető – a közreműködő közjegyző személyéhez, származásához, pályafutásához kapcsolódó – adatokat is közlik, amelyek rendkívül érdekes és értékes adalékok jelentenek mind az egyes személyek pályájának rekonstrukciójához, mind azon személyek körének feltérképezéséhez, akik igénybe vették a

közjegyzőség intézményét. Ezek az új adatok bővítik és árnyalják a középkori és kora újkori közjegyzőségről alkotott képet: lehetőség nyílik egyebek mellett egy-egy közjegyző itineráriumának elkészítésére, prozopográfiai, jogtörténeti, művelődés- vagy kultúrtörténeti problémák felvetésére és körüljárására, a közjegyzői kézjegyek ikonográfiai elemzésére, de akár egyes hivatali elnevezések (például *notarius collateralis*) részletesebb vizsgálatára is.

Az új adatokkal kiegészített felsorolást az első kötethez készített javítások (*Korrigenda*) követik (485–491), mivel az idők folyamán, különösen a korábban említett állomány-felülvizsgálat nyomán több oklevél jelzete és/vagy őrzési helye megváltozott. Ezért a második kötet listázza ezeket az okleveleket feltüntetve az első kötetben szereplő, időközben elavult jelzeteit és kiegészíti az újjal (*Konkordanz der Signaturen*, 492–502). Ugyanígy jár el az állomány megjelölések esetében is (*Konkordanz der Bestandbezeichnungen*, 503–507). A kötet külön név- (510–561) és helymutató (562–614) zárja, melynek érdekessége és egyben nagy előnye, hogy eltérve az első kötet gyakorlatától minden, az oklevelekben előforduló személy- és helynevet magában foglal. Hasonlóan az első kötethez itt is egy rövid bevezető segíti az olvasót a mutatókban való tájékozódáshoz (508–509).

Tekintettel arra, hogy a kötetek a bajor területek levéltári anyagait dolgozza fel, nem találunk bennük jelentős számú, a magyar történelem szempontjából érdekes utalást. Mégis a mutatóban olyan helynevekkel találkozunk, mint Buda, Esztergom, Pozsonyfehéregyház (Weißkirchen), Pozsony (Pressburg) vagy Erdély (Siebenbürgen).

Budán hat közjegyző állított ki összesen nyolc oklevelet: egyet-egyét *Georgius Michaelis de Lauterrein* (770) 1419. december 14-én, *Paulus Hetteler* (824) 1424. január 15-én, *Alardus de Wyringen sacri Lateranensis palatii comes* (857) 1426. október 3-án, *Petrus Nicolai de Zonem* (858) 1426. október 3-án, *Valentinus Thome de Costelano alias de Sancto Vito* (860) hármat (mindegyiket 1426. október 11-én) és *Johannes Mangolt von Hall* (2029) 1500. február 7-én szintén egyet. Esztergom négy alkalommal szerepel a mutatóban, mindannyiszor az adott közjegyző inkardinációjának helyét jelölve: *Petrus dictus Heymer de Posonio* (262), *Georgius Michaelis de Lauterrein* (770), *Valentinus Thome de Costelano alias de Sancto Vito* (860), *Johannes Mathei alias Gkrad de Weissenkirchen* (1420). Nevük nyomán *Petrus dictus Heymer de Posonio* (262) és *Johannes Mathei alias Gkrad de Weissenkirchen* (1420) külön is szerepelnek Pozsony (Pressburg) illetve Pozsonyfehéregyház (Weissenkirchen) címszó alatt. Erdélyt (Siebenbürgen) egyszer hozza a mutató *Goswin Gronlo (Grenle?)* (1059) közjegyző miatt, aki a következőképpen nyilatkozik saját személyéhez kapcsolódóan: „Dominorum Roberti de Cavalcantibus auditoris et Augustini (Salanc) canonici et archidiaconi (in ecclesia Transsilvanensi) iudicis et commissarii ... scriba”. Ez új adat az Erdélyi Okmánytár (I. k. 1997.) számára is.

Elfride Kern és munkatársainak vitathatatlan érdeme, hogy fáradhatatlan és aprólékos munkával olyan segédeszközt hoztak létre, amely kétség kívül hozzájárul és nagyban megkönnyíti új kutatási irányvonalak kijelölését, s egyben új lendületet adhat a közjegyzői oklevelek alaposabb vizsgálatának. A rendkívül bőséges, részletes és nagy gonddal összegyűjtött anyag remek kiindulópontot nyújt a téma iránt érdeklődő kutatók számára, s a bemutatásra került kötetek a bajor területek tekintetében akár egyfajta repertoriumként is forgathatók.

Diera Diána

A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Közreadja: Neumann Tibor. MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp., 2012. (Magyar Történelmi Emlékek) 592 + XVI p.

Az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete a közelmúltban indította újra a nagy múltú *Magyar Történelmi Emlékek* sorozatot, amelynek első, *A Szapolyai család oklevéltára I.* címet viselő, tekintélyes vastagságú okmánytárát Neumann Tibor készítette el. A Szapolyai-levelek publikálása már régóta időszerű feladatnak tekinthető, hiszen a késő középkor egyik legbefolyásosabb, Mohács után pedig a királyi trónig emelkedő familiájáról van szó. Az alcím alapján akár azt is gondolhatnánk, hogy a gyűjtemény a család tagjaihoz köthető összes 1458–1526 között fellelhető levelet és oklevelet tartalmazza, de mivel 1528-ban a Szapolyaiak családi levéltárát őrző Trencsént a Habsburg Ferdinánd szolgálatában álló Hans Katzianer katonái elfoglalták, és emiatt az ott fellelhető dokumentumok szétszóródtak, illetve részben megsemmisültek, a kiadóra igen nagy terhet ró a teljes anyag felkutatása és feldolgozása. Míg az eddig megjelent családi okmánytárak összeállítói fennmaradt családi levéltárakra támaszkodhattak, Neumannnak számos, mára már külföldi levéltárakban fellelhető levelet kellett és kell majd a későbbiekben összegyűjtenie. Ezért a most nyomtatásban megjelent első kötet 636 dokumentuma a kiadó szándékának megfelelően is csupán egy válogatás. Neumann ezúttal kizárólag a Szapolyaiak által kibocsátott olyan leveleket gyűjtötte össze, amelyek esetében egyértelműen igazolható volt a családtagok „személyes szándéka”. E szándékot rendszerint a pecsételések mikéntje, vagy adott esetben a család valamelyik tagjának saját kezű aláírása alapján döntötte el. Jóllehet a kiadó a fenti okokból kifolyólag más családi okmánytárakhoz viszonyítva kevésbé változatos forrástípusokat közöl, ugyanakkor hallatlanul érdekes és ezért mindenképpen kiemelendő a szokatlanul nagyszámú *missilis*. Meg kell említenem azt is, hogy a kötetből a most publikált dokumentumokhoz hasonlóan az Országos Levéltár középkori adatbázisában szintén megtalálható tetemes mennyiségű bírósági iratok azért hiányoznak, mert ezek nem feleltek meg a válogatás alapját képező fent említett kritériumnak. Figyelembe véve azonban a gyűjtemény terjedelmét, sem a szelektálás tényét, sem annak módját nem érheti kritika.

Az okmánytár tömör és lényegre törő magyar és angol nyelvű előszavában (7–28.) Neumann először kiemeli, hogy a kiadás során döntően az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárának illetve Diplomatikai Fényképgyűjteményének adatállományára támaszkodott, majd pedig pár oldalas fejezetben a kiadás elveit vázolja fel. Ebben a részben három különálló és jól követhető táblázatban szemlélteti, hogy miként normalizálta a szövegek helyesírását, hogyan viszonyult a betűkettőzésekhez, valamint a kritikai apparátusban milyen módon jelölte a kéziratokban fellelhető hibákat. Úgy vélem, hogy a megfelelően átgondolt és következetesen betartott elveknek köszönhetően a kiadónak sikerült megfelelnie azon céljának, hogy a felhasználók számára a középkori latinságra jellemző nyelvi sajátosságok a normalizálás után is követhetők legyenek. Logikus volt továbbá a kritikai apparátus két különálló részre (filológiai, magyarázó és történeti) osztása, valamint olvasóbarát megoldás az is, hogy az ott fellelhető adatokat nem a főszövegekben elhelyezett hivatkozások, hanem a sorszámok alapján lehet visszakeresni. Itt meg kell jegyezmem, hogy Neumann kiadása filológiai szempontból

a régebbi családi okmánytárakhoz képest egyértelmű előrelépést jelent. Mivel utóbbiak a felhasználóval nem közölnek világos szövegkiadási elveket, és nyelvi kritikai apparátusuk sok esetben szegényes vagy egyenesen hiányzik (például Zichy család okmánytára), a kiadásból kevésbé kapunk megbízható képet a kézirati szövegekről, sőt akár a kiadó nem jelölt, önkényes javításai miatt számos hibás olvasatot is tartalmazhatnak. A modern filológiai apparátusnak köszönhetően Szapolyai család oklevéltárában a nyomtatott levelek viszonya a kéziratokhoz végig jól nyomon követhető, és ezért a dokumentumok nagyobb biztonsággal idézhetők.

A rövid előszót egy részletes rövidítésjegyzék követi (29–37.), majd 491 oldalon (41–532.) a kötet lényegi részét jelentő források olvashatók. A dokumentumok az ilyen típusú szövegközlések hagyományának megfelelően három részből állnak: az adott oklevél rövid magyar nyelvű tartalmi leírását adó fejregesztából, az oklevél külső tulajdonságait, pecsétjét, fellelhetőségét és levéltári jelzetét feltüntető apparátusból, végül pedig a főszövegből és a hozzá tartozó kritikai apparátusból. A döntően latinul íródott levelek között német illetve cseh nyelvűek csak elvétve fordulnak elő. A források típusukat tekintve öt csoportba oszthatóak: missilisekre, a Szapolyaiak fennhatósága alá tartozó városoknak írt levelekre, gazdasági iratokra, kegyuraságból adódó oklevelekre és magánjogi iratokra. Nem kétséges, hogy a könyvben olvasható oklevelek nemcsak a Szapolyai családra vonatkozó ismereteinket gyarapítják, hanem a korszakra vonatkozó had-, társadalom-, gazdaság- és egyháztörténeti tudásunkat is nagymértékben tágitják. Ilyen nagyszámú és változatos forrásanyag részletes bemutatása egy recenzio keretein belül reménytelen és szükségtelen vállalkozás lenne, ezért a fenti állításom alátámasztására csupán néhány példát szeretnék kiragadni. Hadtörténeti szempontból találtam érdekesnek az 1460-as években zajlott észak-magyarországi harcokról szóló leveleket (No. 12; 16; 17. stb.), az egyháztörténetesek érdeklődésére pedig többek között a szepesi Szent Márton egyházban épített Krisztus Teste kápolnának tett adományról szóló hosszú oklevél (No. 347.) vagy éppen az apáti kinevezések (No. 573; No. 580.) tarthatnak számot. Az ausztriai magyar jelenlét értékes forrásai közé tartoznak a Szapolyai István ausztriai főkapitány által a bécsújhelyi illetve bécsi városi tanácsához intézett levelei (No. 182; 183; 184. stb.). Mivel a kiadó e kötetben döntően az Országos Levéltár gyűjteményeiben található adatállományra támaszkodott sajnos az ide vágó teljes oklevélnyag felkutatására ez alkalommal szándékosan nem vállalkozott.

Az önmagában persze nem szokatlan, hogy egy forráskiadvány számos tudományterület számára értékes adatokkal szolgál, ám az oklevéltár egyes levelei még a fentiekben túlmutató értékeket is fel tudnak mutatni. Például közismert dolog, hogy a középkori levelekben ritkaságnak számít az újkori levezetéseknel tapasztalható személyes hangvétel. Ebben a gyűjteményben viszont feltűnnek olyan dokumentumok is, amelyekben tetten érhetők a kibocsátó személyes érzelmei. Ilyen szöveg Szapolyai János és György a kassai tanácsnak küldött meghívólevele édesanyjuk temetésére, amelyben a testvérek utalnak arra, hogy a családjuk szerencsétlen vagy éppen szerencsés sorsában mindig osztozott Kassa városa is (No. 532.). Még beszédesebb példája ennek Hedvig tescheni hercegnő megéjtően szép részvétnyilvánító sorai, amelyeket Himfi Imre halála alkalmából annak özvegyéhez intézett (No. 294).

Ezen túlmenően számos levél a latin filológiával foglalkozó kutatók számára is különösen érdekes lehet. Neumann az előszóban

helyesen állapítja meg, hogy az egyes források nyelvi igényessége között esetenként „igen nagy szakadék tátong”. Az általa „deák latinságnak” nevezett hevenyészett fogalmazványok állnak a nyelvi igényesség egyik, míg az udvari kancelláriában használt letisztult stílust idéző szövegek a másik végén. Úgy gondolom, hogy nyelvészeti szempontból elsősorban éppen az alacsonyabb színvonalú, helyesírási hibákkal, hungarizmusokkal és vulgáris szavakkal tarkított levelek érdemlik meg a nyelvészek kitüntetett figyelmét. Ezzel összefüggésben pedig kifejezetten fontosnak tartanám a Neumann által használt „deák latinság” terminus pontos definiálását, hiszen az egyetemet nem végzett, csupán a hazai iskolákban deák műveltséget szerzett személyek által írt levelek nyelvi igényessége meglehetősen széles skálán mozgott, amelybe a hivatali gyakorlatban használt jellegzetes, de korrekt latinsággal rendelkező szövegek éppen úgy beletartozhattak, mint a latin grammatika szabályait felrúgó és a szöveget vulgáris kifejezésekkel terhelő fogalmazványok. Meglátásom szerint ez utóbbiak olyan nyelvi szintet jelenítenek meg, amely segítségével a késő középkor és a kora újkor szóbeli latin nyelvhasználatába nyerhetünk betekintést. Nem mehetek el szó nélkül amellett, hogy ezek a levelek nyelviileg sok tekintetben Szerémi György emlékiratával mutatnak rokonságot, elég csak a hungarizmusokra, vagy a vulgáris kifejezésekből képzett latin szavakra gondolnunk (*subba; prybekus*). Szerémi szövegéhez hasonlóan e levelekben is az érzékelhető, hogy szerzőik a latin nyelv logikáját félretéve az anyanyelvükön megfogalmazott gondolataik tükörfordítását vetették papírra. Úgy gondolom, érdemes lenne döntésre jutni abban a kérdésben, hogy vajon a „deák latinság” fogalom lefedje a fent említett nyelvhasználat teljes tartományát, vagy pedig a nagymennyiségű verbális latinságra utaló elemeket tartalmazó, de nem a hivatali gyakorlathoz kapcsolódó szövegeket egy másik kategóriába kellene sorolnunk? Bármelyik verzió mellett döntünk is, a meghatározás után olyan általánosan használható terminusra tehetünk szert, amelyet aztán a korabeli nyelvi igényességi szintek (humanista, kancelláriai, kolostori) mellé helyezve önálló kategóriaként vizsgálhatunk.

Mindenképpen pozitívumként kell megemlítenem a kötet végén található részletes és pontos név- és tárgymutatót (535–587.), a latin nyelvű magyarázatokkal ellátott vulgáris szavakat tartalmazó glosszáriumot (588–589.), valamint a gyűjteményben megjelent levelek levéltári jelzeteinek mutatóját (590–592.). Figyelemreméltó az is, hogy a szöveg terjedelméhez viszonyítva igen csekélyszámú sajtóhibával találkoztam.

A fentiek alapján bátran kijelenthetem, hogy Neumann Tibor igényes munkájának köszönhetően a *Magyar Történelmi Emlékek* okmánytárakat közzé tévő sorozata méltó módon indult újra, és biztos vagyok abban, hogy a kiadványt a jövőben nemcsak a családörténettel, hanem a történettudomány egyéb szakterületeivel és a latin filológiával foglalkozó kutatók is gyakran és nagy haszonnal fogják forgatni.

Szebelédi Zsolt

Miloš Marek: *Archivum Familiæ Motešický. Stredoveké listiny z archívu rodiny Motešickovcov*. Trnava-Kraków, 2010. (Fontes rerum Slovacarum 2.) 468 p. ISBN 987-80-8082-419-8; ISBN 978-83-7490-360-8 (TSWP).

A középkori Magyarország területére vonatkozó oklevelek zöme mindmáig nem jelent meg nyomtatásban annak ellenére, hogy a forráskiadványok összeállításának nagy hagyománya van. Kedvező időszak az oklevelek publikálására főleg a 19. század második fele volt, amikor a történelemírást a pozitívista szemléletmód uralta, ám a 20. században a történetfilozófiai alapállás megváltozott és az oklevélközlés háttérbe szorult, mígnem az utóbbi 40–50 évben ismét „divatosná” vált. Ezt mindenképpen pozitívan értékelhetjük, mivel az oklevelek, melyeket a kutatás gyakran mellőz vagy csak részben használ ki, sok esetben egyetlen forrásunk a középkori történelmünkhöz. Igaz, a történelemírásnak nincs feltétlenül szüksége arra, hogy nyomtatott formában is elérhető legyenek az oklevelek, de a forráskiadványok lényegesen megkönnyítik a történészek munkáját.

Az oklevélközlés terén az elmúlt évtizedekben a szlovák történészek, levéltárosok sem voltak tétlenek. Legismertebb és egyben a leglényegesebb kiadványok a *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* és a *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*, melyeket Richard Marsina és Vincent Sedlák állítottak össze. Mindkét sorozatnak napjainkig két kötete jelent meg, a folytatás egyelőre még várat magára. Az említett kutatók diákjai voltak Vladimír Rábik és Miloš Marek, akik jelenleg a szlovák történészek közül a legaktívabb oklevélközlők. Marek szerkesztette a Motesiczky család Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzött középkori okleveleinek kötetét.

A bevezetőben (7–9) rövid összefoglalót olvashatunk a szlovák oklevélközlés eddigi eredményeiről, majd a könyv bemutatása következik (10–13), melyből különböző statisztikai adatokat (a publikált oklevelek száma a fennmaradási forma, típus és kiadók alapján) és az alkalmazott szövegátírás szabályait ismerjük meg. Marek egy külön fejezetet szentelt a Motesiczky család bemutatására (14–31), mely felér egy genealógiai tanulmánnyal, amit családfák és a család birtokainak térképe is gazdagít.

A felhasznált irodalom, forráskiadványok és a rövidítések jegyzéke után (35–37) következnek az oklevelek (38–341). A dátum és a kiadási hely (ha azt tudni lehet) kövérrel, a szlovák nyelvű regeszták dőlttel, a diplomatikai és a kritikai apparátus kisebb méretű és szintén dőlt betűvel szedett. Marek az okleveleket teljes terjedelmükben közli. Természetesen, leginkább az érdekel minket, hogy szövegeiknek átírása pontos-e. Három, tetszőlegesen kiválasztott oklevél átírását vizsgáltuk meg, hibát azonban nem találtunk bennük. Egyetlen kifogásolnivalónk mindössze annyi, hogy szövegeiket vesszőkkel talán jobban lehetett volna tagolni a könnyebb átláthatóság érdekében. Megemlítendő, hogy Marek az okleveleket a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának elektronikus adatbázisában található szkennelt képek alapján olvasta le. A könyv összesen 351 diplomatikai egységet (beleértve az átírásokat és a deperditumokat) tartalmaz az 1235(1240)–1525 közötti időszakból, melyek 86%-a eddig kiadatlan volt (csupán 11 oklevelet találunk meg más forráskiadványokban *in extenso*, 42-t regesztá formájában).

Az oklevelek regesztái latin nyelven is megtalálhatók egy külön fejezetben (342-402). A könyv a név- és helységmutatót (403-458) és függeléken (459-465) kívül egy latin nyelvű összefoglalót is tartalmaz (466-468).

Némi kritikát azonban kénytelenek vagyunk megfogalmazni Marek munkájával kapcsolatban. Az eddigi forráskiadványok fel-tüntetése néhány oklevélnél hiányos. Az 1. számú az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzékében, a 12., 13., 14., 15., 16. az *Anjou-kori oklevéltárban* már megjelent regeszta formájában, Marek mégsem említi őket. Megjegyezendő az is, hogy mellőzi a pecsétek részletes leírását, ugyanis a levéltári látogatás hiánya miatt erre nem volt lehetősége. Meg kell jegyezni, hogy az adatbázis színes pecsét-fotói a legtöbb esetben azért lehetőséget adtak volna erre. Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a Motesiczky család őseinek tulajdo-nába tartozó Hideghét falut tévesen azonosítja a csallóközi Hideg-héttel, az ugyanis a Hideghéthy család birtokát képezte. Pozsony vármegyében volt még egy Hideghét, mely a Dudvág folyó mellett volt található. Erről, többek között, 1365-ben (DL 41611.) és 1398-ban (*Zsigmondkori oklevéltár I.*, 577. o., 5231. szám) kiadott okleve-lekből szerzünk tudomást, melyekből egyértelműen kitűnik, hogy ezt birtokolták a Motesiczkyk ősei. Marek mentségére szóljon, hogy erre a tényre a Motesiczky család fondjában található oklevelek egyi-kéből sem derül fény.

Ez a néhány apróbb hiba Marek munkájának minőségéből nem sokat von le. Művét mindenképpen színvonalasnak kell tekintenünk. Örvedetes, hogy újabb oklevelek váltak közkinccsé. E sorok írója osztja Marek azon véleményét, mely szerint a forráskiadványok elősegítik a történelemírás fejlődését, és hogy hasonló jellegű mun-kákra szükség van. Elgondolkodtató azonban, hogy nem lett-e volna szerencsésebb megoldás a Motesiczky család levéltári anyagát más fondokban található oklevelekkel kiegészíteni. Az így összeállított forráskiadvány pontosabb képet festett volna a család történetéről.

Csiba Balázs

Horváth Richárd–Neumann Tibor: Ecsedi Bátor István. Egy kato-nabáró életpályája 1458–1493. MTA Bölcsészettudományi Kutató-központ Történettudományi Intézet, Budapest, 2012. (Magyar tör-ténelmi emlékek, értekezések.) 192 p. (ISBN 978-963-9627-46-8)

Az életrajzírás napjainkban a reneszánszát éli, s hazánkban minden évben jelentős számú biográfia jelenik meg. Végigtekintve azonban e művek listáján, kiderül, hogy a középkor időszakából kevés idevágó példát lehet említeni. Fraknói Vilmos és Pór Antal életrajzíró mun-kásságának az elmúlt jó pár évtizedben nem akadt folytatója. Igaz ugyan, hogy egyes középkori királyainkról jelentek meg életrajzok, ám a világi és az egyházi elit tagjairól szóló biográfia nagyon ritkán készült. Így rengeteg középkori vezető szerepet játszó személy és csa-lád története vár modern feldolgozásra. Ennek okát a forrásadott-ságokban kell keresni. Egyrészt a középkori iratképzés jellege miatt általában jogi – leginkább birtokügyekkel foglalkozó – iratok állnak a rendelkezésünkre, másrészt míg az Árpád-korra vonatkozóan túl kevés, addig a késő középkori Magyarországra vonatkozóan sokszor túl nagy számú – általában kiadatlan – forrás áll rendelkezésünkre, amely adott esetben elriaszthatja a kutatót.

Ennek ellenére az MTA-BTK Történettudományi Intézetének két munkatársa, Horváth Richárd és Neumann Tibor arra vállalkozott, hogy megrajzolja egy Mátyás-korabeli főúr, ecsedi Bátor István életpályáját. Mindkét történész a késő középkori Magyarország kutatója, a témában már komoly előtanulmányokkal rendelkeznek, és három éve C. Tóth Norberttel együtt kiadták az ecsedi Bátor család okmánytárát is.⁴ A szerzők már a bevezetőben leszögezik, hogy a szerencsésebb helyzetű nyugati történészekkel ellentétben nem kívánnak – nem is kívánhatnának – a szó szorosán vett értelmében életrajzot írni, hanem egy karriertörténet felvázolá-sára tesznek kísérletet. Ennek az oka az, hogy a magyar középkort kutatók számára minimális számban állnak rendelkezésre magánle-velezések, naplók vagy számadások, amelyek segítségével egy klasz-szikus életrajzi monográfiát el lehet készíteni. A szerzők módszer-tana világos: a lehető legteljesebb forrásadatbázist kell felépíteni, az életrajz alapjának számító itineráriumot ez alapján elkészíteni, majd az életút egyes állomásait a forrásokig lemenve kibontani. Ennek következtében egyik fő céljuk a források szem előtt tartása, ütközte-tése és logikus rendezése. Végignézve a könyv majdnem ezer hivat-kozáását, e cél nem maradt írott malaszt.

Vizsgáljuk meg közelebbről a szerzők forráshasználatát. For-rásaik legfontosabb részét a középkori okleveles anyag jelenti. Itt nem csak a magyar levéltári anyagot, hanem különböző külföldi forrásokat, például követjelentéseket és legatusi levelezéseket is fel-használtak. Emellett a kor több történetíróját – Antonio Bonfinit, Jan Długosst, Ludovico Tuberot és Szerémi Györgyöt is – megszól-laltatták. E narratív források a pontatlanságaik ellenére is színesí-teni tudják a Bátoriról kialakuló képet, valamint jó kontrollforrást jelentenek, bár a szerzők kénytelenek alapos kritikai vizsgálat alá venni a megállapításaikat.

A szerzők Bátor István historiográfiát nem mutatják be rész-letesen. Ennek az oka talán a mű bevezetőjében keresendő. Itt ugyanis felhívják a figyelmet az eddigi szakirodalom gyengesé-gére, hogy a középkori magyar királyság vezető rétegéről kialakult kép „a rendelkezésre álló kútfők ellenére is hiányos, előítéletekkel terhes vagy réges-régi salabakterek állításain nyugszik.” (10.) Ezért nem a régi, sztereotípiákban bővelkedő művekre építenek, hanem inkább a források felé fordulnak.

A könyv olvasása közben látható, hogy, bár a szerzők monográfiát készítettek, becsülendő módon mégsem próbáltak minden kérdést erőltetve lezárni, megoldottnak tekinteni. Emellett szakítottak a biográfiáknál gyakran alkalmazott módszerrel, miszerint az életrajzban lévő hiányokat kortörténettel töltik ki. Így ott tárgyalják jóval részletesebben a főúr életét, ahol megfelelő forrásokkal rendelkeznek róla. Ezzel magyarázható, hogy a főúr gyermekkoráról nem esik említés, helyette inkább Bátor felmenőinek és a családjának bemutatásával kezdik az életút tárgyalását. A család felemelkedéséhez nem csak István, hanem az édesapja és a testvérei, András és László is hozzájárultak. Édesapja, aki szintén az István nevet és az országbírói tisztséget viselte, a várnai csatában esett el. András asztalnokmesteri címe nincs megnyugtatóan tisztázva, de az biztos, hogy viselte a lovászmesteri

⁴ Documenta ad historiam familiae Bátor de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540. Ad edendum praeparaverunt Richardus Horváth–Tiburtius Neumann–Norbertus C. Tóth. Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Önkör-mányzat Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza, 2011. (A nyíregyházi Jós András Múzeum Kiadványai 67.)

tisztséget, László pedig 1462-ben asztalnokmester lett. Az ifjú István karrierje Mátyás király katonájaként indult. Jeles katonai erényei és Mátyáshoz fűződő töretlen hűsége, helyállása a válságos helyzetekben folyamatosan feljebb emelte a ranglétrán. Így kezdetben viselhette a kamaramesteri címet, amely azért volt fontos tisztség, mert viselője a királyt védő testőrparancsnok feladatát látta el és a király közvetlen környezetéhez tartozott. 1471-ben megkapta országbírói, majd e mellé 1479-ben az erdélyi vajdai címet, amely hatalmas befolyással, presztízzsel és jelentős jövedelemmel járt. E minőségében sikerült legyőznie Kinizsi Pál segítségével Kenyérmezőn a betörő török csapatokat, amely győzelem a hírnevét a lateráni bazilikáig is elvitte. Befolyása az udvarban Mátyás halálát követően az interregnum alatt volt a legérezhetőbb, és II. Ulászló trónra kerülése után is nagyrészt megmaradt. Bár a szerzők egy karriertörténet felvázolására törekedtek, sikerült egy kicsit annak megrajzolása mellett érzékeltetni Bátorit személyének jelegét is. Úgy tűnik, hogy a soha meg nem házasodó, gyermektelen kenyérmezei győző, aki Nyírbátorban kolostort is alapított, és akit a pápai legátus is nagyon pozitívan ábrázol „a kortársak szemében a *miles Christi* eszményét testesítette meg.” (140.)

A függelékben kapott helyet Bátorit tizennégy oldalas itineráriuma, amely az 1470–1493 közti időszakot öleli fel. Az 1470 előtti időszak elkészítésére sajnos a források hiányában nem volt lehetőség. A könyv tartalmának szemléltetését segíti a függelékben található két térkép. Az egyik a XV. század végi Kelet-Magyarországot, Moldvát és Havasalföldet ábrázolja, míg a másikon az ecsedi Bátoriak XV. század végi birtokai kerültek bemutatásra. Ezek mellett a könyv értékét növeli egy hat oldalas angol nyelvű összefoglaló, valamint egy földrajzi név- és személynévmutató. Itt azonban fel kell hívni a figyelmet egy kisebb tévedésre. A mutató szerint Kanizsai László, Mátyás király lovászmestere és erdélyi vajdája kétszer

szerepel a könyv lapjain. Először az 1467-es erdélyi lázadás és a moldvai hadjárat kapcsán, majd 1487-ben az elfoglalt Bécsújhelyre bevonuló magyar főurak közt találjuk. Itt egy a szakirodalomban régóta meglévő hibával van dolgunk, nevezetesen azzal, hogy az apát, a fiút és az unokát, nem is beszélve egy unokatestvéréről, mind Kanizsai Lászlónak hívták, így gyakran a mai napig összekeverik őket. Kanizsai II. László 1477/1478-ban meghalt, és Bécsújhely alá már csak a fia, Kanizsai III. László érkezhettek meg.

A könyv bemutatja, hogy egy módos, de nem országos jelentőségű, két várral és egy nyírbátori rezidenciával rendelkező család hogyan emelkedik fel a legnagyobb famíliák közé, és lesz a család feje, Bátori István, a kor egyik legfontosabb bárója és az ország negyedik legjelentősebb világi birtokosa. E pozíciójában a főúr az országos események egyik résztvevője-irányítója volt, ezért a szigorúan vett biográfiai adatok mellett – szorosan hozzá kapcsolódó – köztörténeti megállapítások is belekerültek a könyvbe. Ezek nem csak az életrajzi monográfia társadalomtörténeti beágyazódását segíti, hanem a kor politikai döntéseinek jobb megértését szolgálja. Véleményem szerint a könyv legfontosabb hozadéka – a genealógusok és helytörténészek öröme mellett – az, hogy elősegíti a hagyományos politikatörténetet kiszélesítését, átgondolását. Ugyanis a kor politikáját az azt alakító személyek kapcsolataik, birtokpolitikájuk, a rokoni összeköttetésük átlátása nélkül nem, vagy csak felületesen lehet megérteni. Emellett e műfaj segítségével jobban kirajzolódnak a középkori tisztségek, hivatalok jellemzői, mint Bátori István esetében a kamaramesteri tisztség (*magister camere*), és e műfaj segíthet a sokszor előkerülő elvarratlan szálak, a képbe nem illő dolgok megértésében. Így e munka remélhetőleg követőkre talál, és behozva az eddigi lemaradást, egyre több középkori magyar egyházi és világi előkelő életrajzát forgathatunk a jövőben.

Kanász Viktor

HÍREK

Beszámoló a XVII. Szlovák Levéltári Napokról Pozsonyban (XVII archivne dni v Solvenskej republike Bratislava)

A Szlovák Levéltári Szövetség 2013-ban már tizenhetedik alkalommal rendezte a „Szlovákiai Levéltári Napok” (Archivne dni v Solvenskej republike) című, hagyományosan három napos tudományos konferenciáját. A rendezvényt 2013. május 21–23. között tartották Pozsonyban. Főszervezője a Szlovák Levéltári Szövetség mellett – az alapítása 50. évfordulóját ünneplő – Pozsonyi Koméniusz Egyetem Levéltára volt. Társszervezői a Szlovák Történelmi Társulat (SHS) Pozsonyi Történelmi Intézete és a Pozsonyi Kerület Önkormányzata voltak. A XVII. Szlovák Levéltári Napok helyszínül a Koméniusz Egyetem Pozsony belvárosában található központi épülete szolgált. A rendezvény fővédnökének szerepét a Koméniusz Egyetem rektora, prof. RnDr. Karol Mičeta, PhD. vállalta. A XVII. Szlovák Levéltári Napokra a szlovákiai levéltárosok mellett szervezők meghívták környező országok (Ausztria, Csehország, Lengyelország, Magyarország) mellett Szlovénia levéltárosait illetve levéltárszakai szerzeteinek képviselőit és természetesen a Nemzetközi Levéltári Tanácsot (ICA) is. Hazánkat a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) küldöttsége képviselte. Az, hogy a magyar egyetemi levéltárak vezető munkatársai is részt vehettek a rendezvényen, döntően a főszervező Pozsonyi Koméniusz Egyetem Levéltára és az MFLSZ közt fennálló több éves szakmai és baráti kapcsolat eredménye.

A Szlovák Levéltári Napok keretében szervezett tudományos konferenciákon egy vagy több előre meghatározott témakör vizsgálatát tűzik ki célul. A XVII. Szlovák Levéltári Napokon elhangzott előadások témáját a tudomány, kultúra, sport levéltári forrásainak tudományos igényű feldolgozása és bemutatása adta. A konferencia három napján – a fenti témakörökben – hat értekezési blokkban (szekció) összesen huszonnégy (szekciónként négy) előadás hangzott el. A 24 előadásból négyet a meghívott magyar egyetemi levéltárosok tartottak. A tudományos konferencia hivatalos nyelve a szlovák mellett az angol, a német és a magyar előadók iránti udvariasság bizonyítékául a magyar volt. Ezt viszonzandó megkértük egy Szlovákiaiában élő magyar nemzetiségű kollegánkat, hogy a magyar nyelven elhangzó előadások tartalmát – az egyes előadások kezdete előtt – egy rövid szlovák nyelvű összefoglalóban ismertesse.

A előadások közül azokat említjük, amelyek a magyar történelem, levéltárosok számára is figyelemre méltók lehetnek, mert

témaválasztásuk és a bemutatott magyar nyelvű dokumentumanyag révén nemcsak a szlovák, de a magyar történelmi emlékezetnek is részét képezik. Egyetemtörténelmi kutatással foglalkozó levéltárosok lévén, természetesen megkülönböztetett figyelemmel kísértük az ilyen tárgyú konferencia előadásokat is.

Már a május 21-i I. értekezési blokkban találhattunk ilyen előadást. PHDr. Katarína Turčanová (Kassai Állami Levéltár Kassai Fióklevéltára) „Kassai Nemzetközi Békemaronon levéltári dokumentumokban” című előadását. Az előadásban több, a témához kapcsolódó magyar nyelvű forrást mutatott be az előadó és láthatták a jelenlévők illusztrációként Galambos József magyar atléta fényképét, aki Budapesten született 1900. július 27-én, és itt is halt meg 1980. február 6-án. Galambos két olimpián (1928, Amsterdam; 1936, Berlin) indult magyar színekben és négyszer diadalmaskodott a Kassai Nemzetközi Békemarononon. A délutáni II. értekezési blokkban hangzott el a konferencia első egyetemtörténelmi témájú előadása: „A pozsonyi Szlávia Sportegyesület Vízilabda Szakosztálya”. Az előadó Jana Očenašová (Pozsonyi Koméniusz Egyetem Levéltára) volt. A pozsonyi Szlávia a Koméniusz Egyetem 1953-ban alapított sportegyesülete, jelenleg is az egyik legrangosabb szlovákiai sport klub. Az egyesület történetének feldolgozása jól jelzi a közép-európai egyetemtörténelmi kutatás párhuzamosságait, ugyanis a magyar egyetemtörténelmi kutatásoknak is egyik célkitűzése az különböző egyetemi egyesületek – így a sportegyesületek – történetének tudományos igényű feldolgozása.

A magyar sport- és művelődéstörténészek számára sok érdekességgel szolgálhat PHDr. Zuzana Kollárová (Lőcsei Állami Levéltár Poprádi Fióklevéltára) „A Késmárki Lövészegylet történetéből” című ugyancsak számos magyar nyelvű forrásanyagot bemutató – a május 21-i II. értekezési blokkban megtartott – előadása. A magyar és a szlovák színháztörténet művelői számára érdekes lehet, PHDr. Rudolf Hudec (Pozsonyi Színházművészeti Intézet Levéltára) május 22-én a III. értekezési blokkban „Kocskóci Rakovszky Antal – a színpadi világ királya” címen elhangzott előadása.

Ismét a magyar művelődéstörténet kutatói számára is figyelemre méltó lehet Marta Šloviková (Nyitrai Állami Levéltár Lévai Fióklevéltára) „A lévaiak társadalmi élete Kriek Jenő meghívó gyűjteménye tükrében” címen tartott konferencia előadása.

Május 22-én délután a IV. értekezési blokkban kizárólag egyetemtörténelmi témakörű előadások kaptak helyet. Az értekezési blokk vezető elnöki tisztét a magyar levéltárosok által is jól ismert és becsült levéltári szakember, a magyar-szlovák levéltári

kapcsolatépítésben kiemelkedő szerepet játszó PhDr. Novák Veronika a Pozsonyi Állami Levéltár Vágsellyei Fióklevéltára igazgatója töltötte be. A sort a prágai Károly Egyetem két munkatársa a Károly Egyetem Egyetemtörténeti Intézetének igazgatója doc. PhDr. Petr Svobodný és a Károly Egyetem Egyetemi Levéltárának igazgatója, PhDr. Marek Ďurčanský tartotta az „Egyetemi Levéltárak – az egyetemek történetének kutató központjai” címmel.

A Károly Egyetem – Európa egyik legrégebben fennálló univerzitása – levéltárának célkitűzése teljesen azonos az évszázadokkal később létre jövő magyarországi egyetemek szaklevéltárainak célkitűzéseivel. Hiszen a magyar egyetemi levéltárak alapítását éppen az a felismerés hívta életre, hogy szükség van egyetemtörténeti kutatóműhelyekre, vagy ha úgy tetszik, egyetemtörténeti kutató központokra. Őket egy másik csehországi egyetem a brnoi Masaryk Egyetem Levéltárának munkatársa Jaroslava Plosová követte. „A brnoi Masaryk Egyetem Levéltárának személyi állagai, mint történeti források” című előadásával. Ez az előadás is a fentebb már említett a közép-európai egyetemtörténeti kutatásokban meglévő párhuzamosságok bizonyítéka. 2009-ben ugyanis a hazai egyetemi szaklevéltárak az MFLSZ kezdeményezésre és koordinálásával összeállították a magyarországi egyetemi szaklevéltárak fond szintű személyi irategyütteseinek jegyzékét. Ez a jegyzék épp azzal a céllal készült, hogy egyrészt felhívja a figyelmet a hazai egyetemi szaklevéltárakban őrzött ilyen jellegű irategyüttesek történeti forrásértékére, másrészt elősegítse ezek kutathatóságát.

Az első magyar előadó Dr. Szögi László főigazgató (ELTE Egyetemi Könyvtár, Egyetemi Levéltár) volt. Előadásának címe: „A magyarországi felsőfokú oktatási intézmények hallgatói adatbázisának elkészítése 1848-ig.” Az előadás a 2013-ban induló több egyetemi szaklevéltár közreműködésével – az MTA Egyetemtörténeti Kutatócsoportjának irányításával – zajló program kutatásmódszertani bevezetőjét adta. A kutatási program célja a történeti Magyarországon működött valamennyi felsőoktatási illetve felsőfokú szakképző intézmény (egyetem, főiskola, akadémia, tanintézet) matrikulált hallgatóinak egységes elvek szerint szerkesztett adatbázisban való összegyűjtése. Ez százezres számot messze meghaladó – több kutató, több éves munkájával felvett – rekord mennyiséget és a különböző tanulmányi nyilvántartások több szempontú forrás feldolgozását jelenti. A kutatási program célkitűzésének megvalósítás eleve széles körű határon túli – így természetesen a szlovák levéltárakkal és levéltárosokkal – való kutatási együttműködést feltételez.

Szintén a IV. értekezési blokkban szerepelt Lengvári István levéltárigazgató (PTE Egyetemi Levéltára) „Adatbázisok a tudományos és hivatali munka szolgálatában a PTE Egyetemi Levéltárában” című előadása is. Már maga cím is jelezte, más közlevéltárakhoz hasonlóan a PTE Egyetemi Levéltára is követi azt a szakmai elvet, hogy levéltári adatbázisok építése – a szolgáltató levéltár alapelvéből kiindulva – csak és kizárólag a fenntartók tudományos és a hivatali tevékenységének segítését szolgálhatja. A PTE Egyetemi Levéltára által – a 2004-es szaklevéltárra nyilvánítástól kezdődően – folyó adatbázis építő színvonalát bizonyítja, hogy a Levéltár munkatársai által összeállított és nyomtatott formában is megjelent adatbázis – A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsész- és Nyelvtudományi Kar tanácsulési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai (1918–1940) – épp a XVII. Szlovák Levéltári Napok rendezésének évében nyerte el „Az Év Levéltári Kiadványa díj” Levéltári szakmai kiadványok kategóriájának III. díját. Tekintve, hogy

a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem 1918-ig Pozsonyban működött, a jogutód Pécsi Tudományegyetem Levéltára által közreadott adatbázisokat kutatómunkájuk során a szlovák levéltárosok és történészek sem nélkülözhetik.

A XVII. Szlovák Levéltári Napok zárónapján az V. értekezési blokkban – melynek levezető elnöke a magyar – szlovák egyetemi levéltári kapcsolatokban tevékeny szerepet vállaló Mgr. Mária Grofová, a Koménius Egyetem Levéltárának munkatársa, a Szlovák Levéltári Szövetség elnökségi tagja volt – a Budapesti Corvinus Egyetemen működő két szaklevéltár vezetői Osváth Zsolt és Zsidi Vilmos folytatták a magyar egyetemtörténeti kutatásokat ismertető előadások sorát. Előadásuk címe: „A magyarországi felsőoktatási intézmények képesítő- és doktori oklevelei 1775–1948”. A magyarországi felsőfokú oktatási intézmények hallgatói adatbázisának elkészítése 1848-ig program mellett ez az MFLSZ másik átfogó nem csak egyetemi szaklevéltárakat, de más közlevéltárakat és – gyűjteményeket, valamint nyilvános magánlevéltárakat is érintő kutatási projektje. Az előadók által 10 éve végzett forrásfeltáró és kutató munka célja a valamennyi magyarországi felsőoktatási intézmények képesítő- és doktori okleveleinek minél teljesebb körű összegyűjtése. Ezzel párhuzamosan céljuk az összegyűjtött okleveleknek egy több szempontú feldolgozást lehetővé tevő adatbázisban való rögzítése, amely nemcsak az egyes oklevelek oklevéltani és a tudományos forráskiadás módszertani elvei szerinti leírását tartalmazná, hanem azok minőségi digitalizált felvételeit is. Az adatbázis jelenleg 675 db, a magyarországi felsőoktatási intézmények által kiadott képesítő- és doktori oklevelet tartalmaz. Ebből öt oklevelet – köztük a mai ismereteink szerinti legrégebbi magyarországi felsőoktatási intézmény által kiadott képesítő oklevelet – a Pozsonyi Koménius Egyetem Levéltára őriz. Ezt, az előadásban is bemutatott képesítő oklevelet az első, tartósan működő magyar egyetem, az 1635-ben Pázmány Péter alapította nagyszombati egyetem, Mária Terézia királynő rendelete nyomán 1769-ben felállított orvosi kara adta ki Augustiny Antal sebészmasternek 1775-ben. Az oklevélkibocsátó felsőoktatási intézmények között pedig több olyan található, amely egykor a mai Szlovákia területén működött. Így az elhangzott előadás reményeink szerint a szlovák hallgatóság számára is tartalmazott hasznos adatokat.

A magyar előadók sorát Dr. Molnár László levéltárvezető (Simmelweis Egyetem Levéltára) zárta „Interneten elérhető segédletek a Semmelweis Egyetem Levéltárában” címen megtartott előadásával. A Semmelweis Egyetem Levéltára honlapjáról elérhető mind a Központi Levéltár (az egykori SOTE Levéltár), mind a kari fióklevéltárként működő TF Levéltár rendszeresen frissített fond- és állagjegyzéke és több levéltári fondhoz készített mutató (SOTE Levéltár: 6 fond, TF Levéltár 2 fond), valamint a mind az orvosi, mind a testnevelési felsőoktatás kronologikus rendszerű intézménytörténeti összefoglalója. Tekintve, hogy a mai Semmelweis Egyetem őse a már említett nagyszombati egyetem orvosi kara, illetve, hogy SOTE Levéltárban őrzött Magyar–Kossa képgyűjtemény a mai Szlovákia történetéhez is kapcsolódó dokumentumot tartalmaz, a szlovák levéltárosok és történészek – a PTE Egyetemi Levéltárának adatbázisaihoz hasonlóan – ezeket az elektronikus formában elérhető segédleteket sem nélkülözhetik munkájuk során.

A levéltárakban megőrzött dokumentumok interdiszciplináris felhasználásának lehetőségeit szemléltetve Anna Masliková (Pozsonyi Koménius Egyetem BTK Levéltári és Történet

Segéd tudományok Tanszéke) „A bicsei kastély folyosójáról fennmaradt levéltári dokumentumok, mint forrás az epigráfikai emlékek és falfestmények felújításánál” címen a tudományos konferencia VI. értekezési blokkjában elhangzott előadása. Az előadás személetesen mutatta be, hogy a nagybiccei (ma szlovákul: Bytča) egykori Thurzó–Esterházy kastély 17. század eleji, a Thurzó ősöket ábrázoló falfestményeiről fennmaradt kézzel írt, illetve rajzolt „kódex” hogyan segítette elő az egykori felvidéki késő reneszánsz kastélyépítéssel kiemelkedő értékű alkotásának az építés korszakát idéző helyreállítását.

A zárónap két utolsó előadása is egyetem történeti témát dolgozott fel. Az első a fentebb már említett egyetemi egyesület történet témakörhöz kapcsolódott. Mindkettő klasszikus forrásfeltáró előadás volt. Jana Macuonová (Pozsonyi Koménius Egyetem Levéltára) a Pozsonyi Koménius Egyetem Gymnik nevű művészeti együttese történetének levéltári forrásait ismertette „A Gymnik művészeti együttes történetének a levéltári dokumentumokban” címmel. Míg kolleganője a már említett Mgr. Maria Grofová az egyetemi zenei élet levéltári forrásait tekintette át „Zenei élet a Pozsonyi Koménius Egyetemen” címen.

A XVII. Szlovák Levéltári Napokról szóló beszámolónk zárásaként feltétlenül szólnunk kell a tudományos konferencia kísérő rendezvényéről, a valamennyi résztvevő számára a Koménius Egyetem Bölcsészettudományi Kara secessziós stílusú dísztermében, a Moyzes teremben (egykor a pozsonyi helyőrségi tisztiklub díszterme) rendezett közös vacsoráról. Írnunk kell a kizárólag a külföldi vendégek részére szervezett programokról (a Koménius Egyetem reprezentációs termei és a pozsonyi vár megtekintése, a szlovák levéltári szakma vezetői és a külföldi vendégek eszmecsereje a Koménius Egyetem rektori vezetésének tagjaival, a szlovák levéltári szakma vezetői és a külföldi vendégek vacsorája), amelyek sikeres megszervezése a vendéglátók fáradhatatlan munkájának és szívélyes vendégszeretetének méltó eredménye. Bízunk abban, hogy az ismertetett egyetem történeti adatbázisok jelentős mértékben hozzájárulnak a genealógiai kutatásokhoz.

Osváth Zsolt–Zsidi Vilmos

Nemzetközi címertani és pecsétani konferenciák

1. Nemzetközi címertani értekezlet Kolozsváron

Heraldika és művészetpártolás (Heraldry and art patronage) címmel szervezett nemzetközi értekezletet (workshop) a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Természettudományi és Művészeti Kara Kolozsváron, a Bocskai-házban 2013. november 8–9-én. A rendezvény az *Isten dicsőségére és személyes büszkeségből – címeres emlékek és művészetpártolás a késő középkori Erdélyben (To the Glory of God and Personal Pride. Monuments with Heraldic Programmes as Expression of Art Patronage in Late*

Medieval Transylvania) program keretében jött létre. Programvezető Lupescu Radu, a Sapientia EMTE Jogtudományi és Európai Tanulmányok Tanszékének vezetője, tudományos munkatársak: Ciprian Firea művészettörténész, a Román Tudományos Akadémia (RTA) kolozsvári Régészeti és Művészettörténeti Intézetének (RMTI) munkatársa és Tudor-Radu Tiron, az RTA Országos Címer-tani, Genealógiai és Pecsétani Bizottságának tagja. Magyarországról Lővei Pál (Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, Bp.) és Papp Szilárd (Szépművészeti Múzeum, Bp.), Németországból Marco Bogade (Közép-európai Németek Kultúrájának és Történelmének Szövetségi Intézete, Oldenburg) és Jörg Schwarz (Ludvig-Maximilian Tudományegyetem, München), Ausztriából Andreas Zajic (Osztrák Tudományos Akadémia Közép-kutató Intézete, Bécs), Szerbiából Nenad M. Jovanovich (Orto-dox Monarchizmus Kutatóközpontja, Belgrád), a Moldovai Köztársaságból Silviu Andrieș-Tabac (az állam heraldikusa, Chișinău), Romániából a programban résztvevőkön kívül Adrian Andrei Rusu (RMTI, Kolozsvár), Ioan Albu (Lucian Blaga Tudományegyetem, Nagyszeben) és Szekeres Attila István (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy) tartott előadást. A rendezvény keretében szervezett kiránduláson a résztvevők megtekintették a gyulafehérvári Szent Mihály székesegyházat, majd a vajdahunyadi várat. A kastély alagsorában Lupescu Radu megnyitotta a várból származó középkori faragványokból – Cristian Roman régész közreműködésével – a program keretében berendezett kőtárat.

2. Nemzetközi pecsétani konferencia Kijevben

Az Ukrán Tudományos Akadémia (UTA) Történelmi Intézete és az M. Sz. Hrusevszkij Régészeti és Forráskutató Intézet 2013. november 22–24. között szervezte meg Kijevben a IV. Nemzetközi Pecsétani Konferenciát. A Seremetyev Múzeum és az Ukrán Heraldikai Társaság által támogatott rendezvény az eddigi északi pánszláv konferenciákhoz képest dél felé, a nyelvhatárokon át is nyitott. A korábbi ukrán, orosz, fehér orosz és lengyel résztvevőkön kívül idén Romániából és a Moldovai Köztársaságból is hívtak előadókat. Tudor-Radu Tiron bukaresti heraldikus a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem címertani kutatóprogramjának képviseletében a Máramaros vármegyei öt koronaváros (Máramarossziget, Hosszúmező, Huszt, Técső és Visk) 1701-ből származó közös pecsétjéről értekezett. A román és magyar állampolgárságú Szekeres Attila István sepsiszentgyörgyi heraldikus, a Székely Nemzeti Múzeum képviseletében *A nap és a holdsarló a székely közösség pecsétjében* címmel tartott vetített képes előadást. A kiemelteken kívül a konferencián 27 ukránai, kilenc fehér oroszországi, nyolc lengyelországi, öt oroszországi és egy moldovai szakember adott elő a Kijevi Pecserszka Nemzeti Történelmi Kulturális Központban, illetve az UTA vendégházának előadótermében. A konferencia szervezői Oleg Odnorozsenko, Vitalij Perkun, Olekszij Seremetyev és Olexandr Alfjorov voltak

Szekeres Attila István

E számunk szerzői

- ALBERT ZOLTÁN MÁTÉ nemzetközi kapcsolattartó (Mária Út Közhasznú Egyesület, Veszprém)
- CSIBA BALÁZS egyetemi hallgató (Filozofická fakulta University Komenského v Bratislave)
- DIERA DIANA PhD hallgató (Fakultät für Geschichts- und Kulturwissenschaften, Historisches Seminar, Historische Grundwissenschaften und historische Medienkunde, Ludwig-Maximilians-Universität, München)
- DOMOKOS GYÖRGY egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba)
- GYÖNGYÖSSY MÁRTON múzeumigazgató (Ferenczy Múzeum, Szentendre)
- HORVÁTH JÓZSEF nyugdíjas (Bp.)
- KANÁSZ VIKTOR egyetemi hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba)
- KÜNSTLERNÉ VIRÁG ÉVA főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
- OSVÁTH ZSOLT levéltárvezető (Budapesti Corvinus Egyetem Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár, Bp.)
- REISZ T. CSABA címzetes főigazgató, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
- SZEBELÉDI ZSOLT tudományos segédmunkatárs (Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Ókortudományi Kutatócsoport, Bp.)
- SZEKERES ATTILA ISTVÁN címertani tanácsos (Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy)
- ZSIDI VILMOS levéltárvezető (Budapesti Corvinus Egyetem Közgáz Levéltár, Bp.)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.” Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszamos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstűkőr-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.